

YESEVÎ'NİN FAKR-NÂME'Sİ

Kemal Eraslan

GİRİŞ

Yayınlanmış olduğumuz *Fakr-nâme* mukaddimesi veya risalesi; *Divân-i Hikmet*'in Taşkend ve bazı Kazan baskılarında yer almaktadır (bk. *Hikmet-i hazret-i sultânü'l-ârifin Hâce Ahmed b. İbrâhîm b. Mahmûd b. İftihâr-i Yesevî**, Taşkend 1312, s. 2-15; *Divân-i Hikmet-i sultânü'l-ârifin Hâce Ahmed b. İbrâhîm b. Mahmûd İftihâr-i Yesevî*, (Üçüncü mertebe), Kazan 1311/1896, s. 3-17; *Divân-i Hikmet, Gavsü'l-vâşilîn sultânü'l-ârifin Hâce Ahmed-i Yesevî Hikmetleri*, Kazan 1901, s. 121-129). *Fakr-nâme* müstakil bir risaleden ziyade *Divân-i Hikmet*'in mensur bir mukaddimesi durumunda olup «*Ammâ bilgil kim bu risâle-i kuşbu'l-akştâb ve server-i meşâyih sultânü'l-evliyâ ve burhânü'l-etkiyâ ferzend-i hân-i Hazret-i sultânü'l-enbiyâ şallâllâhu aleyhi ve sellem hazret-i sultân Hâce Ahmed-i Yesevî andağ aytıpdurlar kim...*» sözleri ile başlamaktadır. 1901 tarihli Kazan baskısında ise *Fakr-nâme* «*Hezihi risâle-i Hâce Ahmed-i Yesevî rahmetü'llâhi ta'âlâ aleyhi*» başlığını taşımaktadır (bk. s. 121).

Fakr-nâme'nin gördüğümüz *Divân-i Hikmet* yazmalarının hiçbirinde yer almayışı (bilinen yazmalar için bk. F. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* (İkinci basım), Ankara 1966, s. 102, not: 4) bu mukaddime veya risalenin Yesevî tarafından kaleme alınmadığını, daha sonra *Divân-i Hikmet*'i tertip edenler tarafından yazılıp baskıya dahil edildiğini göstermektedir. F. Köprülü, süluk âdâbına âit bu risalenin, Hazîni'nin *Cevâhiri'l-ibrâr min emvâci'l-bihâr* (yegâne-yazması için bk. İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe yazmalar, no : 3893) adlı eserden çıkarıldığını ileri sürmektedir (bk. aynı eser, s. 103, not : 5). Yaptığımız karşılaştırmada *Fakr-nâme*'nin adı geçen eserle muhteva yönünden benzerlik gösterdiğini, ancak tertip yönünden tamamen ayrıldığını tesbit ettik (Hazîni'nin eseri hakkında fazla bilgi için bk. F. Köprülü, aynı eser, umumî indeks, s. 322-323). Esasen aynı duruma *Divân-i Hikmet*'te de rastlamaktayız. Gerek yazma, gerekse basma *Divân-i Hikmet* nüshalarında yer alan hikmetlerin bir kısmının Yesevî'ye âit olduğunu tahmin edebiliriz. *Fakr-nâme* kitabının baş kısmında yazılan «*Hezihi risâle-i Hâce Ahmed-i Yesevî rahmetü'llâhi ta'âlâ aleyhi*» başlığından önceki b. fazla olmalıdır.

olmadığı bilinmektedir. Aynı tarzda olan bu manzumeler ya Yesevî dervişleri tarafından yazılıp şeyhin mahlası ile *Dîvân-i Hikmet* nüshalarına dahil edilmişlerdir, yahut da «Ahmed» adlı başka bir hikmet şairi tarafından yazılan manzumeler Yesevî'nin dillerde dolaşan manzumeleri ile *Dîvân-i Hikmet* adı altında birleştirilmiştir (bu husûs için bk. F. Köprülü, aynı eser, s. 105).

İsminden de anlaşılacağı gibi fakr'ı, süluk âdâb ve erkânını konu alan bu mukaddime veya risale Taşkend baskısında on dört sahife kadardır. Biz, hikmet geleneğinin hüküm sürdüğü sahayı göz önüne alarak metnin tertibinde Taşkend baskısını esas aldık ve gerektiğinde Kazan baskıları ile tamamladık. Kazan baskılarından dahil ettiğimiz kısımları () içinde, baskılarda yer almayıp ilâvesinde gerekli gördüğümüz kısımları da [] içinde gösterdik. Kazan baskılarındaki farklar muhteva ile ilgili olmayıp, imlâ, ses ve şekil yönündendir ki bunları da normal karşılamak gerekir.

Fakr-nâme'nin Millet Ktp. Şer'îye 1017 numarada kayıtlı bir yazması ise, bu baskılardan birinden yer yer Türkiye Türkçesi'ne çevrilerek ve bazı atlamalarla kopya edilmiştir. Çok muahhar olan, belki de Ali Emîrî tarafından istinsah edilen bu nüshadan belirttiğimiz sebeple metnin tertibinde faydalanmak mümkün olmadı.

F a k r

Tasavvufun önemli umdelerinden biri olan fakr kelimesi hakkında *Kamus Tercümesi*'nde şu kayıt bulunmaktadır : « الفقر El-fakr, yoksulluk mânâsındadır, gînâ mukabilidir. Fakr, mastar-ı metruk olup isim olarak müstâmeldir. » Sofiyye istilâhatında fakr, mevhum olan varlıktan kurtulmak, fenâ fi'llâh'a mazhar olmak yerinde kullanılan bir tabirdir (bk. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* I, İstanbul 1946, s. 585). Fakr hakkında Gölpınarlı ise şunları yazmaktadır : «Tasavvûfta fakr, bildiğimiz yoksulluk değildir, mânevî yokluktur. Mevhum ve nazari olan varlığı terkederek, e'âl, sıfât ve zâtını Hak'ta fâni kılan kimse hakikî fakr'a erişmiş ve 'fakr tamamlanınca Allah kalır.' meâlindeki فاذا تم الفقر فهو الله hadisi mucibince fahredilecek fakr'a erişmiş olur. Böyle olan adamın isterse sayısız malı, mülkü olsun, hiçbirine gönül bağlamayacağı ve tasavvufî tabiriyle malına kul olmayıp, malı kendisine kul edeceği için hiç zararı yoktur (bk. Abdülbâki (Gölpınarlı), *Kaygusuz -Vizeli Alâeddin-*, İstanbul 1932, s. 132).

Tasavvûfta fakr'ın önemli bir yer tutması, bilhassa الفقر فخرى «Fakr benim iftiharımdır.» mevzu hadisine dayanmaktadır. Risâlemizde de bu husûsa temas edilmiş ve meşayihün fakr hakkındaki görüşleri şöylece belirtilmiştir : «Fakr, Haq Ta'âlânın bâğ-i vaşhdın dırahtî turur. Ol dırahtınñ butağı aql turur, rişesi

hidâyet turur, meyvesi, hayr u sebâvet turur, sâyesi kanâ-at turur, anıñ bûyü şevk turur. Anıñ bergi her kimge tegdi, samel-i şâlih hâşıl kıldı. Ve her kim meyvesidin yedi, hayât-i câvidâne taptı. Ve eger bûyü her kimge yetse, mest ü hayrân bolgay. Ve eger sâyeside orun alsa, âftâb-i haqîkat aña tüşkey.» (s. 14)

Fakîr

Kamus Tercümesi'nde fakîr kelimesi şu şekilde yer almaktadır: «الفقير El-fakîr, fakr u fakke sahibi kişiye denir. Cem'i fukarâ gelir, müennesi fakîre ve cem'i fekâir'dir. Mâlum ola ki fakrın mikdar-i derecesi hemen iyâline kifâyet eyleyecek kadar nesnesi olmaktan ibarettir. Bazı nüshada iyâlini idare edecek nesneye iktidarı olmamak demek olur. Zahiren bu müreccahtır. Ehl-i arabiyye fakîr ile miskîn beyinlerini fark ederler ki fakîr şol kimsedir ki sedd-i ramak edecek kût ve gûdâ bulur ola ve miskîn asla bir nesnesi olmaya. Ve ind'e'l-ba'z fakîr muhtaç ve gedâ ve miskîn ve zelil ve hakîre denir. Zillet ve hakareti gerek fakr u fakke sebebiyle ve gerek ahval-i sâire sebebiyle olsun. İmam Şâfi'i, aleyhi'r-rahme, dedi ki fukarâ kötrüm ve muk'id olup asla hürfet ve san'atları olmayanlara, kezâlik gücü ehl-i hürfet olup lâkin hürfeti havâyic-i zaruriyyesini idare eylemez olanlara denir. Ve miskîn şol kimselere denir ki gerçi hürfeileri olup lâkin nafaka-i iyâline müfti olmamağla su'al eder olalar, yahud fakîr kifâyet mikdarı maaşı olana ve miskîn asla nesnesi olmayana denir. Ve inde'l-ba'z miskîn fakîrden hali ah-sen olana denir. Ve ala kavl ikisi de beraberdir ki zügürd ve gedâ olana denir.»

İslam Ansiklopedisi'nde ise fakîr hakkında şunlar yazılmıştır: «Maddî ve mânevî bakımdan sıkıntı içinde olan, mukabili ganî. Kur'ân, XXXV, 16'da 'Ey insanlar, siz Allah'a muhtaçsınız, Allah ise kimseye muhtaç değildir, O'na hamd edilir'. Burada olduğu gibi, fakîr sonraları bilhassa Allah'a muhtaç olan ve her suretle olsa tevekkül eden mânasına gelmeğe başlamıştır ve bu telakkinin sevki ile arapça konuşulan memleketlerde 'dilenci derviş' mânasında kullanılmıştır. «El-fakru fahrî» hadisi olarak söylenilen bu 'Fakirlikle iftihar ederim.' sözü bu mânanın değişmesine âmil olmuştur. Garp dillerinde bu tabir riyazet yapanlara ve yogilere teşmil edilmiştir.»

Metnimizde de «Fakîrlik mertebesi maqâm-i a-lâ turur, her kimge müyesser bolmas... El-kışsa bu maqâm enbiyâlar ve ârifler ve âşıklarınñ maqâmı turur. Huşuşen Hazret-i Resül-i Ekrem, şalla'llâhu aleyhi ve sellemniñ maqâmları turur, yanî الفقر فخرى dediler...» (s. 6-7) denilmektedir ki bununla hem fakrın önemi belirtilmiş, hem de fakr islamî bir hüviyete büründürülmüştür.

Fakr-nâme

Bilindiği gibi Fakr-nâme'ler, esas itibariyle fakr'ı, fakr'ın önemini ve makam-

larını belirtmeye çalışan öğretici (didaktik) eserlerdir. Bu husûslar müstakil eserlere konu olduğu gibi, çeşitli tasavvuf ve tabakat kitaplarında da, ya bölümler halinde veya yeri geldikçe ele alınmıştır. Ancak bu eserler üzerinde durmak konumuz dışı olduğu için, biz kısaca Âşık Paşa'nın *Fakr-nâme* mesnevisi ile yayınladığımız *Fakr-nâme* metni üzerinde duracağız.

Âşık Paşa'nın *Fakr-nâme* mesnevisini, mevcut Roma ve Manisa nüshalarına dayanarak yayınlayan Agah Sırrı Levend, eseri şu şekilde tanıtmaktadır : «*Fakr, tasavvufta tarikate yeni giren 'sâlik'ten istenen, dünya nimetlerini hiçe sayarak azla yetinmek, alçak gönüllü olmak, nefse düşkünlük göstermemek, dünya ile ilgili kesmek (alâyük kaydından çözülmek), Tanrı'dan gayriyi düşünmemek (mâsivadan geçmek) ve kendini Tanrı'ya vermektir. 'Sâlik' tarikatteki dereceleri birer birer geçerek 'seyr-i süluk'ı tamamlarken bu vasıfları da kazanmış olur. Nihayet son bir mertebe kalır ki, o da 'fenâ fi'llâh' mertebesidir. Bu kendi varlığını Tanrı'nun varlığında yok etmektir. Âşık Paşa, bu mesnevisinde alçak gönüllülüğü, dünya nimetlerini hiçe sayarak azla yetinmeyi ele alıyor ve onu Tanrı tarafından türlü renklerle bezenmiş «fakr» adlı bir kuş olarak tasvir ediyor.*»

Mesnevinin konusu ise şöylece özetlenmiştir : «*Tanrı yeri göğü yarattıktan sonra güzel bir kuş haline koyduğu fakr'a konacak bir yer bulmak üzere uçmasını emrediyor. Kuş sırasıyla arş'ı, kürsi'yi, cennet'i, güneş'i, yer'i dolaşıyor, Âdem'e, Nûh'a, İbrâhîm'e, Mûsâ'ya, İsâ'ya uğruyor. fakat hiçbirinde durmayarak Ahmed'e (Muhammed'e) gidiyor ve onda karar kılıyor. Çünkü o 'gâni' iken kendini fakîr bilmiştir ve bununla övünmüştür. Dünyada fakr'dan daha güzel ne vardır. Fakr, alçak gönüllülüktür. Alçak gönüllü olmayan, azla yetinmeyen ona yar olamaz. Var, seni Hakk'a çağırandır. Ona kendini ver, bir nefes ikrarda bulun. Eğer dünyadan bu 'ikrar'la gidersen, sonuna kadar 'didar' (Tanrı'nun cennette mü'minlere görünüşü) sana nasip olur.*» (bk. A.S. Levend, *Âşık Paşa'nın bilinmeyen iki mesnevisi : Fakr-nâme ve Vâsıf-ı hal*, TDAY. Belleten 1953, Ankara 1953, s. 205-255+28 sahife fotokopi).

Görüldüğü gibi Âşık Paşa'nın mesnevisi sâdece fakr'ın ne olduğunu anlatmaya ve onun önemini belirtmeye çalışan san'atkârane bir eserdir. Bu bakımdan yayınladığımız *Fakr-nâme*'den şekil ve muhteva itibariyle tamamen ayrılmaktadır. Metnimizde de önce fakr'ın mahiyet ve önemi, daha sonra da dervişlik, dervişliğin onu şeriate, onu tarikatte, onu mârifette, onu da hakikatte olmak üzere kırk makamı, fakr'ın on makam, on nur, on yol ve on orunu ile altı fakr âdâbı, sekiz fakr makamı ve yedi fakr mertebesi, ayrıca sofi ve sofiliğin esas ve husûsiyetleri Hazret-i Muhammed ve birçok büyük sofilerin sözleriyle izaha çalışılmıştır.

Hazret-i Ali'den naklen dervişliğin kırk makamı metnimizde şu şekilde sıralanmıştır :

a) *Şeriatte bulunan on makam şunlardır :*

1. *Hak Ta'alânın birliğe, barlığına, şifâtına ve zâtına İmân keltürmek* (Hak Taâlâ'nın birliğine, varlığına, sıfatlarına ve zâtına iman getirmek)
2. *Namâz okumak* (namaz kılmak)
3. *Rûze tutmak* (oruç tutmak)
4. *Zekât vermek* (zekât vermek)
5. *Hac kılmak* (hac farızasını yerine getirmek)
6. *Mülâyim sözlemek* (yumuşak konuşmak)
7. *İlm öğrenmek* (ilim öğrenmek)
8. *Hazret-i Resül-i Ekrem sallâ'llâhu aleyhi ve sellemniñ sünnetlerini becây keltürmek* (Hazret-i Resul-i Ekrem sallâ'llâhu aleyhi ve sellem'in sünnetlerini yerine getirmek)
9. *Emr-i marûfı becây keltürmek* (şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek)
10. *Nehy-i münker kılmak* (şeriatin yasakladığı şeylerden kaçınmak)

b) *Tarikatte bulunan on makam şunlardır :*

1. *Tevbe kılmak* (tevbe etmek)
2. *Pirge kol bermak* (pîre el uzatmak)
3. *Ĥavf* (korku)
4. *Recâ* (Tanrı'nın rahmetinden ümitli olmak)
5. *Vird-i evkâtı becây keltürmek* (belirli vakitlerde Kur'ân'dan sûreler veya dualar okuyarak yapılan ibadeti yerine getirmek)
6. *Pîrni hizmetide bolmak* (pîrin hizmetinde olmak)
7. *Pîrniñ icâzeti birle sözlemek* (pîrin izni ile konuşmak)
8. *Naşihat eşitmek* (nasihat dinlemek)
9. *Tecrîd bolmak* (tecrit olmak)
10. *Tefrîd bolmak* (tefrit olmak)

c) *Mârifette bulunan on makam şunlardır :*

1. *Fenâ bolmak* (fenâ olmak)
2. *Dervişlikni kabûl kılmak* (dervişliği kabul etmek)
3. *Her işe tahammül kılmak* (her işe tahammül etmek)
4. *Helâl tayyib taleb kılmak* (helâl ve güzel istekte bulunmak)
5. *Marîfet kılmak* (mârifet kılmak)
6. *Şeriat ve tarikatı ber-pây tutmak* (şeriat ve tarikatı ayakta tutmak)

7. *Dünyāni terk kılmak* (dünyayı terketmek, dünya bağlarından sıyrılmak)
8. *Āhiretni ihtiyār kılmak* (âhireti seçmek)
9. *Vücüd maķāmını bilmak* (varlık makamını bilmek)
10. *Haķīķat esrārını bilmak* (hakikat sırlarını bilmek)

d) *Hakikatte bulunan on makam şunlardır :*

1. *Ĥāk-rāh bolmak* (herkesin yolunun toprağı olmak, alçak gönüllülük)
2. *Yaĥşı yamannı tanımak* (iyiyi-kötüyü tanımak)
3. *Yurun loķmage kol salmaslık* (bir parça lokmaya el uzatmamak)
4. *Özini loķmasını sebīl-rāh kılmak* (kendisini, lokmasını Hak yolunda sebīl etmek)
5. *Kişini āzār bermemek* (kimseyi incitmemek)
6. *Faķīrlıkğa münkir bolmamak* (fakirliği inkâr etmemek)
7. *Seyr-i sülük kılmak* (seyr-i süluk kılmak)
8. *Her kimdin sırrın saķlamak* (herkesten sırrını saklamak)
9. *Şerīat, tarīkat, marīfet ve haķīķat maķāmını bilmek ve amel kılmak* (şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat makamını bilmek ve buna göre amel etmek)
10. ?

Fakirlik makamında bulunan on makam, on nur, on yol ve on orun (yer, mevki) ise şu şekilde sıralanmıştır :

a) *On makam şunlardır :*

1. *Ĥanā-at* (kanaat)
2. *Belāģa taĥammül kılmak* (belaya tahammül etmek)
3. *(Teñgri) bendelikige giriřtārlık* (Tanrı'nın kulluğuna tutkunluk)
4. *Āzāb* (azap)
5. *Ĥayret* (hayret)
6. *Riyāzet* (riyazet)
7. *Açlık* (açlık)
8. *Helāket* (mahvolma)
9. *Dil-ĥaste bolmak* (gönlü yaralı olmak)
10. *Ĥazret-i Rabbu'l-izzetlik* (?)

b) *On nur şunlardır :*

1. *Nūr-i sıdık* (sıdk nuru)
2. *Nūr-i şabr* (sabır nuru)
3. *Nūr-i şükr* (şükür nuru)

4. *Nür-i fikr* (fikir nuru)
5. *Nür-i zikir* (zikir nuru)
6. *Nür-i namâz* (namaz nuru)
7. *Nür-i rûze* (oruç nuru)
8. *Nür-i îmân* (iman nuru)
9. *Nür-i şadaqa* (sadaka nuru)
10. *Nür-i pâk-cân* (temiz ruhluluk nuru)

c) *On yol şunlardır :*

1. *Tevbe* (tevbe)
2. *Yazuklardan kaytmağ* (günahlardan vazgeçmek)
3. *Yaman işlerdin peşimânlık* (kötü işlerden pişmanlık)
4. *Hayret* (hayret)
5. *Hîrlik ve zârlık* (hakîrlik ve inleme)
6. *Hak Taâlâ'dın yarı tilemek* (Hak Taâlâ'dan yardım dilemek)
7. *Yaman yollardan yanmağ* (kötü yollardan geri dönmek)
8. *Hudâ-yi Taâlânın zikri birlen bolmağ* (Hudâ-yi Taâlânın zikri ile olmak)
9. *Tefekkür* (tefekür)
10. *Fenâ bolmağ* (fenâ olmak)

d) *On orun şunlardır :*

1. *Hikmet* (hikmet)
2. *Adl* (adalet)
3. *Akl* (akıl)
4. *Hilm* (yumuşaklık)
5. *İzzet* (ululuk)
6. *Hayât* (hayat)
7. *İhsân* (bağış)
8. *Settârlık* (örtücülük)
9. *Emânet* (emanet)
10. *Teslîm* (kendini Allah'ın iradesine terk etme)

Fakrın altı âdâbı şunlardır :

1. *Yağşı ve yaman sözge sükut kılmağ* (İyi ve kötü söze sükut etmek)
2. *Pîr aldıda hâmuş bolmağ ve bî-icâzet-i pîr sözlememağ* (pîr huzurunda susmak ve pîr izni olmadan konuşmamak)
3. *Kişi birle açığ bolmamağ* (kimseyle dargin olmamak)
4. *Hâş u âmnuñ hizmetini kılmağ* (havas ve avamın, herkesin, hizmetini görmek)

5. *Nefsi öltürmək* (nefsi öldürmək)
6. *Hevā vü hevesni terk qılmaq* (geçici istekleri terk etmək)

Fakrın sekiz makamı şunlardır :

1. *Tevbe* (tevbe)
2. *İbādet* (ibadet)
3. *Maḥabbet* (sevgi)
4. *Şabr* (sabır)
5. *Şükr* (şükür)
6. *Rızā* (rıza)
7. *Zühd* (züht)
8. *Ariflik* (ariflik)

Fakrın yedi mertebesi şunlardır :

1. *Cevānmerdlık* (civanmertlik)
2. *Sipāhılık* (sipahilik)
3. *Ġariblik* (gariplik)
4. *Hırka* (hırka)
5. *Şabr* (sabır)
6. *Ḳanā-at* (kanaat)
7. *Tevekkül* (tevekkül)

Bu listeye göre metnimiz öğretici husûsiyetinin yanında sistematik bir husûsiyete de sahiptir. Bununla beraber metinde yer yer sıralamada eksiklikler ve tekrarlar, dolayısıyla bazı karışıklıklar da yok değildir.

Metnimizde «*Ey dervîş, bol Faqr-nâme'de her vaşiyetü ki bitildi, kelām-i rabbānî ve ḥadîş-i nebevîdin ve icmā-i ümmetdin bitildi.*» sözleri ile bu *Faqr-nâme* Yesevî dervişlerine şeyhin bir vasiyeti gibi sunulmuştur. Özbek ve Türkmenler arasında *Yesevîlik*'in kuvvetli şekilde yer etmesinin en önemli sebebi, onlar gibi *Yesevîlik*'in de şariat esaslarına sıkı şekilde bağlı olmasıdır. Bu husûs metnimizde açıkça görüldüğü gibi, *Diyân-i Hikmet*'te yer alan manzumelerde de görülmektedir.

DİL HUSÛSİYETLERİ

A. SES HUSÛSİYETLERİ

Metnimizde yer alan başlıca ses husûsiyetleri şunlardır:

K a p a l ı e (e)

Bilindiği gibi Eski Türkçe'de kelime başında veya ilk hecede bulunan bazı aslı e sesleri, Çağatayca'da *i*-, *-i*-, Özbekçe'de *e*-, *-e*-, Azerî Türkçesi'nde *e*-, *e*- ve Türkiye Türkçesi'nde *e*-, *-e*- olmaktadır. Metnimizin Özbek metni olduğunu veya özbekçeleştirildiğini göz önüne alarak, *-ى* veya *ى* ile yazılan bu sesleri hep *e* olarak kabul ettik: *ber*-, *de*-, *dək*-, *e*-/*er*-, *eri*-, *et*-, *keç*-, *keçe*-, *keltür*-, *ket*-, *mən*-, *neçük*-, *teñgiz*-, *ter*-, *ye*-, *yet*-, *yeti* gibi.

Orta hece ünlüsünün düşmesi (syncope)

Bütün Türk lehçe ve şivelerinde olduğu gibi metnimizde de belirli hallerde orta hece ünlüsünün düştüğü görülür: *bağrım* (<*bağırım*), *ornu* (<*orumu*) gibi.

Ünlü düşmesi (elision)

Şu misâllerde ünlü düşmesi kalıplaşmış durumdadır: *neçük* (<*neçe*+*ök*), *başkara'l*- (<*başkara al*-), *kıla'l*- (<*kıla al*-) gibi.

Düzleşme (délabialisation)

Diğer lehçe ve şivelerde olduğu gibi metnimizde de bazı kelimelerde aslı yuvlak ünlünün düzleştiği görülür: *savuk* (<*soguk*) gibi.

Yer değiştirme (métathèse)

Metnimizdeki bazı kelimelerde kalıplaşmış durumdadır: *örge*n- (<*ögr*e-), *örget*- (<*ögret*-) gibi.

Ses ikilemesi (gemination)

Bilhassa Çağatay ve Azerî Türkçesi'nde yaygın şekilde görülen ses ikilemesine Özbekçe'de de rastlanır. Ancak belirli kelimelerde görülen ses ikilemesine âit metnimizde bir işaret bulunmadığı için biz bu kelimeleri normal şekilleriyle aldık: *iki*-, *sekiz*-, *sekizinci*-, *toğuz*-, *toğuzinci*-, *yeti*-, *yetinçi*-, *yoğarı* gibi.

Önses türemesi (prothèse)

y protezi bakımından metnimizde *y*'li şekiller yer almıştır: *yıl*-, *yıllık*-, *yüz*-, *yüzlüg* gibi.

v protezi bakımından da metnimizde v'siz şekiller yer almıştır: *ur-*, *uruş-* gibi.

Ünsüz değişimleri

-ğ->-v- değişmesi: *savuk* (<*soguk*) gibi.

-k->-ğ » : *açlık* (<*açlık*), *yamanlık* (<*yamanlık*) gibi.

-k->-ğ- » : *barlığığa* (<*barlıkğa*), *butağı* (<*butağı*) gibi.

-ñg->-ğ- » : *yalguz* (<*yalañguz*) gibi.

Hemzenin y oluşu

Diğer lehçe ve şivelerde de görülen bu husûsiyet metnimizde de görülür: *acāyib* (< A. *acāib*), *fāyide* (< A. *fāide*), *şerāyit* (< A. *şerāit*) gibi.

t ~ d gelişmesi

Çağatayca'da da olduğu gibi Özbekçe'de de, kelime başındaki aslî t sesi muhafaza edilmekle beraber, bir-iki kelimedede t'li ve d'li şekillerin birlikte kullanıldığı görülür: *tē- ~ dē-* gibi.

Pronominal n sesi

Metnimizde pronominal n sesinin kaide halinde yer almadığı görülmektedir: *eşikide*, *közige*, *şarābıdın* gibi. Ancak bir misâlde pronominal n sesi kullanılmıştır: *makāmında*.

Yardımcı ünlüler

Eski Türkçe'den beri yardımcı ünlüler düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlandıkları için, metnimizde de normal olarak bu sesler düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlanmışlardır.

Ek uyumsuzluğu

a. Kalınlık-incelik uyumu bakımından

Hâzrem Türkçesi ve Çağatayca'da görülen kalınlık-incelik uyumsuzluğuna metnimizde de rastlanmaktadır. Daha ziyade kalın ünlü ek kullanma temayülünün, bir imlâ mes'elesi mi, yoksa bir telâffuz mes'elesi mi olduğu husûsunda kesin birşey söylemek mümkün olmamaktadır (fazla bilgi için bk. K. Erašlan, *Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dâir*, TDED. c. XVIII, İstanbul 1970, s. 113-124). Metnimizde kalınlık-incelik bakımından uyumsuzluk, bilhassa şu eklerde görülmektedir :

- ğa/-ge, -қа/-ke (verme hali eki) : *himmetiğa, sözleriğa, teñgizğa yanında, arşke, dergähige, loqmage gibi.*
- ğunça/-günçe (zarf-fiil eki) : *yürmeğunça gibi.*
- ğan/-gen, -қан/-ken (isim-fiil eki) : *aytulgen aytken gibi.*
- lıқ/-lik (isimden isim yapma eki) : *arıflıқ, dervişlıқ, faқırlıқ, müsäfirlik, pırlıқ, şäbirlik, zähidlik yanında, tamalik gibi.*
- maq/-mek (fiilden isim yapma eki) : *bilmaq, keltürmaq, örgenmaq, sözlemek, yemaқ gibi.*
- b. *Düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından*
- Aşağıdaki ekler düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı değildirler :
- dın/-din (çıkma hali eki) : *Daima düz ünlülüdür : hüşumdın, kökdin gibi.*
- nıñ/-niñg (ilgi hali eki) : *Daima düz ünlülüdür.*
- dı/-di, -tı/-ti,; -du/-dü, -tu/-tü (görülen geçmiş zaman eki) : *Ekseriyetle düz ünlülüdür : boldı, kördi, tüşti gibi.*
- ur/-ür (geniş zaman eki) : *Daima yuvarlak ünlülüdür : berür, kıurlar gibi.*
- lıқ/-lik (isimden isim yapma eki) : *Daima düz ünlülüdür : altunlık, tevazuılık gibi.*
- sız/-siz (isimden isim yapma eki) : *Daima düz ünlülüdür : tüpsiz gibi.*
- dur/-dür, -tur/-tür- (fiilden fiil yapma eki) : *Daima yuvarlak ünlülüdür : keltür-, kıldur-, sindur- gibi.*
- ur/-ür- (fiilden fiil yapma eki) : *Daima yuvarlak ünlülüdür : aşur- gibi.*
- dur/-dür, -tur/-tür (bildirme eki) : *Daima yuvarlak ünlülüdür : kılmaқdur, yoқtur gibi.*
- c. *Ünsüz uyumu bakımından*
- Ünsüz uyumu tam olarak teşekkül etmiş değildir. Bazı eklerin ünsüz uyumu bakımından durumu şöyledir :

-ğa/-ge, -ğa/-ke (verme hali eki) :

Ünsüz uyumuna bağlanmıştır : *mürîdge*, *yanımğa*, *Hakğa*, *hazretke* gibi.

-da/-de (bulunma hali eki) :

Ünsüz uyumuna bağlı değildir : *hakikatda*, *kökde* gibi.

-dın/-din (çıkma hali eki) :

Ünsüz uyumuna bağlı değildir : *aqlasdın*, *zalâletdin* gibi.

-ça/-çe (eşitlik eki) :

Ünsüz uyumuna bağlı değildir : *miqdârımça* gibi.

-dı/-di, -tı/-ti; -du/-dü, -tu/-tü (görülen geçmiş zaman eki) :

Ünsüz uyumuna bağlıdır : *açtım*, *keçti*, *uruştum*, *taptı* gibi.

-ğay/-gey, -ğay/-key (gelecek zaman eki) :

Ekseriyetle ünsüz uyumuna bağlıdır : *körsetkey*, *tapğay*, *uruşğaylar* gibi. Nâdir olarak uyumun bulunmadığı da görülür : *satğay* gibi.

-ğıl/-gil, -kın/-kin (2. teklik şahıs emir eki) :

Ünsüz uyumuna bağlıdır : *aytkin* gibi.

-ğan/-gen, -қан/-ken (isim-fiil eki) :

Ünsüz uyumuna bağlıdır : *aytken* gibi.

-ğunça/-günçe (zarf-fiil eki) :

Ünsüz uyumuna bağlıdır : *tozğunça* gibi.

-dur/-dür, -tur/-tür (bildirme eki) :

Ünsüz uyumu bakımından durumu karışıktır : *aytıpdurlar*, *kılmağdur*, *yoğtur* gibi.

B. ŞEKİL HUSÛSIYETLERİ

Metnimizin başlıca şekil husûsiyetleri şunlardır :

Hal ekleri

İlgi hali (genitif) eki : *-nuñg / -niñg*

Doğu Türkçesi'nin umumî ilgi hali eki olan *-nuñg/-niñg* metnimizde de düz ünlülü şekilleriyle yer almıştır : *hakikatınıñg*, *piriniñg* gibi.

Yükleme hali (accusatif) eki : *-nu / -ni; -n*

-nu / -ni Çağatayca'da da olduğu gibi metnimizde de umumî yükleme hali ekidir : *dünyanı*, *nefsni* gibi. Özbek ağızlarında görülüp son devir yazı diline de geçen bir husûsiyet olarak metnimizde, *-ni / -ni* yükleme hali ekinin, *-nuñg / -niñg* yerine kullanıldığı da görülmektedir : *Ol kırğ mağâmni onu mağâm-i şeriatda tu-*

rur «O kırk makamın onu şeriat makamındadır.», «*Köngülñi Haqñı rızasığa berse kerek* «Gönülü Haq'ın rızasına vermelidir.» gibi (bu husûs için bk. A.J.E. Bodrogligeti, *Hâliş's Story of İbrâhîm*, Leiden 1975, s. 9).

-n eki ise Eski Türkçe'den beri iyelikten sonra kullanılan yükleme hali ekidir. Eski Türkçe'de her şahıs iyelik ekinden sonra kullanıldığı halde, sonraları kullanılış sahası daralmış, sâdece üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra kullanılır olmuştur. Metnimizde de bazen üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra -n ekinin kullanıldığı görülmektedir: *da-vâsın, şerbetin* gibi.

Verme hali (datif) eki : -ğa / -ge, -ka / -ke; -a / -e

-ğa / -ge, -ka / -ke verme hali ekinin metnimizde ünsüz uyumuna bağlanmış olduğu görülür: *yolğa, kökke* gibi. Ancak ekin kalınlık-incelik uyumu bakımından durumu bilhassa yabancı kelimeler için kesinlik göstermez. Çağatayca'da olduğu gibi, Özbekçe'de de kalın ek kullanma temayülü vardır: *risâleğa, şeybğa* gibi.

-a / -e ekinin bazen iyelik ekli kelimelerden sonra kullanılışına Eski Türkçe'de de rastlanmaktadır (bk. AGr. § 180). Daha sonra bu ekin sahası daralmış Doğu Türkçesi'nde -ğa/-ge, -ka/-ke umumî verme hali eki olarak devam etmiş, Batı Türkçesi ise, baştaki ğ-/g- seslerini düşürerek eki -a/-e olarak umumîleştirmiştir. Metnimizde -a/-e ekine bir misâlde rastlanması (*emrine*), bu eski kullanılışın bir kalıntısı olabileceği gibi, Batı Türkçesi imlâsının tesiriyle de olabilir.

Bulunma hali (locatif) eki : -da / -de

-da/-de bulunma hali eki ünsüz uyumuna bağlı değildir: *kökde, tariqatda* gibi.

Çıkma hali (ablatif) eki : -dın / -din

-dın / -din çıkma hali eki de ünsüz uyumuna bağlı değildir: *aqlasdın, küfr ü zalâletdın* gibi.

Eşitlik hali (equatif) eki : -ça / -çe

-ça/-çe eşitlik hali eki ünsüz uyumuna bağlı değildir: *mıqdârınça* gibi.

Vasıta hali (instrumental)

Eski Türkçe'de vasıta halini kuran -n eki, bilindiği gibi daha sonra işlekliliğini kaybetmiş, bazı zarf ve edatlarda kalıplaşmıştır. Çağatayca'da da olduğu gibi, metnimizde de vasıta hali *birle, birlen* edatları ile teşkil edilmektedir: *şeriat emri birle, yazuq birlen* gibi (bu husûs için bk. J. Eckmann, *Chagatay Manual*, Indiana University Publications Uralic and Altaic Series, Volume 60, Mouton and Co., The Hague, The Netherlands 1966, § 48; K. Eraslan, *Ali Şir Nevâyi, Nesâyi-mül-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve* (Metin ve dil husûsiyetleri), İstanbul 1969 (Edebiyat Fakültesi doktora tezi)).

İyelik ekleri

İyelik ekleri Eski Türkçe'den beri çeşitli şive ve lehçelerde büyük bir değişikliğe uğramadan bugüne kadar devam etmiştir. Başlıca değişme düz ünlüden ibaret olan (-ı / -i gibi) veya içinde düz ünlü bulunan (-mız / -miz, -ñgız / -ñgiz gibi) eklerin, düzlük- yuvarlaklık uyumuna bağlanmaları ve Azerî Türkçesi'nde olduğu gibi -ñg>-v, -ñgız/-ñgiz>-vuz/-vüz olmalarıdır.

Teklik	1. şahıs : -m	: içim, taşım
	2. şahıs : -ñg	
	3. şahıs : -ı/-i, -sı/-si	: maķāmu, keķesi
Çokluk	1. şahıs : -mız/-miz	
	2. şahıs : -ñgız/-ñgiz	: yüzüñgiz
	3. şahıs : -ları/-leri	: hūşlarıġa

Âitlik eki

Metnimizde âitlik eki olarak yalnızca -ki geçmektedir : *kündekidin* gibi.

Sıra sayı sıfatları

Metnimizde kullanılan sıra sayı sıfatlarının durumu şöyledir : *ilk, evvel, ikinci, üçüncü, dördüncü/törtüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, tokuzuncu, onuncu*.

Şahıs zamirleri

Metinde geçen şahıs zamirleri ve çekimleri şöyledir :

Teklik	1. şahıs : <i>mēn, mañġa, meñi</i>
	2. şahıs : <i>şēn</i>
	3. şahıs : <i>ol, anıñġ, anı, añġa, anda</i>
Çokluk	1. şahıs : <i>biz, bizge, bizdin</i>
	2. şahıs : <i>siz</i>
	3. şahıs : <i>alar, alarġa, alardın</i>

Dönüşlülük zamiri

Metnimizde Doġu Türkçesi'nde olduğu gibi dönüşlülük zamiri olarak yalnızca *öz* zamiri kullanılmıştır : *özüm, özi, özleri* gibi.

İşaret zamiri

Metnimizde işaret zamiri olarak yalnızca *bular* geçmektedir.

Şekil ve zaman ekleri

Metnimizde yer alan şekil ve zaman eklerinin durumu şöyledir :

Geniş zaman eki : -(u)r / -(ü)r

Ekin yardımcı ünlüsü daima yuvarlaktır : *ayturlar, berür* gibi.

Görülen geçmiş zaman eki : *-dı/-di, -du/-dü; -tı/-ti, -tu/-tü*

Ek ünlüsünün durumu, düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından karışıktır : *tüştüm, urdum yanında boldı, kördi, tüşti* gibi.

Öğrenilen geçmiş zaman eki : *-pdur / -pdür (< -p turur)*

Öğrenilen geçmiş zaman teşkilinde kullanılan bu şekil, Eski Türkçe devresinden sonra ortaya çıkmış ve bilhassa Doğu Türkçesi ile Âzerî Türkçesi'nde *-mı / -miş, -muş / -müş* ekinin yanında yer almıştır (meselâ bk. Chag. Man. § 126, 127; Nesâyim. s. 132-134; Az. T. § 121, 127) : *ayıpdurlar, sözlepdürler* gibi.

Gelecek zaman eki : *-ğay/-gey, -kay/-key*

Metinde gelecek zaman bu ekle teşkil edilmektedir ve ek ünsüz uyumuna bağlanmıştır : *salğay, körgey, tapkay, örgetkey* gibi. Bir misâlde ekin ünsüz uyumuna bağlı olmadığı görülür : *satğay*.

Şart eki : *-sa / -se (< -sar / -ser)*

Şart eki ve şart çekimi diğer birçok şive ve lehçelerde olduğu gibidir : *ti-leseñg, alsa* gibi.

Emir ekleri :

Metnimizde emir eklerinin ve emir çekiminin teklik şahısları geçmektedir :

Teklik	1. şahıs :	<i>-ay / -ey</i>	(<i>< -ayın/-eyin</i>)	: <i>tapay</i>
	2. şahıs :	<i>-ğil / -gil</i>	(ekseri)	: <i>bolğil, bilgil</i>
		<i>-kın / -kin</i>	(nâdir)	: <i>aytkin</i>
		<i>-ø</i>	(nâdir)	: <i>(nazar) kıl</i>
	3. şahıs :	<i>-sun / -sün</i>		: <i>bolsun, körsün</i>

Gereklilik

Gereklilik kipi teşkili, Doğu Türkçesi'nin birçok şive ve lehçelerinde olduğu gibi *kerek* kelimesinin *-mak/-mek* ekli fiil kök ve gövdelerine getirilmesi ile yapılmaktadır : *törtünçi kelime-i haqıkatnu bilmek kerek* «Dördüncü (olarak) hakikat kelimesini bilmek gerek / Dördüncü (olarak) hakikat kelimesi bilinmelidir.» gibi.

Menfi geniş zaman eki : *-mas/-mes (< -maz/-mez)*

Bilindiği gibi Eski Türkçe'de *-maz/-mez* olan menfi geniş zaman eki, bu devreden sonra ekin sonundaki *-z* ünsüzünün sertleşmesi ile *-mas/-mes* şekline geçmiş ve bu şekil Çağatayca ile Özbekçe'de umumleşmiştir (bk. Chag. Man. § 102; Nesâyim. s. 127; ÖGr. § 294). Metnimizde de menfi geniş zaman eki daima *-mas/-mes* şeklindedir : *sıgmas, körünmes* gibi.

İsim - fiil ekleri

Metnimizde geçen isim-fiil ekleri şunlardır :

-(u)r / -(ü)r

Metnimizde pek fazla misâlleri bulunmamaktadır : *kıılır bolsa* gibi.

-ğan / -gen, -қан / -ken

Doğu Türkçesi'nde en çok kullanılan isim-fiil eklerinden biridir. Eski Türkçe devresinden sonra Doğu Türkçesi'nde *-duq/ -dük* isim-fiil ekinin yerini de almaya başlamıştır. Ek *-duq/ -dük* mânasını taşıdığı gibi, bazen aktif fiil kök gövdelerinde passif mânasını da vermektedir : *alğan niyâzıdın* «aldığı yardımdan», *şöfi değenni gürıda tapmağaylar* «sofi denilen (kişiyi) mezarında bulmazlar.», *aytken risâleğa amel kıılıp* «bildirilen risaleye göre amel edip...»

-muş / -miş

Ek düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı değildir ve metnimizde bir-iki misâlde görülmektedir : *bolmuş turur, yemiş dek* gibi (İsim-fiil ekleri için bk. K. Eraslan, *Eski Türkçe'de İsim-fiiller (Partisipler)*, -Doçentlik tezi- İstanbul 1974).

Zarf - fiil ekleri

Metnimizde geçen zarf-fiil ekleri şunlardır :

-a / -e

Birkaç birleşik fiilde görülmektedir : *başkara'l-* (< *başkara al-*), *köye ber-* gibi :

-ğanda / -gende (< -ğan/-gen + da/de)

Türkiye Türkçesi dışında yaygın şekilde kullanılan ve *-ınca/-ince* fonksiyonunda bir zarf-fiil ekidir : *bolğanda* «olunca» gibi.

-ğunça / -günçe (< -ğun/-gün + ça/çe)

Eski Türkçe'den beri kullanılan bu birleşik zarf-fiil eki, metnimizde büyük ölçüde uyuma bağlıdır : *tozğunça, bilmegünçe* gibi. Bir misâlde de uyum dışı olduğu görülür : *yürmeğunça*

-may/-mey (< -ma/-me + y < -mayın/-meyin)

Daha ziyade Çağatayca ve Özbekçe'de yaygın kullanılışı olan ek metnimizde de yer almıştır (ekin yapısı için bk. AGr. §.234) : *kılmay, bilmey* gibi.

-p

Ek Eski Türkçe'de olduğu gibi Doğu Türkçesi'nde de ünlü ile biten fiil tabanlarına doğrudan doğruya getirilmekte, ünsüzle biten fiil tabanlarına ise yardımcı ünlüyle getirilmektedir. Yardımcı ünlü eskiden beri düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlanmıştır : *sunup, köydürüp, dep, erip* gibi.

-u / -ü

Bir iki misâlde görülmektedir : *karşu* (< *karış-u*), *teyü* (< *te-y-ü*) gibi.

Yardımcı fiiller

Metnimizde yer alan başlıca yardımcı fiiller şunlardır :

al-

Bu fiilin yardımcı fiil olarak kullanılışı Eski Türkçe devresinden sonradır. Bilhassa Çağatayca ve Özbekçe'de *bil-* yardımcı fiilinin yanında ikinci bir yardımcı fiil olarak iktidar çekiminin kuruluşunu sağlar (fazla bilgi için bk. Chag. Man. § 81, e; Nesayim. s. 168-169). Metnimizde *al-* fiili ile ilgili şu misâller bulunmaktadır : *başkara'l-* (<*başkara al-*>), *kıla'l-* (<*kıla al-*>) gibi.

ber-

Birdenbirelik ifade eden bu yardımcı fiil metnimizde de yer almaktadır: *toya ber-*, *köye ber-* gibi.

bol-

Türkçe'nin isimlerle veya isim grubuna giren kelimelerle birleşik fiil teşkil eden bu yardımcı fiili, Türkçe'nin diğer şive ve lehçelerinde olduğu gibi metnimizde de büyük ölçüde kullanılmıştır : *kıyām bol-*, *büt bol-* gibi.

e-/er-

Bilindiği gibi Türkçe'nin bu ana yardımcı fiili başlıca iki fonksiyona sahiptir : Birincisi müstakil olarak bildirmeyi teşkil etmek, ikincisi de çekimli fiillerle birleşik zamanı kurmak: *tağ erür*, *revā ermes* gibi.

kıl-

Metnimizde, isimlerle birleşik fiil teşkil eden bu yardımcı fiil de geniş ölçüde kullanılmıştır : *iş kıl-*, *endişe kıl-* gibi.

tur-

Türkçe'de hem esas fiil, hem de yardımcı fiil olarak kullanılan *tur-* fiili, Çağatayca'da da olduğu gibi yardımcı fiil olarak iki fonksiyonu bulunmaktadır : Birincisi *-p* zarf-fiil ekli teşkillere, geniş zaman kipinin veya bu kipin ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile öğrenilen geçmiş zamanı kurmak : *aytıpdurlar* (<*aytıp tururlar*>), *sözlepdürler* (<*sözlep tururlar*>) gibi (bunun için bk. Chag. Man. § 126-128; Nesâyim. s. 133). İkinci fonksiyonu ise, teklik ve çokluk 3. şahıslarda *erür* yerine geçerek bildirmenin geniş zamanını kurmak. Metnimizde bu fonksiyonu ile kullanılan *tur-* yardımcı fiili ekseriya varlığını korumakta, bazen de ekleşmektedir : *bâhil turur*, *uluğrağ turur* yanında *bardur*, *şüretidür*, *yoğtur* gibi.

E d a t l a r

Metnimizde yer alan başlıca edatlar şunlardır :

a. **Ünlem edatları**

Seslenme edatları	: <i>ey</i>	<i>Ey tâlib, eger Hâknı taleb kılıp...</i>
	: <i>yâ</i>	<i>Yâ Âlî, fakîrlük makâmında on makâm bar turur.</i>
Sorma edatları	: <i>neç</i>	<i>Yâ Rab, ol ne şüret erdi...</i>
	: <i>neçük</i>	<i>Ey derviş, ahvâlmız neçük bolğay?</i>
Gösterme edatları	: <i>uşbu</i>	<i>Hızır Babam meni saldı uşbu yolğa.</i>

b. Bağlama edatları

Sıralama edatları	: ve	<i>Ya-nî belâ ve miñnet başığa kelse...</i>
Denkleştirme edatları:	yâ	<i>Yâ bilip amel kılmasa...</i>
Cümle başı edatları	: ammâ	<i>Ammâ meşâyıhlar ol şüretni beyâ- nıda muhtelif sözlepdürler.</i>
	eger	<i>Eger tevbe kılmay dünyâdın barsa...</i>
	meger	<i>Bol fi'l mübminlerde bolmas, meger münâfıklarda bolğay.</i>
Sona gelen edatlar	: ki	<i>Her derviş ki bol yeti makâm der- vişlikni bilmese...</i>
	kim	<i>Şeyh Şihâbü'd-dîn rahmetu'llâhi aleyhi aydılar kim...</i>

c. Son çekim edatları

bilen	<i>duâ ve zârî bilen</i>
birle	<i>şerî-at emri birle</i>
birlen	<i>yazuk birlen, edeb birlen</i>
dek	<i>su dek, pervâne dek</i>
soñgra	<i>andın soñgra, bizdin soñgra</i>
üçün	<i>riyâ üçün, dünyâsı üçün</i>

C. SENTAKS HUSÛSİYETLERİ

Metnimizin sentaks husûsiyetleri olarak şunlar söylenebilir :

Bildirme

Bildirmenin müsbet ve menfisi genellikle *er-* yardımcı fiili ile teşkil edilmektedir : *Fakr bir tağ erür. Şeyh ornı aña revâ ermes.* 3. şahıs müsbet bildirmede ise *erür* yerine *turur* geçebilir : *Kelime-i şerî-at bu turur.* Bazen yardımcı fiil ekleşir : *Ol şüret fakîrlik şüretidür.* Bazı hallerde yardımcı fiilin kullanılmadığı görülür : *Ve ayğaylar ki men bizâr men, Hudâ bizâr degeyler. Şöfîlerde riyâzet yok, fakîrlerde kanâat yok...*

Cümle unsurlarının sırası

Metinde cümle unsurları genellikle Türk cümle yapısına uygun bir sırada olmakla beraber, bazı hallerde bu sıranın bozulduğu görülür : *Ve eger şöfî tâ-atını halkğa zâhir kılsa riyâ üçün, elliğ yullık tâ-atını zerre-i ta-âmğa satğay.*

Miktar uyumsuzluğu

Metnimizde sık sık görülen bir husûsiyet de bilhassa fâil ile fiil arasındaki miktar uyumsuzluğudur : *Ol şeyhler kim müridleridin tama- kılgay... Eger müridleri neyr ü niyâz bermese... Andâğ şeyhler mel-ün turur.* Hürmet ifade etmek için, teklîk fâile fiilin çokluk olarak bağlandığı görülür : *Hâce Ahmed-i Yesevî ayıtdurlar kim... Şeyh Hasan-i Başrî rahmetu'llâhi aleyhi rivâyet kıurlar. Neçük kim Hazret-i nebiyyinâ şalla'llâhu aleyhi ve sellem aydılar.*

M E T İ N

2

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِیْنَ وَالصَّلٰوةُ عَلٰی رَسُوْلِهِ مُحَمَّدٍ
 وَآلِهِ وَاصْحَابِهِ اَجْمَعِیْنَ

Ammâ bilgil kim bü risäle-i kütbu'l-aqtâb ve server-i meşâyih sultânü'l-evliyâ ve burhânu'l-etkiyâ, ferzend-i h'ân-i hazret-i sultânü'l-enbiyâ, şalla'llâhu aleyhi ve sellem, Hazret-i sultân H'âce Ahmed-i Yesevî andağ ayıtdurlar kim bizdin soñgra ahiri'z-zamân yakın bolğanda andağ meşâyihlar peydâ bolğay kim İblis, aleyhi'l-la'ne, alardın sebak alğay ve he-me halk alarga muhib bolğay ve müridlerini başkara'lmağaylar¹.

Ol şeyhler kim müridleridin tamar kılğay ve cānını küfr ü zalāletdin ayırmağay ve ehl-i bid'atnı yaħşı körgey (ve ehl-i sünnetni yaman körgey) ve ilm-i şeriat birle amel kılmağay ve nā-mahremlergā köz salğaylar ve yamanlıg pişe kılıp Allāhu Ta'ālānıñ raħmetidin ümüd tutkaylar ve meşâyih işlerini h'ār körgeyler, müridleri red bolğay, özleri (hem) mürted bolğaylar. Ve yene h'ārlik zārlik birle müridleriniñ eşikide yürgeyler², ol hālda müridleridin niyāz alğaylar. Eger müridleri nezr ü niyāz bermeşe, uruşkaylar ve ayğaylar ki men bizār men, Hudā bizār, degeyler. |

3

Şeyh oldur ki niyāz alsa, müstahaklarga bergeyler. Eger alıp özleri yeşeler, murdār et yemiş dek bolğay. Eger ton kılıp keşseler, ol ton tozğunça³ Haq Ta'ālā namāz ve rüzesini qabul kılmağay. Ve eger alğan niyāzıdın nān kılıp yeşe, Haq Ta'ālā anı düzeħde türlüg azābğa giriftār kılğay. Ve eger andağ şeyhğa bir kişi itikād kılsa, kâfir bolğay. Andağ şeyhler mel'un turur. Anıñ fitnesi Deccaldın bed-ter turur. Şeriatda, tarikatda, haqikatda, marifetde mürted turur.

Ey talib, eger Hâknı taleb kılıp tapay deseñg, andağ pırge kıl ber-gil kim şeriatda arif bi'llah bolsa, tarikatda vakıf-i esrar bolsa, haqiqatda kamil-i mukemmel bolsa, marifetde derya-yi umman bolsa. Andağ pırge kıl ber-gil kim işiñg saadet bolgay. Eger murid şeriat ilmini bilmese, şeriat ilmini örgetkey⁴. Eger tarikatda vaki peyda bolsa, tarikat ilmi bir-len yolga salgay ve haqiqat sarıdın muridge yol körsetkey⁵ ve marifetde cezbe-i Hak peyda kıldurgay.

Şeyh Zu'n-nun-i Mısrı, rahmetu'llahi aleyhi, andağ ayıpdurlar kim murid kırk yıl hizmet kılmağunça, şeyhlik ve fakirlik ve dervişlik ornı aña tayin bolmas ve hırka keymeki aña reva ermes. Hazret-i sultan Ahmed-i Yesevi ayıpdurlar ki her kim pırlık ve şeyhlik davasın kılur bolsa, kırk yıl ta pırniñg hizmetide yürmeğunça, şeyh ornı aña reva ermes. Ve eger murid alsa, red turur. Her kim dervişlik davasın kılur, evvel Hak emrine boyun sunup şeriat emri birle yolga yürgey ve batıl işlerdin ve bidat işlerdin perhiz kılğay. Keçe kıyam bolmağunça ve kün-düz hizmet kılmağunça şeyhlik davasın kılur, işi batıl turur. Her kim şeriat emridin çıksa, mürted turur. Eger tevbe kılmağunça dünyadın barsa, Hak Ta'ala tamugda türlü azabga giriftar kılğay.

Ey derviş, eger zahid bolsa riyayi ve eger abid bolsa sevdayi (ve eger) şofi bolsa gedayi (ve eger) derviş bolsa hercai, şofilikleri murdar, işleri fesad, muridleri mürted; şofilikleri hod-raylik, dervişlikleri tamalik, niyyetleri fitnelik, tarikaları ibahet, sunnetleri bidat, fiilleri kabahat, neticeleri şekavet, sırları hiyanet ve guslları cenabet. Şofilerde riyazet yok, fakirlerde kanaat yok, ganilerde şehavet yok, dervişlerde vehm-i kıyamet yok.

Ey derviş, ahvalımız neçük bolgay? Ey derviş, bilgil ve agah bolgil kim evvel kelime-i şeriat, ikinci kelime-i tarikat, üçüncü kelime-i marifet, dördüncü kelime-i haqiqatni bilmek kerak. Eger şofi bolup bu kelimelerni bilmese, şofi emes.

Kelime-i şeriat bu turur : لا اله الا الله محمد رسول الله

Kelime-i tarikat bu turur : لا اله الا الله صفاً صفاً محمد رسول الله

Kelime-i marifet bu turur : لا اله الا الله عظمته محمد رسول الله خليفة

Kelime-i haqiqat bu turur : لا اله الا الله بقدرته محمد رسول رسالة

Ey derviş, meşayih ma tekaddemeniñ fakirlikini kabul kılıp, söz-leriğe pey-revlik kılıp, ahkam ve erkânlarını bilip, hevâ vü hevesni terk kılıp, nefsnı mücadele yayı birle sındurup özige muhi kılıp ve kanaatni

pîşe kıılıp, kazāsıġa rāzī bolup, belāsıġa şabr kıılıp, ni-metiġa şükr kıılıp aytken risāleġa amel kıılıp Hüdā-yi Ta-ālānıġ emrlerini becāy keltürse, dervişlik atı aġġa müsellemler bolur. Yok erse, bularnı bilmey şeyhlik davāsın kılsa, kıyāmet küni kara yüzlüg bolup şermende bolġay, ne-uzu bi'llāh min zālike. Fakirlik mertebesi maġām-i a-lā turur, her kimge mü-yesser bolmas. |

5

Ķudret birlen Ħaġdın bizge fermān boldı,
Tüpsiz teġgiz içre yalġuz⁶ tüştüm döstlar.
Ol teġgizġa uġan ezim fermān kııldı,
Biġamdi'llāh şihhat selām keçtim döstlar.

Yaşım yetti, ömrüm keitti, kökke uçtum,
Baġrım taştı, aġlım şaştı yerge tüştüm,
Nefs-i şeytān ġaylı birle köp uruştum,
Şabr u rızā maġāmātın aştım⁷ döstlar.

Toġuzımda tükel tozdım, tükenmedim,
On yaşımda oġ yanımġa örkülmedim⁸,
On birimde öz nefsimġe zābıt boldım,
Fakr u rızā maġāmātın keçtim döstlar.

On ikimde barġa ervāġ kelām kııldı,
Ħūrlar karşı kelip maġġa selām kııldı,
Sır şerbetin sākī bolup maġġa sundı,
Anı alıp edeb birlen içtim döstlar.

On üçümde ġavvāş bolup deryā çomdum⁹,
Marifetni gevhlerini sırdın terdim,
Şemān köriip pervāne deġ özüm urdum,
Bī-hüş bolup aġlım keitti şaştım döstlar. |

6

On törtümde toġraġ-şıfat ġvārlik tarttım,
Ħū Ħū teyü yaşım birlen tünler kıattım,
Miġ altunlık kıymetini birge sattım,
Andın soġġra kıanat kıaġıp uçtum döstlar.

On beşimde dergâhıge yanıp keldim,
 Yazuq¹⁰ birlen her iş kıldım alıp keldim,
 Tevbe kılip Hâkka boyun sunup keldim,
 Tevbe kılip yazuqlardın kaçtım döstlar.
 Cebrâ'îl vahiy keltürdi haq Resülğa,
 Âyet keldi zıkr aytkin dep cüz ü külğa,
 Hızır Babam meni saldı uşbu yolğa,
 Andın sonğra deryâ bolup taştım döstlar.
 Şeriatnıñ büstânında cevlan kıldım,
 Tarikatnıñ gülzârında seyrân kıldım,
 Haqikatnıñ bazarında tayrân kıldım,
 Marifetnıñ eşikini açtım döstlar.
 Elest hamrın pîr-i muğân toya berdi,
 İçe berdim miqdârımça koyu berdi,
 Kul Hâce Ahmed içim taşım köye berdi,
 Taliblerğa dürr ü gevher saçtım döstlar. |

- 7 El-kışsa, bu maqâm enbiyâlar ve ârifler ve âşıqlarınñ maqâmı turur. Huşuşen Hazret-i Resül-i Ekrem, şalla'llahu aleyhi ve sellemniñ maqâmları turur, yani المنقر فخرى dediler. Ve fakirni yahşı körmek imândın turur ve fakirni hâr tutmaq küfr turur. Neçük kim Hazret-i nebiyyinâ, şalla'llahu aleyhi ve sellem, aydılar : حب الفقراء من الايمان و بغض الفقراء من الكفر Ammâ fakirlik mertebesi ve hurmeti yeti kat âsmândın ve yeti kat yerdin uluğraq turur. Neçük kim Hazret-i Resül-i Ekrem, şalla'llahu aleyhi ve sellem, aydılar : حرمة الفقراء المؤمنین اعظم عند الله من سبع السموات والارضین dep aydılar.

Ey derviş, her kim ganilerni ikrâm kılma dünyası için, ebedül-âbâd Hudâ-yi Ta'âlânıñ lanetiğa giriftâr bolur; ve eger fakirni haqir körse ve ihânet kılma, Hudâ-yi Ta'âlâ çendin azâbğa giriftâr kılğay. Bol fil mü-minlerde bolmas, meger münâfiqlarda bolğay.

Hazret-i Alî, razıya'llahu anhu, rivâyet kılurlar kim dervişlik maqâmı kırk turur. Eger bilip amel kılma, dervişliki pâk turur; ve eger bilme ve örgenme, dervişlik maqâmı anğa harâm turur ve câhil turur. Ol kırk maqâmni onı maqâm-i şeriatda turur ve onı maqâm-i tarikatda turur ve onı mekâm-i marifetde turur ve onı maqâm-i haqikatda turur.

Ol on maḳām şeffiatda turur : Evvel imān keltürmek Hāḳ Taālānıñ birlikige ve barlıǵıǵa ve sıfātıǵa ve zātıǵa. İkinçi namāz okumak turur. Üçünçi rüze tutmak turur. Törtünçi zekāt bermek turur. Beşünçi hac kılmak turur. Altınçı mülāyim sözlemek turur. Yetünçi ilm örgenmak turur. Şekizünçi Hāzret-i Resül-i Ekrem, şalla'llāhu aleyhi ve sellemniñ sünnetlerini becāy keltürmak turur. Toḳuzünçi emir-i ma'rūfı becāy keltürmak turur. Onunçı nehy-i münker kılmak | turur.

Ol on maḳām şariḳatda turur : Evvel tevbe turur. İkinçi pırge ḳol bermak turur. Üçünçi havf turur. Törtünçi recā turur, ya'nı Hāḳ Taālā reḳmetidin ümıdvār bolmak turur. Beşünçi vird-i evḳatnı becāy keltürmak turur. Altınçı pırni hızmetide bolmak turur. Yetünçi pırniñ icāzeti birle sözlemek turur. Şekizünçi naşihat eşitmek turur. Toḳuzünçi tecrid bolmak turur. Onunçı tefrid bolmak turur.

[Ol] on maḳām marifetde turur : Evvel fenā bolmak turur. İkinçi dervişlikni ḳabül kılmak turur. Üçünçi her işke taḳammül kılmak turur. Törtünçi helāl tayyib taleb kılmak turur. Beşünçi marifet kılmak turur. Altınçı şer'iat ve şariḳatnı ber-pāy tutmak turur. Yetünçi dünyānı terk kılmak turur. Şekizünçi ahiretni ihtiyār kılmak turur. Toḳuzünçi vücüd maḳāmını bilmak turur. Onunçı ḳaḳikat esrārını bilmak turur.

[Ol] on maḳām ḳaḳikatda turur : Evvel ḳāḳ-rāḳ bolmak turur. İkinçi yaḳşı yamannı tanımak ve yurun loḳmage ḳol salmaslıḳ¹¹, belki fazlage ḳanāat kılmaktur. Özini, loḳmasını sebıl-rāḳ kılmak ve ḳişini āzār bermey ve faḳırlıḳǵa münkir bolmaǵay ve seyr-i sülük kılmak, her kimdin sırrın saḳlamak ve şer'iat ve şariḳat [ve marifet] ve ḳaḳikat maḳāmını bilmek ve amel kılmak.

Şeyḳ Ḳasan-i Başrı, raḳmetu'llāhi aleyhi, rivāyet kılırlar : Hāzret-i Resül, raḳmetu'llāhi aleyhi ve sellemdin Hāzret-i Alı, raḳıya'llāhu anhu, aydılar : Mi'rāc keḳesi Hāḳ Taālānıñ fermānı birle Hāzret-i Cebrā'ıl, aleyhi's-selām, Burāḳ keltürdiler. Yeti ḳat āsmāndın aşurdı, Teḳgri, azze ve celle, ḳudreti birle; ācāyiblerni kördi. Hāzret-i Rabbu'l-erbābdın nidā keḳdi : Yā Seyyide'l-mürselin, yoḳarı naḳar kı ! Hāzret-i Resül-i Ekrem, şalla'llāhu aleyhi ve sellem, naḳar kıldılar erse, ācāyib şüretlerni kördiler ki anıñ şerḳi | yer ve kökke sıǵmas. Anda ḳayrān ḳaldılar ve bı-huş boldılar. Yene huşlarıǵa keḳdiler ve aydılar : Yā Rab, ol ne şüret erdi ki kördüm, aḳı u huşumdın keḳtim ? Hāzret-i Rabbu'l-sızzetdin nidā keḳdi ki ol şüret faḳırlıḳ şüretidür. Ey Muḳammed, eger meḳni tileseñ, faḳır ve tecrid ve tefrid bolǵıl; ve eger dıdar tileseñ, riyāzet tartıl, tā meḳniñ

cemalımğa müşerref bolgay sen. Ve her kim dīdār tilese, gayr-i Hāq anğa harām turur.

Fakīrlık şüreti kökde erdi, kökdin yerge indi. Şahābeler fakīrlık şüretini kördiler. Ammā meşāyihlar ol şüretni beyānıda muhtelif sözlep-dürler. Hāzret-i Alī, kerrema'llāhu vechehu, aydılar : Hāzret-i Muḥammed Muşţafā, şalla'llāhu aleyhi ve sellem, ol keçe Mirācdın yanıp keldiler, mubārek yüzleride nūrī kördüm. On sekiz miñ ālem mañga ol nürdin yān boldi. Anda aydım : Yā Resūla'llāh, bu kün yüzüñgizde nūr kördüm, kündeکیدin ziyāde. Hāzret-i Resūl, şalla'llāhu aleyhi ve sellem, aydılar : Bol¹² keçe Mirācdā Rabbu'l-ālemīn hāzretide fakīrlık şüretini kördüm, aşk şarābıdın bir cūra nüş kıldım, dediler. Hāzret-i Alī, rażiya'llāhu anhu, aydılar : Bu hālda men hemi ārzū kıldım. Hāzret-i Resūl, şalla'llāhu aleyhi ve sellem, aşk şarābıdın cürāī mañga hem berdiler, içtim, bī-hāl boldum ve bī-hüş boldum. Yene hüşumğa keldim, her ne Hāzretke murāyene ve müşāhede erdi, mañga hem şundag boldı. Hāzret-i Resūl-i Ekrem, şalla'llāhu aleyhi ve sellem, aydılar : Yā Alī, fakīrlık maķāmında on maķām bar turur ve on nūr bar turur ve on yol bar turur ve on orun bar turur, kırk mertebe bar turur.

Ol on maķām bardur : Evvel kanā-at turur, çünānçı Hāzret-i Resūl-i Ekrem, şalla'llāhu aleyhi ve sellem, aydılar : القناعة كثر لا يفي Yanī kanā-at gencdür kim hergiz tükenmes. | Ve mālınñ fayidesi yoķtur, ölüm vaktıda münkaṭi' bolur. İkinçi maķām-i fakr, belāga tahammül kılmāķdur. Üçünçi maķām-i fakr, giriftārlik turur bendelikige. Dörtünçi maķām-i fakr, azāb turur, Eyyüb dek bolmuş turur. Beşünçi maķām-i fakr, hayret turur. Altınçı maķām-i fakr, riyāzet turur. Yetünçi maķām-i fakr, aĉlıķ turur. Sekizinçi maķām-i fakr, helāket turur. Tokuzünçi maķām-i fakr, dil-ḥaste bolmak turur. Onunçı maķām-i fakr, Hāzret-i rabbu'l-izzetlik turur.

Ve on nūr-i fakr turur : Evvel nūr-i sıdķ. İkinçi nūr-i şabr. Hāzret-i Resūl, şalla'llāhu aleyhi ve sellem, aydılar : الصبر كثر من كنوز الجنة Yanī şabr, behiştinñ gencleridin turur. Üçünçi nūr-i şükr turur. Dörtünçi nūr-i fikr turur. Beşünçi nūr-i zıkr turur. Altınçı nūr-i namāz turur. Yetünçi nūr-i rüze turur. Sekizinçi nūr-i imān turur. Tokuzünçi nūr-i şadaķa turur. Onunçı nūr-i pāk-cān turur.

Ve on yol-i fakr turur : Evvel tevbe turur. İkinçi yazuķlardın kaytmaķ turur. Üçünçi peşimānlık turur, yaman işlerdin. Dörtünçi hayret turur. Beşünçi maķām ḥvārlik ve zārlik turur. Altınçı Hāq Taālādın yarı¹³ tilemek turur. Yetünçi yaman yollardın yanmaķ turur. Sekizinçi Hudā-yi

Ta'ālānıñ zikri birlen bolmaq turur. Toquzıncı tefekkür turur. Onuncı fenâ bolmaq turur.

Ve on orun bar turur: Hikmet turur, adl turur, aql turur, hilm turur, hayât turur, sizzet turur, ihsân turur, settârlıq turur, emânet turur, teslîm turur.

11. Şeyh Şihâbü'd-dîn, qaddesa'llâhu sırrehu, aydılar: Dervişlikke bol kırk şerâyiñni bilmaq kerek. Andağ kişini şöfi degeyler. Sultân Ahmed-i Kübrâ aydılar: Yetmiş üç yıl ömr kördüm, kırk yıl müsâfirlik birle boldum, yeti yıl hac kıldım, miñg meretebe hatm-i Qur-ân kıldım, yetmiş meretebe Hazret-i Resül-i Ekrem, şalla'llâhu aleyhi ve sellemni tüşümde kördüm. Mubârek yüzlerige qarap bol kırk maqâmni mañga aydılar. Men amel | kıla'lmadım, Hazret-i Vâcib Ta'âlâga yetişmedim. Şeyh Şihâbü'd-dîn, rahmetu'llâhi aleyhi, aydılar kim bol kırk maqâmıñ onı [maqâm-i] şeriatda turur ve onı maqâm-i tarikatda turur ve onı maqâm-i haqikatda turur ve onı maqâm-i ma'rifetde turur. Her şöfi ve her derviş ve her fakir ki bol kırk maqâmni bilmesê ve amel kılmasa, şöfilik, şeyhlik, fakirlik davâsın kılsa, yalğan turur. Ve eger şöfiğa bu dünyanı ni-meti[ni] tamâm berseler, kâfirlerge işâret kılsa kerek. Ve eger ukbî ni-metini ve cennetni tamâm berseler, mü-minlerge işâret kılsa kerek. Miñnet ü renc [ü] belanı öziğe körse kerek. Şöfi eger halvetde bolsa, Haq Ta'âlânı zikri birlen bolsa kerek. Ve eger halk arasıda bolsa, şeriat emri birle iş kılsa kerek. Ve her vaqti ki dermânde bolsa, anıñ dergâhıga şabr kılsa kerek. Şöfi helâl yemaqdın tevbe kılsa kerek, illâ bıqaderi zarüretin, tâ şübhege tüşmegey. Ve eger şöfi dünyâ ni-metini tilese, şöfi emes. Ve eger duâ ve zârî bilen belâ ve miñnetğa şabr kılsa, şöfi turur.

Ve şeyhlik maqâm-i mücâhede turur. Ve ehl-i dünyâ bülendni tiler ve ehl-i ukbî pestlikni tiler ve h'ârlıknı tiler. Ve eger şöfiğa belâ kelse, âh vâh demes ve şabr kılar. Ve eger şöfiniñ nefsi ni-met ârzü kılsa, nefsinin ârzüsini bermegey. Ve eger şöfi aç bolsa ve bürehne bolsa, hoşnüd bolğay ve şabrdın özgeni ihtiyâr kıлмаğay, hoş tevâzudlık bolğay.

Bol on maqâm şeriatda turur ve on maqâm tarikatda turur, teslîm turur. Yanı belâ ve miñnet başıga kelse, özini teslîmğa cân u dil birle salğay. Yene içmek yemekni halkdın tilemesün. Ve giñim pâresini atlasdın ziyâde körsün. Kündüz rûze, keçe namâzda bolsun ve tilâvet-i Qur-ân birle bolsun.

Nazm

Diliñ ahırda bolsun rāhat-i merg,
Oqup Qur-ān tilāvet kıлмаğıl terk.

12 Ve eger ta-ām yese ve libās keyse, niyyeti ibādet bolsun ve ehl-i maḥabbetdin özgeni zıkr kılmasun. Ve yene ihlāsı | birle bolsun. Şöfi her keçe namāz-i teheccüdni terk kılmasun, ḥavf ve recā içide bolsun. Ve eger şöfi ta-atını ḥalkğa zāhir kılsa riyā üçün, elliğ yıllık ta-atını zerre-i ta-āmğa satğay, Teñgri, azze ve celleğa şayeste bolmağay.

13 Ve yene şöfi yolğa rāstlık birle qadem koyğay ve rāst sözlegey, zırā ki köñgöl tilge ḥaber berür. Yene şöfi nefsini köydürüp fenā kılsa kerek; dünyadın sözlemese kerek, Haq Ta-ālāniñ yadı birle ḥoş-vaqt bolsa kerek. Ve yene şöfi pest-likāy bolsa, Haq Ta-ālāni tapğay. Eger otqa baqsa, Haqni körgey ve eger suğa baqsa, Haqni körgey ve eger yoqarı baqsa, Haqni körgey ve eger ilgeri baqsa, Haqni körgey ve eger oltursa, Haqni körgey müşāhede közi birle. Ve yene şöfi ilme'l-yaqīn ayne'l-yaqīn maqāmını tapğay. Ve eger sır közi birle yoqarı baqsa, arşını körgey. Ve eger qoyı baqsa, yeti tabaka zemīni tā tahte's-serā, püşt-i gāv-i māhīni körgey ve hiç hicāb bolmağay. Ve eger ḥaqqe'l-yaqīn közi birle baqsa, maḥlūqāt ve maşnū-ātdın keçip bī-çün ve bī-çigüne Haqni körgey ve marifetde barça kevneyn-ālemini körgey, tanımaq turur bī-şekk ü bī-şübhe. Ve yene şöfi dünyā ve āhiretde annıñ himmetiğe sığmas¹⁴, barça behiştniñ ni-metleri közige körünmes. Yene şöfi degen Ḥudā-yi Ta-ālāniñ şevkıda su deq bolup erip aqsa kerek, köñgölni Haqni rızāsığa berse kerek, ferzendige ve mālige köñgöl bermese kerek. Yene şöfi degeni gurıda tapmağaylar, veyl şırātda hem tapmağaylar ve cennetde hem tapmağaylar, Ḥazret-i Vācib Ta-ālāniñ qurbıda tapğaylar. Eger şöfi aytsa, ey Bār-Ḥudāyā, barça aşıleri mañga bağışlağıl dese, annıñ sözini Haq Ta-ālā red kıлмаğay. Ve yene şöfi tā Ḥazret-i Haq Ta-ālādın nidā eşitmeşe, cānını bermegey; münkir ve nekirdin endişe kıлмаğay, kıyāmetni endişe kıлмаğay, hür u kuşürğa bakmağay, tā Melik-i Gaffārni körmegünçe. | Yene şöfi ol bolur kim barça işlerdin köñgli savuq¹⁵ bolsa, nefis ü shevātdın şāf bolsa, bātını āfātdın şāf bolsa, yürüşi şāf bolsa, bātını puhte bolsa, közi iki dünyadın dūhte bolsa, serī efrūhte bolsa.

Bol aytilgen seksen maqām boldı. Ey derviş, her bir maqām bir peygambarni maqāmları turur. Evvel Ḥazret-i Ādem, aleyhi's-selāmı ve

ahırını Hâzret-i Muhammed Muştafâ, şalla'llâhu aleyhi ve sellemni turur. Sultânü'l-meşâyih Hâzret-i Hâce Ahmed-i Yesevî, rahmetu'llâhi aleyhi, aydılar kim yetmiş ilm-i âdâbnı bilmegünçe, yetmiş maqâm yolını tay kılıp kezmegünçe her kim şeyhlik maqâmı davâsın kılsa, ol hemân büt bolgay.

Şeyh Serî-i Şakaî, rahmetu'llâhi aleyhi, aydılar : Faqr, bir tağ erür, barça kânların mekâmı turur. Şeyhu'l-meşâyih, qaddesa'llâhu ta'alâ rûhahu¹⁶, aydılar : Faqr, bir deryâyî turur. Ol deryânıñ pâyânı yok, anıñ pâyânını kişi körgeci yok, becüz Hâzret-i Muhammed Muştafâ, şalla'llâhu aleyhi ve sellem. Seyyidü't-tâife Hâzret-i Cüneyd-i Bağdâdî ayturlar : Faqr, bir püşte turur. Seyyid Ahmed-i Kübrâ ayturlar : Faqr, nür-i Hudâ turur; her kimge ol nürni ziyâsı tegse, anıñ ziyâsıdın kemâl-i aşk tapar. Şeyh Ahmed aytur : Faqr, bir tâc-i devlet turur; her kim başığa koydı, iki cihânda sultân boldı. Şeyh Şaķik-i Belhî, rahmetu'llâhi aleyhi, aytur : Faqr, bir ot turur; her kimniñ könglige tüşti, vücûdı altun boldı. Şeyh Ahmed-i Câm aytur : Faqr, bir şarâb turur; her kişi cür'âi nüş kıldı, tâ kıyâmetğaça pest-likây boldı. Şeyh Kutbu'd-dîn Hayder aytur : Faqr, cezbe-i Hudâvend erür; her kimge tegse, iki cihânda murâdı hâşıl bolur. Hâce Abdullâh Hayder aytur : Faqr, hidâyet-i rabbânî turur; her kim ki yol taptı, câvidâne sultânlığını taptı. Şeyh Mansûr-i Hallâc aytur : Faqr, dîdâr-i Haq Ta'alâ turur; her kim ki kördi, körmedi. Loqmân-i Serahsî aytur : Faqr, şebâz-i himmet | turur; her kimge kondı, ol kişi arşke pervâz kıldı.

Meşâyih kavlı mundağ erür : Faqr, Haq Ta'alânıñ bæg-i vaşlıdın dırahtı turur. Ol dırahtıniñ butağı aql turur, rişesi hidâyet turur, meyvesi hayr u şehâvet turur, sāyesi kanâat turur, anıñ büyi şevk turur. Anıñ bergi her kimge tegdi, amel-i şâlih hâşıl kıldı. Ve her kim meyvesidin yedi, hayât-i câvidâne taptı. Ve eger büyi her kimge yetse, mest ü hayrân bolgay. Ve eger sāyeside orun alsa, âftâb-i haķikat anğa tüşkey.

Ey derviş, faqrniñ altı âdâbı bar : Evvel yahşı ve yaman sözge sü-küt kılmak ve pîr aldıda¹⁷ hāmūş bolmak ve bi-icâzet-i pîr sözlememak, kişi birle açığ bolmamak ve hâş u amniñ hizmetini kılmak ve nefsnı öltürmak ve hevâ vü hevesni terk kılmak. Faqrın pākîze nemerse¹⁸ bolmas. Faqr gurbet turur, aç bolmak turur. Ve eger aç bolsa, anıñ şahâreti ve zikri ketmes. Ve eger tok bolsa, fesâdlar peydâ bolur.

Faqr maqâmı sekiz turur : Evvel tevbe turur, ibâdet turur, maħabet turur, şabr turur, şükr turur, rızâ turur, zühd turur, ariflik turur. Evveli Hâzret-i Âdem, aleyhi's-selâmdın qaldı, âbidlik Hâzret-i İdrîs, aley-

hi's-selâmdın kaldı, şükr ve maḥabbet Ḥazret-i İbrâhîm, ‹aleyhi's-selâmdın kaldı, şâbirlik Ḥazret-i Eyyüb, ‹aleyhi's-selâmdın (kaldı), râzîlik Ḥazret-i Mûsâ, ‹aleyhi's-selâmdın kaldı, zâhidlik Ḥazret-i İsâ, ‹aleyhi's-selâmdın kaldı, ‹ariflik Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ, şalla'llâhu ‹aleyhi ve sellemdin kaldı.

15 Faqr mertebesi yeti turur: Cevânmerdlik turur, sipâhîlik turur, [garîblik turur], hırka turur, şabr turur, kanâ'at turur, tevekkül turur. Cevânmerdlik Ḥazret-i Alîdin kaldı, sipâhîlik Ḥazret-i Süleymân, ‹aleyhi's-selâmdın kaldı, garîblik Ḥazret-i Yaḥyâ, ‹aleyhi's-selâmdın kaldı, kanâ'atlık Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ, şalla'llâhu | ‹aleyhi ve sellemdin kaldı.

Her dervîş ki bol yeti maḳâm-i dervîşlikni bilmese, yâ bilip ‹amel kılmasa, şeyḫ ve mürîd almak aḡga ḥarâm turur. Ey dervîş, bol Faqr-nâmede her vaşiyetî ki bitildi, kelâm-i rabbânî ve ḥadîs-i nebevîdin ve icmâ-i ümmetdin bitildi. Her tâlîb ki bol vaşiyetlerge ‹amel kılıp, istiḳâmet kılrsa, dünyâ ve aḳbî müyesser bolgay. Ve eger ‹amel kılmasa, âhır demide câyını körüp peşimân kılgay ve şermende-i âhîret bolgay. Her dervîş bu kırk maḳâmı bilmese ve ‹amel kılmasa, anıḡ şeyḫliği şeytânî turur. Evvel maḳâm-i melekût, ikinci maḳâm-i lâhût, üçünçî maḳâm-i nâsût, dörtünçî maḳâm-i ceberût. Maḳâm-i ceberût şerî'at turur, maḳâm-i melekût tarîḳat turur, maḳâm-i lâhût ma'rifet turur, maḳâm-i nâsût ḥaḳîḳat turur.

Temmet Faqr-nâme bi-fazîlihi ve kemâl-i keremihi.

T E R C Ü M E

2

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة والسلام على رسوله محمد
وآله واصحابه اجمعين

Amma bil ki kutupların kutbu, şeyhlerin başı, velilerin sultanı, takva sahiplerinin delili, nebilerin sultanı (Peygamber) Hazretlerinin, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, sofrasının çocuğu Sultan Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretleri bu risalede şöyle buyurmuşlardır : Bizden sonra ahır zaman yakın olduğunda öyle şeyhler ortaya çıkacak ki İblis, lânet onun üzerine olsun, onlardan ders alacak ve bütün halk onlara dost olacak ve (fakat) müritlerini idare edemeyecekler.

O şeyhler ki müritlerinden ağgözlülükle birşeyler dilerler ve canlarını küfür ve dalâletten ayırmazlar ve bid'at ehlini iyi görürler ve sünnet ehlini kötü görürler ve şeriat ilmi ile amel etmezler ve nâmahremlere göz salarlar (bakarlar) ve kötülüğü âdet edip Allahu Taâlâ'nın rahmetinden ümitli olurlar ve şeyhlik işlerini değersiz görürler, (onların) müritleri de dinden çıkmış olur, kendileri de dinden çıkmış olur. Ve yine değersiz bir şekilde ve inleyerek müritlerinin eşiğinde dolaşırlar, o halde müritlerinden yardım alırlar. Eğer müritleri bağış ve yardımda bulunmasa, döğüşürler ve derler ki «Ben usanmışım, Tanrı da usanmıştır.» derler. |

3

Şeyh odur ki yardım alsa, hakketmiş olanlara verir. Eğer alıp kendisi yese, murdar et yemiş gibi olur. Eğer elbise yapıp giyse, o elbise eskiyene kadar Hak Taâlâ (onun) namaz ve orucunu kabul etmez. Ve eğer aldığı yardımdan ekmek yapıp yese, Hak Taâlâ onu cehennemde türlü azaba uğratar. Ve eğer öyle şeyhe bir kişi itikat etse (inansa), kâfir olur. Öyle şeyhler mel'undurlar. Onların fitnesi Deccal'dan beterdir. Şeriatten, tarikatten, hakikatten, mârifetten uzaklaşmışlardır.

Ey tâlip, eğer Hakk'ı isteyip bulayım desen, öyle pîre el ver (uzat) ki şeriatte ârif bi'llah olsun, tarikatte sırlara vâkîf olsun, hakikatte tam mânasiyle olgun olsun, mârifette büyük bir deniz olsun... Öyle pîre el ver (uzat) ki işin saadet olsun... Eğer mürit şeriat ilmini bilmese, şeriat ilmini (ona) öğretsin. Eğer tarikatte bir hal meydana gelse, tarikat ilmi ile yola salsın ve hakikat yönünden müride yol gösterebilir ve mârifette ilahî cezbe meydana getirsin.

Şeyh Zu'n-nûn-i Mısırî, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, şöyle demişlerdir ki mürit kırk yıl hizmet kılmayınca, şeyhlik ve fakîrlik ve dervişlik mevkiî ona verilmez ve hırka giymesi ona layık görülmez. Sultan Ahmed-i Yesevî Hazretleri buyurmuşlardır ki bir kimse pîrlik ve şeyhlik iddiasında bulunsa, kırk yıl tâ pîrin hizmetinde bulunmayınca, şeyhlik mevkiî ona layık görülmez. Ve eğer mürit alsa, (o mürit) dinden çıkmış olur. Dervişlik iddiasında bulunan bir kimse, önce Hak emrine itaat edip şeriat emri ile yola girmeli ve bâtil işlerden ve bid'atlerden vazgeçmelidir. Gece kalkıp namaz kılmayınca, gündüz hizmet etmeyince, şeyhlik iddiasında bulunsa, işi bâtil olur. Bir kimse şeriat | emrinden çıksa, dinden (de) çıkmış olur. Eğer tevbe etmeden dünyadan göçse, Hak Taâlâ (onu) cehennemde türlü azaba uğratar.

Ey derviş, eğer (o kimseler) riyakâr zâhit, sevdalı âbit, veya dilenci sofi, veya hercaî derviş olsalar, (onların) sofilikleri murdar, işleri fesat, müritleri dinden çıkmış (olur); öylelerinin sofilikleri keyfî hareket (başboşluk), dervişlikleri ağgözlülük, niyetleri fitnelik, yolları mübah kılma, sünnetleri bid'at, fiilleri kabahat, neticeleri bedbahtlık, sırları hainlik, gusulları cenabettir. Sofilerde riyazet yok, fakîrlerde kanaat yok, zenginlerde cömertlik yok, dervişlerde kıyamet korkusu yok.

Ey derviş, halimiz nasıl olacak? Ey derviş, bil ve uyanık ol ki evvela şeriat kelimesini, ikinci (olarak) tarikat kelimesini, üçüncü (olarak) mârifet kelimesini, dördüncü (olarak) hakikat kelimesini bilmek gerek. Eğer (bir kimse) sofi olup bu kelimeleri bilmese, sofi değildir. Şeriat kelimesi budur: لا اله الا الله صفاً صفاً محمد Tarikat kelimesi budur: لا اله الا الله حقة حقة رسول الله Mârifet kelimesi budur: لا اله الا الله قدرته محمد رسول الله Hakikat kelimesi budur: لا اله الا الله رسالة

Ey derviş, şeyhler daha önce gelenlerin fakîrligini kabul edip, sözlerine uyup, ahkâm ve erkânlarını bilip, geçici istekleri terk edip, nefsi mücahede yayı ile parçalayıp kendisine itaat ettirip ve kanaatî âdet haline getirip, kazasına razı olup, belasına sabredip, nimetine şükredip, bil-

dirilen risaleye göre amel edip Hüdâ-yi Taâlâ'nın emirlerini yerine getirirse, dervişlik adı ona uygun olur; yoksa bunları bilmeden şeyhlik iddiasında bulunsa, kıyamet günü kara yüzlü olup mahcup olur. Öylelerinden Allah'a sığınırım. Fakîrlik mertebesi yüce bir makamdır, herkesin kolayca eline geçmez. |

5

Kudret ile Hak'tan bize buyruk oldu,
dipsiz deniz içine yalnız düştüm, dostlar.
O denize kadir Rabb'im buyurdu,
Allah'a hamd olsun, sıhhat ve esenlikle geçtim, dostlar.

Yaşım ilerledi, ömrüm tükendi, göğe uçtum,
bağrım taşı, aklım şaştı, yere düştüm,
şeytanî nefis güruhuyla (arzularıyla) çok vuruştum,
sabir ve rıza makamlarını aştım, dostlar.

Dokuzumda toz gibi savruldu, tükenmedim,
on yaşımda sağ yanıma dolanmadım,
on birimde kendi nefsimi zabtettim,
fakr ve rıza makamlarını geçtim, dostlar.

On ikimde bütün ruhlar söz söyledi,
hûriler karşı gelip bana selâm verdi,
sır şerbetini sâki olup bana sundu,
onu alıp edep ile içtim, dostlar.

On üçümde dalgıç olup deryaya daldım,
mârifetin cevherini sırdan derdim,
muînu görüp pervane gibi kendimi vurdum,
kendimden geçip aklım gitti, şaştım, dostlar. |

6

On dördümde toprak gibi hakîrlik çektim (hakîr görüldüm)
Hû Hû diyip gözyaşım ile geceleri (birbirine) kattım,
bin altınlık kıymetini bire sattım,
ondan sonra kanat çırpıp uçtum, dostlar.

On beşimde dergâhına dönüp geldim,
günah ile yaptığım her işi alıp geldim,
tevbe edip Hakk'a boyun sunup geldim,
tevbe edip günahlardan kaçtım, dostlar.

Cebrâil vahiy getirdi hak Resul'a,
 âyet geldi (indî) zikret diye cüz ve kül'e,
 Hızır Baba'm beni saldı işte bu yola,
 ondan sonra derya olup taşım, dostlar.

Şeriatın bostanında dolaşıp durdum,
 tarikatın gülzarında gezinip durdum,
 hakikatın pazarında uçup durdum,
 mârifetin eşiğini açtım, dostlar.

Elest şarabını pîr-i mugân doyasıya verdi,
 içiverdim miktarımca koyuverdi,
 Kul Hâce Ahmed içim dışım yanıverdi,
 tâiplere inci cevher saçtım, dostlar. |

7

Hâsılı bu makam nebîler ve ârifler ve âşıkların makamıdır. Bilhassa Resul-i Ekrem Hazretlerinin, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, makamlarıdır, yani الفقر فحوى dediler. Ve fakîri iyi görmek (değerli tutmak) imandandır ve fakîri bayağı tutmak (hor görmek) küfürdür. Nasıl ki Peygamberimiz Hazretleri, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, buyurdular : حب الفقراء من الايمان و بغض الفقراء من الكفر Amma fakîrlik mertebesi ve hürmeti yedi kat gökten ve yedi kat yerden daha yücedir. Nasıl ki Resul-i Ekrem Hazretleri, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, buyurdular : حرمة الفقراء المؤمنين اعظم عند الله من سبع السموات و الارضين diye buyurdular.

Ey derviş, bir kimse zenginleri dünyası için ağırlasa, ebediyete kadar Hüdâ-yi Taâlâ'nın lânetine uğrar ve eğer fakîri hakîr görse ve harlasa, Hüdâ-yi Taâlâ (onu) pek çok azaba uğratar. Bu türlü hareket mü'minlerde olmaz, bilâkis münafıklarda olur.

Hazret-i Ali, Allah ondan razı olsun, rivayet ederler ki dervişlik makamı kırktır. Eğer (bir derviş) bilip (buna göre) amel etse, dervişliği temiz olur ve eğer bilmeseydi ve öğrenmeseydi, dervişlik makamı ona haram olur ve (o kişi) cahildir. O kırk makamın onu şeriat makamında ve onu tarikat makamında ve onu mârifet makamında ve onu hakikat makamındadır.

O on makam (ki) şeriatedir, ilki Hak Taâlâ'nın birliğine, varlığına, sıfatlarına ve zâtına iman getirmektir. İkincisi namaz kılmaktır. Üçüncüsü

oruç tutmaktır. Dördüncüsü zekât vermektir. Beşincisi hac kılmaktır. Altıncısı yumuşak konuşmaktır. Yedincisi ilim öğrenmektir. Sekizincisi Resul-i Ekrem Hazretlerinin, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, sünnetlerini yerine getirmektir. Dokuzuncusu emr-i mârufu yerine getirmektir. Onuncusu nehy-i münker kılmaktır. |

8 O on makam (ki) tarikattedir, ilki tevbe etmektir. İkincisi pîre el vermektir (uzatmaktır). Üçüncüsü havftır. Dördüncüsü recâdır, yani Hak Taâlâ'nın rahmetinden ümitli olmaktır. Beşincisi vird-i evkatı yerine getirmektir. Altıncısı pîrin hizmetinde olmaktır. Yedincisi pîrin izni ile konuşmaktır. Sekizincisi nasihat dinlemektir. Dokuzuncusu tecrit olmaktır. Onuncusu tefrit olmaktır.

O on makam (ki) mârifettedir, ilki fenâ olmaktır. İkincisi dervişliği kabul etmektir. Üçüncüsü her işe tahammül etmektir. Dördüncüsü helâl ve güzel istekte bulunmaktır. Beşincisi mârifet kılmaktır. Altıncısı şeriat ve tarikâtı ayakta tutmaktır. Yedincisi dünyayı terk etmektir. Sekizincisi âhireti seçmektir. Dokuzuncusu vücud (varlık) makamını bilmektir. Onuncusu hakikat sırlarını bilmektir.

O on makam (ki) hakikattedir, ilki (herkesin) yolunun toprağı olmaktır (alçak gönüllülüktür). İkincisi iyiyi-kötüyü tanımaktır. Ve (üçüncüsü) bir parça lokmaya el uzatmamak, belki fazlaya kanaat etmektir. Ve (dördüncüsü) kendisini, lokmasını Hak yolunda sebil etmektir. Ve (beşincisi) kimseyi incitmemektir. Ve (altıncısı) fakîrligi inkâr etmemektir. Ve (yedincisi) seyr-i süluk kılmaktır. Ve (sekizincisi) herkesten sırrını saklamaktır. Ve (dokuzuncusu) şeriat, tarikat, (mârifet) ve hakikat makamını bilmek ve amel etmektir.

Şeyh Hasan-i Basrî, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, rivayet ederler ki Hazret-i Resul'dan, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, Hazret-i Ali, Allah ondan razı olsun, naklettiler ki Mirac gecesi Hak Taâlâ'nın buyruğu ile Hazret-i Cebrâil, selâm üzerine olsun, Burak getirdiler. Yedi kat göklerden aşırđ Tanrı, aziz ve celil olsun, kudreti ile, acayıpları gördü. Hazret-i Rabbu'l-erbab'dan nidâ geldi : Yâ Resulların (Peygamberlerin) Efendisi, yukarı bak ! Resul-i Ekrem Hazretleri, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, baktılarsa, acayip sûretler gördüler ki onun açıklaması |
9 yer ve göğe sığmaz. O an hayran kaldılar ve kendilerinden geçtiler. Tekrar kendilerine geldiler ve buyurdular : Yâ Rab, o ne sûret idi ki gördüm, aklım (başımdan) gitti? Hazret-i Rabbu'l-izzet'ten nidâ geldi ki o sûret fakîrlük sûretidir. Ey Muhammed, eğer beni dilesen, fakîr ve tecrit ol ve

eğer didar dilesen, riyazet çek, tâ benim cemalime müşerréf olasin. Ve her kim didar dilesè, Hak'tan başka herşey (ona) haramdır.

Fakîrlik sûreti gökte idi, gökten yere indi. Sahabeler fakîrlik sûretini gördüler. Amma şeyhler o sûretin anlatılmasında çeşitli sözler söylemişlerdir. Hazret-i Ali, Allah onun zâtını şerefli kılsın, buyurdular : Hazret-i Muhammed, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, o gece (ki) Mirac'dan dönüp geldiler, mubarek yüzlerinde bir nur gördüm. On sekiz bin âlem bana o nurdan apaçık belli oldu. O zaman dedim (ki) : Yâ Resula'llah, bu gün yüzünüzde nur gördüm, her günküden ziyade. Hazret-i Resul, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, buyurdular : O gece Mirac'da Rabbu'l-âlemin huzurunda fakîrlik sûretini gördüm, aşk şarabından bir yudum içtim, dediler. Hazret-i Ali, Allah ondan razı olsun, buyurdular: Bu halde ben de arzu ettim. Hazret-i Resul, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, aşk şarabından bir yudum da bana verdiler, içtim, halsiz düştüm ve kendimden geçtim. Tekrar kendime geldiğimde, her ne Hazret-i (Peygamber) gözükmüş ise, bana da aynı şekilde gözüktü. Resul-i Ekrem Hazretleri, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, buyurdular : Yâ Ali, fakirlik makamında on makam, on nur (haslet) on yol ve on mevki vardır, (böylece) kırk mertebe vardır.

O on makamın ilki kanaattır, nasıl ki Resul-i Ekrem Hazretleri, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, buyurdular : الفناء كثر لا يبقى
10 Yani, kanaat hazinedir ki asla tükenmez. | Ve ölüm vaktinde malın faydası yoktur, son bulur. İkinci fakr makamı belaya tahammül etmektir. Üçüncü fakr makamı (Tanrının) kulluğuna tutkunluktur. Dördüncü fakr makamı azaptır, (Hazret-i Eyyub gibi değildir. Beşinci fakr makamı hayrettir. Altıncı fakr makamı riyazettir. Yedinci fakr makamı açlıktır. Sekizinci fakr makamı mahvolmadır. Dokuzuncu fakr makamı gönli yaralı olmaktır. Onuncu fakr makamı Hazret-i Rabbu'l-izzetliktir.

Ve on fakr nurunun ilki sıdk nurudur. İkincisi sabır nurudur. Hazret-i Resul, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, buyurdular : الصبر كثر من كنوز الجنة Yani sabır, cennetin hazinelerindedir. Üçüncüsü şükür nurudur. Dördüncüsü fikir nurudur. Beşincisi zikir nurudur. Altıncısı namaz nurudur. Yedincisi oruç nurudur. Sekizincisi iman nurudur. Dokuzuncusu sadaka nurudur. Onuncusu temiz ruhluluk nurudur.

Ve on fakr yolunun ilki tevbedir. İkincisi günahlardan vazgeçmektir. Üçüncüsü kötü işlerden pişmanlıktır. Dördüncüsü hayrettir. Beşinci makam hakîrlik ve inlemedir. Altıncısı Hak Taâlâ'dan yardım dilemektir.

Yedincisi kötü yollardan geri dönmektir (vazgeçmektir). Sekizincisi Hüdâ-yi Taâlâ'nın zikri ile olmaktır. Dokuzuncusu tefekkürdür. Onuncusu fenâ (yok) olmaktır.

Ve on mevki vardır: Hikmet, adl, akl, hilm, hayat, izzet, ihsan, set-tarlık, emanet, teslim.

Şeyh Şihabü'd-din, Allah onun sırrını takdis etsin, dediler ki : Dervişlikte bu kırk şartı bilmek gerek. Öyle kişiye sofi derler: Sultan Ahmed-i Kübrâ dediler ki : Yetmiş yıl yaşadım, kırk yıl seferde bulundum, yedi yıl hac kaldım, bin defa Kur'ân'ı hatmettim, yetmiş defa Resul-i Ekrem Hazretlerini, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, düşümde gördüm. Mubarek yüzlerine baktım, bu kırk makamı bana bildirdiler. Ben amel |
11 kılamadım, Vâcib Taâlâ Hazretlerine ulaşamadım. Şeyh Şihabü'd-din, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, dediler ki bu kırk makamın onu şeriat makamındadır ve onu tarikat makamındadır ve onu hakikat makamındadır ve onu mârifet makamındadır. Her sofi ve her derviş ve her fakîr bu kırk makamı bilmeseyse ve (bunlara göre) amel kılmasa, sofilik, şeyhlik (veya) fakîrlik iddiasında bulunsa, yalan olur. Ve eğer sofiye dünyanın nimetini tamamen verseler, (onun) kâfirliğine işaret edilmiş olur. Ve eğer öbür dünya nimetini ve cenneti tamamen verseler, (onun) mü'minliğine işaret edilmiş olur. (Sofi) zahmet, sıkıntı ve belayı kendisine reva görmelidir. Eğer sofi halvette olsa, Hak Taâlâ'nın zikri ile olmalıdır. Ve eğer halk arasında olsa, şeriat emri ile iş yapmalıdır. Ve herhangi bir zaman güçsüz olsa, O'nun (Tanrı'nın) dergâhında sabretmelidir. Sofi zararî miktarın dışında, helâl bile olsa, fazla yemekten kaçınmalıdır, tâ (ki) şübheye düşmesin. Ve eğer sofi dünya nimetini dileseyse, sofi değildir. Ve eğer dua ve ağlama ile bela ve zahmete katlansa, sofidir.

Ve şeyhlik mücahede makamıdır. Ve dünya ehli yüceliği diler ve öbür dünya ehli alçak (gönüllü) oluşu ve hakîrliği diler. Ve eğer sofiye bela gelse, âh vâh demez ve sabreder. Ve eğer sofinin nefsi nimet arzu etseyse, nefsinin arzusunu vermez. Ve eğer sofi aç olsa, çıplak olsa, hoşnut olur ve sabırdan başka bir yolu seçmez; (bu ise) iyi bir alçak gönüllülük demektir.

Bu on makam (ki) şeriatedir ve on makam (ki) tarikatedir, teslimdir. Yani (sofinin) başına bela ve zahmet gelse, kendisini can ve gönülden teslim eder. Yine (sofi) yemek ve içmeği halden dilemesin. Ve kaba dokumayı atlasdan üstün tutsun. Gündüz oruç, gece namazda olsun ve Kur'ân okumakta bulunsun.

N a z m

Gönlün, sonunda ölüm rahatlığı ile olsun,
Kur'ân oku, tilâveti terk etme.

12 Ve eğer (sofi) yemek yese ve elbise giyse, niyeti ibadet olsun ve muhabbet ehlinde başkasını anmasın. Ve yine (sofi) ihlası | ile olsun. Sofi her gece nâfile namazı terk etmesin, havf ve recâ içinde olsun. Ve eğer sofi ibadetini halka gösteriş için yapsa, elli yıllık ibadetini bir zerre yiyeceğe satmış olur; (bu türlü hareket) Tanrı, aziz ve celil olsun, katında makbul sayılmaz.

13 Ve yine sofi yola doğruluk ile ayak koysun ve doğru konuşsun, zira gönül dile haber verir. Yine sofi nefisini yakıp yok etmelidir; dünyadan söz etmemelidir. Hak Taâlâ'yı anarak vaktini hoş geçirmelidir. Ve yine sofi alçak gönüllü olsa, Hak Taâlâ'yı bulur. Eğer ateşe baksa, Hakk'ı görür ve eğer suya baksa, Hakk'ı görür ve eğer yukarı baksa, Hakk'ı görür ve eğer ileri baksa, Hakk'ı görür ve eğer otursa, Hakk'ı müşahede gözü ile görür ve yine sofi ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn makamını bulur. Ve eğer sır gözü ile yukarı baksa, arşı görür. Ve eğer aşağı baksa, tâ tahte's-serâ'ya kadar yedi kat zemini, (hatta) balık üstündeki deniz ökü-zünün sırtını görür ve (arada) hiç perde olmaz. Ve eğer hakke'l-yakîn gözü ile baksa, mahlukat ve masnuattan geçip zâtından soru sorulması doğru olmayan (nasılsızlık ve sebepsizlik vasfını taşıyan) Hakk'ı görür ve mârifette bütün kevineyn âlemini görür, (bu ise) şeksiz ve şübhesiz tanımaktır. Ve yine sofi dünya ve âhirette onun himmetine sığınmaz, bütün cennetlerin nimetleri gözüne görünmez. Yine sofi denilen (kişi) Hüdâ-yi Taâlâ'nın şevkinde su gibi olup eriyip akmalıdır, gönlünü Hakk'-m rızasına vermelidir, çocuklarına ve malına gönül vermelidir. Yine sofi denilen (kişiyi) mezarında bulmazlar, (hatta) sırafta da, cennette de bulmazlar, Hazret-i Vâcib Taâlâ'nın yakınında bulurlar. Eğer sofi, ey Bâr-Hüdâyâ, bütün âsileri bana bağışla dese, Hak Taâlâ onun sözünü (isteğini) reddetmez. Ve yine sofi Hak Taâlâ'dan nidâ işitmeyince canını vermez, münkir ve nekirden endişe etmez, kıyameti düşünmez, tâ Melik-i Gaffar'ı görmeyince hûri ve köşklere bakmaz. | Yine sofi o kimsedir ki her işten gönlü soğuk olmalı, nefis ve şehvetlerden arınmış olmalı, içi âfetlerden arınmış olmalı, davranışları temiz olmalı, içi pişkin, gözü (her) iki dünyaya kapalı, kafası aydınlanmış olmalı.

Bu söylenenler seksen makam oldu. Ey derviş, her bir makam bir peygamberin makamıdır. İlki Hazret-i Âdem, selâm ona olsun, so-

nuncusu Hazret-i Muhammed Mustafa'nın, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, makamlarıdır. Şeyhlerin sultanı Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretleri, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, buyurdular ki (bir kimse) yetmiş edep ilmini bilmeyince, yetmiş makam yolunu aşip gezmeyince, şeyhlik makamı iddiasında bulunsa, o derhal kâfir olur.

Şeyh Serî-i Sakatî, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, buyurdular : Fakr bir dağdır, bütün değerli maden ocaklarının mekânıdır. Şeyhu'l-meşayih, Allahu Taâlâ onun ruhunu takdis etsin, buyurdular : Fakr bir denizdir. O denizin sonu yok, onun sonunu Hazret-i Muhammed Mustafa'dan; Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, başka kimsenin gördüğü yok. Seyyidü't-tâife Hazret-i Cüneyd-i Bağdadî buyurdular : Fakr bir tepedir. Seyyid Ahmed-i Kübrâ buyurdular : Fakr Hüdâ'nın nurudur; her kime o nurun ışığı değse, onun ışığından aşkın kemâlini bulur. Şeyh Ahmed buyurur : Fakr bir devlet tacıdır; her kim (onu) başına koydu ise, iki cihanda sultan oldu. Şeyh Şakik-i Belhî, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, buyurur : Fakr bir ateştir; her kimin gönlüne düştü ise, vücudu altın oldu. Şeyh Ahmed-i Câm buyurur : Fakr bir şaraptır; her kim ki bir yudum içti, tâ kıyamete kadar yüzü yerde (mest) oldu. Şeyh Kutbu'd-din Hayder buyurur : Fakr Allah'ın cezbesidir; her kime değse, iki cihanda muradı yerine gelir. Hâce Abdullah Hayder buyurur : Fakr ilahî hidayettir; her kim ki (ona) yol buldu, ebedî sultanlık buldu. Şeyh Mansur-i Hallac buyurur : Fakr Hak Taâlâ'nın didarındır; her kim ki gördü, görmedi. Lokman-i Serahsî buyurur : Fakr himmet doğanıdır; | her kime kondu ise, o kişi arşa uçtu.

14

Şeyhlerin sözü ise şöyledir : Fakr Hak Taâlâ'nın vuslat bağından bir ağaçtır. O ağacın budağı akıldır, kökleri hidayettir, meyvası hayır ve cömertliktir, gölgesi kanaattir, kokusu şevktir. Onun yaprağı her kime değdi (ise), iyi amel elde etti. Ve her kim meyvasından yedi (ise), ebedî hayat buldu. Ve eğer kokusu her kime ulaşırsa, mest ve hayran olur. Ve eğer (bir kişi) gölgesinde yer tutsa, hakikat güneşi ona vurur.

Ey derviş, fakrın altı âdâbı vardır : İlki iyi veya kötü söze sükut etmektir, (ikincisi) pîr huzurunda susmaktır, ve pîr izni olmadan konuşmamaktır, (üçüncüsü) kimseyle dargın olmamaktır, (dördüncüsü) havas ve avamın (herkesin) hizmetini görmektir, (beşincisi) nefsi öldürmektir, (altıncısı) geçici istekleri terk etmektir. Fakrdan temiz bir şey yoktur. Fakr gurbettir, aç olmaktadır. Eğer insan aç olursa, temizliği ve zikri gitmez. Ve eğer tok olursa, fesatlar ortaya çıkar.

Fakr makamı sekizdir : İlki tevbedir, (ikincisi) ibadettir, (üçüncüsü) sevgidir, (dördüncüsü) sabırdır, (beşincisi) şükürdür, (altıncısı) rızadır, (yedincisi) zühttür, (sekizincisi) ârifliktir. İlki Hazret-i Âdem'den, selâm ona olsun, kaldı; âbidlik Hazret-i İdrîs'ten, selâm ona olsun, kaldı; şükür ve sevgi Hazret-i İbrâhim'den, selâm ona olsun, kaldı; sabretme Hazret-i Eyyub'dan, selâm ona olsun, (kadı); razılık Hazret-i Mûsâ'dan, selâm ona olsun, kaldı; zâhidlik Hazret-i İsâ'dan, selâm ona olsun, kaldı; âriflik Hazret-i Muhammed Mustafa'dan, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, kaldı.

Fakr mertebesi yedidir : Civanmertliktir, sipahîliktir, (garipliktir), hırkadır, sabırdır, kanaattır, tevekküldür. Civanmertlik Hazret-i Ali'den kaldı; sipahîlik Hazret-i Süleyman'dan, selâm ona olsun, kaldı; gariplik Hazret-i Yahya'dan, selâm ona olsun, kaldı; kanaatlık Hazret-i Muhammed Mustafa'dan, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, | kaldı.

Her derviş bu yedi dervişlik makamını bilmeseyse, veya bilip amel etmeseyse, şeyh ve mürit almak ona haram olur. Ey derviş, bu Fakr-nâme'de her vasiyet ki yazıldı, Tanrı kelâmından, Peygamber'in hadislerinden ve icma-i ümmetten yazıldı. Her tâlip bu vasiyetlere göre amel edip doğru yol tutsa, dünya ve ukbayı (âhireti) kolaylıkla elde eder. Ve eğer amel etmeseyse, son anında yerini görüp pişman olur ve âhiret mahcubu olur. Her derviş bu kırk makamı bilmeseyse ve amel etmeseyse, onun şeyhliği şeytanca dır. İlki melekût makamı, ikinci lâhût makamı, üçüncü nâsût makamı, dördüncü ceberût makamıdır. Ceberût makamı şeriattir, melekût makamı tarikattir, lâhût makamı mârifettir, nâsût makamı hakikattir.

Allah'ın fazlı ve sonsuz cömertliği sâyesinde Fakr-nâme tamamlandı.

NOTLAR

1 başkara' lmağaylar (باشقارا لماغایلار) <başkar-a almağaylar> «idare edemeyecekler, hâkim olamayacaklar, yol gösteremeyecekler». başkar- «idare etmek, hâkim olmak, yol göstermek» esas fiili, al- yardımcı fiiline -a/-e ünlü zarf-fiil eki ile bağlanarak birleşik fiil meydana getirmiştir. al- yardımcı fiili Doğu Türkçesi'nde başlangıçta müsbet iktidar çekiminde kullanılırken daha sonra hem müsbet, hem de menfi iktidar çekiminde kullanılmış ve bu fonksiyonu ile Çağatay yazı dilinde umumîleşmiştir (bk. Chag. Man. § 81, e; Nesâyim. s. 168-169). Ancak bu yardımcı fiilin kullanılmasında yan-yana gelen ünlülerden birinin ekseri düştüğü (ünlü düşmesi, Fr., Ing. elision, Alm. Vokalausstossung, Osm. hazf hadisesi) görülür.

başkar- fiilinin baş isminden -ğar- / -ger-, -kar- / -ker- isimden fiil yapma eki ile genişletilerek teşkil edildiği ortadadır. Eski Türkçe'de çınğar- «araştırmak», köngülker- «tefekür etmek», tüpker- «aşını araştırmak» gibi kelimelerde de görülen ek, pek fazla işlek değildir (ek için bk. AGr. § 87). Radloff ve Şeyh Süleyman lugatleri kelimeyi şöylece kaydetmişlerdir : Radloff, Wb. başkar- [(Çağ. Kaz.) baş + kar'dan] = başar- «1. hâkim olmak, idare etmek 2. (Kaz.) bitirmek, son vermek, sona erdirmek»; Şeyh Süleyman. باشقارماق (başkarmaq) «başarmak, becermek, ucuna varmak, idare etmek, baş etmek, ihtida etmek, yol göstermek».

2 yürgeyler (يوركايلا) <yür-gey-ler> «yürüyecekler» ve yürmeğunça (يوزمغونجه) <yür-me-ğunça> «yürümeyince» Metnimizde yer alan bu iki örnekten birinde ince ek, diğerinde de kalın ek kullanılmıştır. Kalın ek kullanımını, Çağatayca ve Özbekçe'de de görülen ek uyumsuzluğuyla izah etmek mümkündür (bu husûs için bk. K. Eraslan, Doğu Türkçesi'nde Ek Uyumsuzluğuna Dâir, TDED, c. XVIII, İstanbul 1970, s. 113-124; ayrıca bk. Manzum Oğuznâme, not : 6). Kalın örnek yormağunça olarak okunduğu takdirde, metinde aynı mânâda yor- ve yür- şeklinde iki ayrı fiilin kullanıldığı neticesine varılır ki, bir ihtimal olarak düşünülebilir.

Esasen Eski Türkçe'de bile *yorı-* yanında *yür-* şeklinin bulunuşu (bk. An. İnd.) iki ayrı fiilin varlığını kabul ettirmektedir; çünkü *yorı-* fiilinin başta bulunan *y* tesiri ile ince sıraya geçmesi ve kökteki *i* sesinin herhangi bir sebeple düşmesi sonucu *yür-* şeklinin ortaya çıkması hiç olmazsa Eski Türkçe için uzak bir ihtimaldir.

Batı Türkçesi dışında kalan lehçeler genellikle *yür-* (>Kaz., Kır. *cür-*) fiilini kullandıkları halde, Batı Türkçesi *yorı-* fiilini kullanmaktadır. Ancak Batı Türkçesi *yorı-* fiilinin ince sıraya geçmiş ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlanmış şeklini (*yorı-* > *yöri-* > *yürü-*) müstakil fiil olarak kullandığı halde, şimdiki zaman teşkilinde fiilin kalın ünlülü ve ekleşmiş şeklini devam ettirir (bk. TDB. § 459).

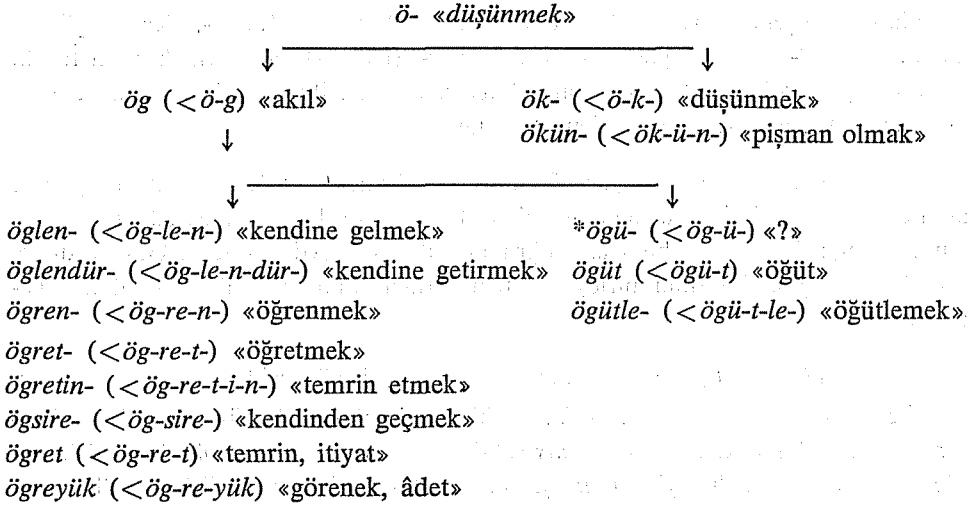
3 to z ğ u n ç a (تو ز غ و ن چ ا <toz-ğunça) «eskiyene kadar, çürüyüp dağılana kadar» *toz-* «eskimek, köhneleşmek, çürümek, çürüyüp dağılmak v.b. gibi» fiili gerek yapı, gerekse mâna bakımından *toz* ismi ile ilgili olmalıdır. Eski Türkçe'de *toz* ismi yanında *toz-* fiilinin bulunması ilk bakışta eş-sesli isim-fiil kökleri olduğunu düşündürmektedir (bu husûs için bk. T. Tekin, *Türkçe'nin Yapısı ve Eşsesli İsim-Fiil Kökleri*, Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, c. 5, sy. 1, Mart 1973, s. 36-46). Bir ihtimal olarak *toz-* fiilinin, *toz* isminden *-ı* / *-i* , *-a* / *-e* isimden fiil yapma ekiyle *tozı* / *toza-* şeklinde bir fiil yapıldığı, sonradan bunun *toz-* şekline geçtiği de düşünülebilir. Nitekim Zenker, Wb.'da *toz-* yanında *tozı* (توزمق) *toza-* (توزمق) şekilleri de zikredilmiştir.

toz- fiili çeşitli sözlüklerde verilen mânalarıyla dikkati çekmektedir: AGr. (Glossar) *toz-* «bitirmek»; An. Ind. *toz-* «bitirmek, yükselmek»; US. *toz-* «bitirmek, çıkmak, yükselmek»; DS. *toz-* «yerden kaldırmak, yükseltmek»; Clau-son, EDPT. *toz-* «toz haline gelmek»; Dîvân. *toz-* «tozarmak, toz yükselmek»; Radloff, Wb. *toz-* [توزمق (Çağ., OT., Kır.)] «1. küçük parçalara ayrılmak, toz haline gelmek 2. (Kır.) birbirinden ayrılmak, dağılmak, yayılmak, saçılmak 3. son bulmak, eskimek»; Zenker Wb. *toz-* (توزمق) *tozı-* (توزمق) *toza-* (توزمق) «toz halinde serpmek, dağılmak»; El-İdrâk. *tozdı* «toz koptu, kalktı»; Et-Tuhfetü'z-Zekiyye. *toz-* «toz olmak»; Şeyh Süleyman. *toz-* (توزمق) «eskimek, köhne ve fersûde olmak; devam ve mukavemet etmek» v.b. gibi. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi *toz-* fiili başlıca şu mânalara gelmektedir: 1. bitirmek, 2. çıkmak, yükselmek, kaldırmak, yükseltmek, 3. toz yükselmek, toz kalkmak, 4. toz haline gelmek, birbirinden ayrılmak, dağılmak, yayılmak, saçılmak, 5. eskimek, köhne ve fersûde olmak. Bu mânalardan birincisinin nereden geldiğini açıklamak kolay olmasa gerek. «bitirmek» mânasında ayrı bir *toz-* fiili düşünülebilir mi? Diğer mânalar ise birbiriyle ilgili görünmektedir, «eskimek» mânası, mâna kayması veya

mâna genişlemesi sonucu ortaya çıkmış olmalıdır (bu husûs için bk. D. Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, Ankara 1971, Ank. Univ. DTCF. yayımları : 217, s. 144-146).

toz- fiilinin genişlemiş şekilleri olarak da şunlar zikredilebilir : Dîvân. *tozğır-* «toz kalkar gibi olmak», *tozut-* «tozutmak»; Radloff, Wb. *tozun-* (Osm.) «toz gibi ince olan şeyler toz haline gelmek», *tozut-* (Osm.) «toz kaldırmak», *tozuy-* (Osm.) «birlikte toz kaldırmak, birlikte toz halinde yükselmek», *tozdur-* (Çağ.) «toz kaldırmak, yükseltmek»; Şeyh Süleyman. *tozutmek* (تَوَزُوْتَمَك) «toz kaldırmak, toz etmek, ber-pâ ve bünyad eylemek, yükseğe çıkarmak, husûle getirmek».

4 örgetkey (اورگتکای <örge-t-key) «öğretecek» *örge- (<ögre- <ö-g-re-) fiili elimizdeki malzemeye göre -t- (faktitif) veya -n- (dönüşlülük) ekiyle genişlemiş olarak kullanılmaktadır : *öğret-*, *öğren-* gibi. Ayrıca Batı Türkçesi dışındaki lehçe ve şiveler bu fiillerin yer değiştirme'ye (métathèse) uğramış *örget-*, *öğren-* şekillerini kullanırlar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *ögre- fiil gövdesi, ö- «düşünmek» fiilinden -ğ / -g ekiyle (ek için bk. AGr. § 109) yapılan *ög* «akıl» isminden -ra- / -re- isimden fiil yapma eki ile (ek için bk. AGr. § 95) meydana getirilmiş bir gövdedir. ö- kökü ile ilgili teşkilleri şöylece gösterebiliriz :

Bu şemadan çıkarılabilecek sonuçlar şunlardır : 1. Türkçe, bilhassa Eski Türkçe devresinden sonra, tek ünlülü köklerden uzaklaşmaya başlamıştır. (bk. *Manzum Oğuznâme*, not : 1), 2. Bir kökten meydana getirilen gövdelerin hepsi Türkçe'de kullanılmamakta, bazı kullanılmayan gövdelerin ise daha da genişlemiş şekilleri kullanılmaktadır (*ögre- kullanılmadığı halde, *öğren-* ve *öğret-*'in kulları-

lışı gibi). 3. Türkçe kelimelerin mânaları ve mâna değişmeleri üzerinde daha geniş ölçüde durmanın gerekliliği.

5 *körsetkey* (كورساتكاي < *körse-t-key*) «gösterecek» *körse-* «görmek istemek» fiil gövdesinin Eski Türkçe'de *körügse-* (< *kör-ü-g-se-*; -ü- yardımcı ünlü, -g fiilden isim yapma eki, -se- isimden bilhassa istek ifade eden (desideratif) fiil yapma eki) olduğunu biliyoruz (meselâ bk. AGr. (Glossar), US., DS., Clauson, EDPT., Dîvân. *körügse-* «görmek istemek»). *körügse-* fiilinin -t- faktitif ekiyle genişlemiş şekli olan *körügset-* fiiline Eski Türkçe'de rastlanmamaktadır. Fiil Eski Türkçe devresinden sonra çeşitli lehçe ve şivelerde hece düşmesine (haplogie) uğramış olarak *körset-* «göstermek» şeklinde yaşamaktadır (meselâ bk. Radloff, Wb. *kürset-* (Kaz.) «göstermek»; Et-Tuhfetü'z-Zekiyye. *körset-* «göstermek» gibi). *körügse-* > *körse-* oluşunda Clauson, g sesinin düşmesini, avurt ünsüzü (lateral ünsüz) kalın ve ince l sesinin düşmesi hadisesine benzetmektedir (bk. EDPT. s. 746). Oysa Türkçe'de ğ/g sesi diftonglaşmaya müsâit ses olduğundan birçok hal-lerde düşmektedir (bu husûs için bk. R.R. Arat, *Atebetü'l-hakayık*, İstanbul 1951, not : 6).

Batı Türkçesi'nde *körset-* fiili, k- > g- değişmesi ve yer değiştirme'ye (métathèse) uğramış haliyle (*körset-* > *göster-*) devam ettiği halde, Batı Türkçesi dışında her iki şekil de yaşamaktadır: Meselâ Radloff, Wb. *kürset-*, (Kaz.) «göstermek», *küsteril-* (Kaz.) «gösterilmek», *köstür-* (Kaçinz) «göstermek»; El-İdrâk. *kösterdi* «gösterdi»; Şeyh Süleyman. *köstermak* «irâe, ibraz ve izhar etmek, ayan ve nümayan eylemek, nişan dâden» v.b. gibi.

A. von Le Coq *körügse-* fiilini *kör-* «görmek» ve *ökse-* «şiddetli şekilde arzu etmek» fiillerinden meydana gelmiş birleşik bir fiil kabul etmektedir (bk. M.I., Anmerkung : 15). Bizce bu izâh doğru değildir; herşeyden önce *ökse-* yardımcı fiil olmadığı gibi, iki fiilin birleşmesi için birinci fiilin zarf-fiil ekini alması gerekir.

6 *yalguz* (يالغوز) «yalnız». Kelime Eski Türkçe'de *yalañuz* / *yalñuz*, orta hece düşmesi (syncope) ile *yalñuz* şekillerinde görülmektedir (bk. AGr. (Glossar), US.). Gabain, kelimenin *yâlinus* şeklini de kaydetmiştir ki oldukça düşündürücüdür. Clauson, kelimeyi *yalñu:s* şeklinde tesbit etmiş, etimolojisinin belli olmadığını ve -z'li şeklinin daha sonra ortaya çıktığını bildirmiştir (bk. EDPT. s. 930). Bizce -z'li şekil aslı, -s'li şekil ise Eski Türkçe devresi sonunda ortaya çıkmış olmalıdır. Nitekim bazı ek ve kelime sonlarındaki -z > -s değişmesi Eski Türkçe devresinden sonraya âttir (-maz / -mez > -mas / -mes, *kögüz* > *kögüs* gibi). Dîvân.'da da kelime *yalñus* şeklinde yer almıştır.

yalañuz / yalıñuz kelimesinin menşei belli olmamakla beraber, kelimeyi ET. *yalañ / yalıñ*, «çıplak» kelimesi ile ilgili görmekteyiz. Aynı şekilde *yalañuq* «insan» kelimesi de bununla ilgili olmalıdır: *yalañuz* < **yalañ-u-z* (-*u-* isimden fiil yapma eki, -*z* fiilden isim yapma eki), *yalañuq* < **yalañ-u-ç* (-*ç* fiilden isim yapma eki). Şüphesiz ki bu izah yeterli değildir ve mâna yönünün ayrıca ele alınması gerekmektedir. Yine bir ihtimal olarak *yalañ* kelimesi ile *qarañgu* «karanlık» (< **qarañ-ğu* Kelimenin *qara* «kara, siyah» ile ilgili olduğu muhakkaktır) kelimesi arasındaki benzerlik üzerinde durulabilir.

Bazı kök ve eklerdeki *ñg* sesinin Doğu Türkçesinde *ğ / g*, Batı Türkçesinde de *n* olduğu bilinmektedir. Bu sebeple *yalañuz / yalıñuz* kelimesi değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır: DS. *yalğuz* «yalnız, tek», Radloff, Wb. *yalğuz* (Tar., Çağ., OT.), *yalğus* (Kaz.), *yalğız* (Kom., Kar.), *yalıñuz / yalıñuz* (Osm.), *yañus* (Alt., Küer., Tel.). «yalnız, tek» (*yañus* şeklinde, *keltür-* > *ketür-*, *oltur-* > *otur-* misâllerinde olduğu gibi *l* sesi düşmüştür); Şeyh Süleyman. *yalğuz* (يالغوز) *yalıñguz* (يالينگوز) «yalnız, âri, sâde, تنها, tek»; Et-Tuhfetü'z-Zekiyye. *yalıñguz, yalığuz* «yalnız»; El-İdrâk. *yalañuz* «yalnız»; İbnü Mühennâ. *yalnız* (?) «tek» v.b. gibi.

7 a ş t u m (آشتم < *aş-tu-m*) «aşım». Görülen geçmiş zaman eki ünlüsünün yuvarlak oluşu, bir imlâ husûsiyeti değilse, bir ağız husûsiyettir. Eğer dudak ünsüzü *m* tesiriyle yuvarlaklaştığını kabul edersek, aynı duruma şiirde yer alan *keçtim, içtim, şaşım, kaçım, taşım, açım, saçım* gibi şekillerde de rastlamamız gerekirdi.

8 ö r k ü l m e d i m (اورکولامدیم < *örkül-me-di-m*) «dolanmadım, dönmedim». *örkül-* şeklinde okuduğumuz fiil, Radloff, Wb. *ürkül-* [اورکولامک (Çağ.)] «kendi etrafında dönmek, dolanmak»; Şeyh Süleyman. *örkül-* (اورکولامک) «dört dolaşmak, deveran, cevelan etmek, münkalib olmak, dönmek»; ÖGr. (Glossar). *örgül-* «dönmek» şekillerinde tesbit edilmiştir. Fiilin yapısı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla beraber, *ör-* «örmek» ile ilgili olduğunu sanıyoruz. Bu takdirde *örkül-* < *ör-ü-k-ü-l-* (-*ü-* yardımcı ünlü, -*k* fiilden isim yapma eki, -*ü-* isimden fiil yapma eki (bk. AGr. § 85), -*l-* fiilden fiil yapma (passiflik-meçhulluk) eki); *örgül-* < *ör-gü-l-* (-*gü* fiilden isim yapma eki, -*l-* isimden fiil yapma eki (bk. AGr. § 88) şekillerinde düşünülebilir.

9 ç o m d u m (چومدوم < *çom-du-m*) «daldım». Metinde, *deryâ çom-* «deryaya dalmak» şeklinde kullanılmıştır. Eski Türkçe'de fiilin kalın sırada olduğu aldığı eklerden anlaşılmaktadır. Daha sonra baştaki *ç-* ünsüzü tesiriyle *çöm-* şekli ortaya çıkmıştır. Çeşitli lehçe ve şivelerde her iki şekil de görülmektedir (bk. Clauson, EDPT. s. 422). Türkçe'de *ç, s, ş, y* gibi inceltici ünsüzler tesiriyle bazı

kalın sıradaki kelimelerin ince sıraya, başka sebeplerle de bazı ince sıradaki kelimelerin kalın sıraya geçtikleri bilinmektedir (bu husûs için bk. *Manzum Oğuznâme*, not : 10). *çim-* «çimmek, yüzmek, suya batıp çıkmak v.b. gibi» fiili de *çom-* / *çöm-*'nin bir varyantı olmalıdır.

10 *yazuk* (*زوق* < *yaz-uk*) «günah, suç». *yaz-* «kusur, hata etmek, şaşmak, yanılmak, yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak, azmak, unutmak, günah işlemek v.b. gibi» (bk. AGr. (Glossar), DS., US., Clauson, EDPT., Dîvân., Radloff, Wb.) fiilinden *-uk* / *-ük* eki ile teşkil edilen *yazuk* «günah, suç» kelimesi Eski Türkçe'den beri çeşitli lehçe ve şivelerde bazı değişikliklerle yaşamaktadır. Teşkil ekinin *-uk* oluşu, düz ünlülü fiil köküne gelişinden bellidir. Eğer teşkil eki *-k* olsaydı, Eski Türkçe'den beri yardımcı ünlüler düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olduğu için, kelimenin *yazık* şeklinde olması gerekirdi.

yaz- fiilinin y protezsiz şekli olan *az-* «azmak, şaşırarak, yanılmak, yoldan çıkmak, yolunu, yönünü kaybetmek» fiili de Eski Türkçe'den beri *yaz-* ile birlikte yaşamaktadır.

yazuk kelimesi bugün Türkiye Türkçesi'nde düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlanarak *yazık* şekline geçtiği gibi, mâna bakımından yerini *günah* kelimesine terketmiş ve «acıma, esef» ifade eden bir söz olarak kullanılmaktadır : *yazık! ne yazık!* kullanışlarında olduğu gibi. Anadolu ağızlarından Diyarbakır ağzında *yazık* kelimesi «acıma, merhamet» mânasında yaygın şekilde kullanılmaktadır : *yazığı gel-* «acımak, merhamet duymak» gibi.

11 *salmaslık* (*سالماسلق* < *sal-mas-lık*) «salmamak, uzatmamak». Metinde : *ve yurun lokmage kol salmaslık* «ve bir parça lokmaya el uzatmamak». *-mas* / *-mes* (<*-maz* / *-mez*) isim-fiil ekiyle teşkil edilen isim-fiiller, teşkil ekleri ile genişletilmeye pek elverişli olmamakla beraber, gerek Doğu Türkçesi'nde, gerekse Batı Türkçesi'nde nâdir olarak *-lık* / *-lik* isimden isim yapma, veya *-la-* / *-le-* isimden fiil yapma ekleri ile genişletildikleri de görülür. Bilhassa *-lık* / *-lik* ekiyle genişletilen şekiller mücerret hareket ismi mânası taşırlar (fazla bilgi için bk. K. Eraslan, *Eski Türkçe'de İsim-fiiller (Partisipler)*, İstanbul 1974, s. 114-115, Edebiyat Fakültesi Doçentlik Tezi).

12 *bol* (*بول* < *bu+ol*) «bu» Eski Türkçe devresinden sonra ortaya çıkan *bol* ve paraleli *şol* şekli, daha ziyade Batı Türkçesi dışında kalan lehçe ve şivelerde kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi devresinde *şol* şekli kullanılmış, Osmanlıca'nın sonlarına doğru da kullanıştan düşmüştür (benzeri teşkilleri için bk. *Manzum Oğuznâme*, not : 7).

13 *yarı* (*یاری*) «yardım». Daha önce yazdığımız bir notta, kelimenin menşei ve yapısı hakkında kesin bir şey söylenemeyeceği, Farsça *yārī* kelimesi ile

ilgili olabileceği belirtilmişti (bk. Manzum *Oğuznâme*, not : 80). Kelimenin büyük bir ihtimalle Türkçe olabileceği düşünülerek bu notta yeniden ele alındı.

Uygur metinlerinde *yarı* kelimesine rastlanmamakla beraber büyük bir ihtimalle bunun *-lîğ/-lîg* isimden isim yapma eki ile genişlemiş şekli olan *yarlığ* (<*yarı-lîğ*) «fakir, muhtaç, yoksul, sefil» (bk. AGr. (Glossar), Clauson, EDPT., US., DS.) kelimesi yer almaktadır. *yarı* kelimesi Karahanlı Türkçesi (bk. KB. 618; AH. *yarı* «yardım») ile modern lehçelerde görülmektedir.

Kelime, ilk bakışta **yar-* gibi bir fiilden *-ı/-i* zarf-fiil ekiyle teşkil edilmiş bir isim olduğunu düşündürmektedir. Türkçe'de bilhassa edatların bu şekilde meydana geldiği bilinmektedir (bk. N. Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul 1971). Kelimenin menşei ve yapısı hakkındaki tereddüdü Clauson da belirtmiştir (bk. EDPT. s. 967). Doerfer ise *yarlığ* «fakir» kelimesi ile *yarsı-* (<*yar-sı-*) «tiksinmek, iğrenmek» kelimesini *yar* «salya, tükürük» kelimesi ile ilgili görmektedir (bk. TMEN. IV, 158). Eski Anadolu Türkçesinde *yarı* kelimesi ile ilgisi şüphe götürmeyen *yardım* ve *yardıın* şekilleri kullanılmıştır (bk. TTS. c. VI). Türkiye Türkçesi bugün bunlardan *yardım* şeklini devam ettirmektedir. Bu iki kelime **yar-* ile ilgili ise teşekkülleri şöyle olmalıdır: *yardım* < *yar-ı-t-ı-m*, *yardıın* < *yar-ı-t-ı-n* (*-ı*'lar yardımcı ünlü, *-t-* fiilden fiil yapma (faktitif) eki, *-m* ve *-n* fiilden isim yapma ekleri). Kelimenin El-İdrâk'de *yarlu* (< *yarı-lu* veya *yar-ı-l-u*) «miskin», Şeyh Süleyman'da da *yarlı* (< *yarı-lı* veya *yar-ı-l-ı*) «fakîr, sefil, gedâ, miskîn» şekillerinin bulunuşu tereddüdümüzü kuvvetlendirmektedir. Bununla beraber Batı Türkçesi'nin tesiri ile *yarlığ* > *yarlu* / *yarlı* olabileceği de düşünülebilir.

14 *sı ğ m a s* (سیغماس) «sığmaz, sığınmaz». Kelime şu cümlede geçmektedir: *Ve yine şofî dünyâ ve âbiretde anuñ himmetiğâ sığmas, barça behiştiniñ nişmetleri köziğe körünmes.* «Ve yine sofi dünya ve âhirette onun himmetine sığınmaz ve cennetin nimetleri gözüne görünmez.» Fiil için bk. Dîvân. *sığ-* «sığmak, tesir etmek, dokunmak, koymak»; Şeyh Süleyman. *sığ-* «meşmul olmak, muhtevi olmak, sığmak, güncâyış». Bilhassa Şeyh Süleyman'daki mânaları göz önüne alarak, fiili tercümede «sığınmaz» şeklinde karşıladık.

15 *s a v u k* (ساوق) «soğuk». Kelimenin *-ğ-* > *-v-* değişmesi ile *soğuk* > *soğuk* > *savuk*, ayrıca da *soğık* < *soğı-k* olduğu mâlumdur. Doğu Türkçesi daha ziyade ilk hecedeki yuvarlak ünlüyü düzleştirerek *savuk*, *savug* şekillerini, Batı Türkçesi ise yazı dilinde *soğuk*, ağızlarda ise *sovuğ*, *souk*, *savuk* şekillerini kullanır (kelimenin çeşitli lehçe ve şivelerdeki durumu için bk. Clauson, EDPT. s. 808; Radloff, Wb. c. IV, 233, 516, 517. Ayrıca bk. W. Bang - G.R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936, not : 238).

16 Metinde *Şeyhu'l-meşâyih kıddesa'llâhu ta'âlâ ervâhehu* yazılmış:

Kasdedilen bir kişi olduğuna göre, ibarenin *Şeybu'l-meşâyih kıddesəllāhu ta-ālā rūhahu* olması gerekir.

17 *aldıda* (آلدیدا) «önünde, huzûrunda, nezdinde, katında». *ald* kelimesi Çağatayca ve Özbekçe gibi modern lehçelerde iyelik eki ve verme, bulunma veya çıkma hali eklerinden biri ile kullanılmaktadır : *aldığa, aldıda, aldının* gibi.

Kelimenin yapısını ve teşekkülünü anlamak için yer ve yön gösteren benzer kelimeleri göz önüne almak gerekir. Eski Türkçe'de kullanılan bu kelimeler şunlardır : *al* «yan, alt taraf», bundan *-dın/-din, -tın/-tin; -dun/-dün, -tun/-tün* eki ile genişlemiş olan *altın* «alt, alt taraf, altta, altında, aşağı» (ek için bk. T. Tekin, Ork. Gr. s. 152); *as* kökünden *-ra/-re* yön eki ile genişleyen *asra* «altta, aşağıda» (ek için bk. AGr. § 187; Ork. Gr. s. 135); **üs/*üz* kökünden *-a/-e* verme hali eki ile genişleyen *üze* «yukarı, yukarıda, üstünde» (ek için bk. AGr. § 180; Ork. Gr. s. 103); *-dın/-din, -tın/-tin; -dun/-dün, -tun/-tün* eki ile genişleyen *üstün/üztün* «yukarıda»; yine aynı kökten mâhiyeti belli olmayan *-k* eki ile genişleyen *üsk* (< **üs-k*) «ön» ile, *-tın/-tin* ekinin *-t* sesini bünyesine alan veya *altın, üstün* kelimelerinin yanlış bölünmeleri sonucu (*altın* < *al-tın* yerine *altın* < *alt-t-n* ve *üstün* < *üs-tün* yerine *üstün* < *üst-ü-n; -ı-, -ü-* yardımcı ünlü, *-n* vasıta hali eki telâkki edilerek) meydana gelen *alt* ve *üst* (bu husûs için ayrıca bk. Clauson, EDPT. s. 130, 242). Daha sonra bu gruba Orta Türkçe'den sonra kullanılış sahasına giren ve aynı şekilde teşekkül eden *ast* «alt, alt kısım» kelimesi dahil olur. *ast* kelimesi de iyelik ve hal ekleri ile kullanılmaktadır. *ald* kelimesinin teşekkülü de bu yolla olmalıdır. Esasen Türkçe'de bu şekilde bünye değişikliğine uğrayan pekçok kelime mevcuttur. *ald* < *al-d* olduğuna göre, *-d* sesi için şunlar söylenebilir : Bu ses herhangi bir sebeple tufeyli bir ses olabileceği gibi, belli bir lehçenin bünyesi içinde *-t* > *-d* değişikliği ile de ortaya çıkmış olabilir. Bir ihtimal olarak şu da söylenebilir : İyelik ve hal ekleri ile kullanılan *al* kelimesi (*alığa, alıda* gibi) ikizleşme sonucu *allığa, allıda* şekline girer (Çağatayca'da olduğu gibi) ve bu şekillerde iyelik ve hal eklerinin ayrılması ile kök *all* olarak kalır ve *-ll* > *-ld* değişmesi ile *ald* şekli ortaya çıkar. Türkçe'nin bazı lehçe ve şivelerinde, meselâ Kazakça'da *-l* > *-d* değişmesi geniş ölçüde görülmektedir. *-ld* seslerinin yanyana bulunuşu Türkçe için normal bir şeydir. Göktürk alfabesi de bu sesler için ayrı bir işaret kullanmakta idi.

18 *nemerse* (نيمرسه) «şey, herhangi bir şey». Metinde : *Fakrdın pākīze nemerse bolmas* «Fakrdan temiz bir şey yoktur.» Kelimenin *nemerse* < *ne + me + erse* olduğu bilinmektedir. *ne* soru kelimesi Eski Türkçe'den beri birçok edatlarla birleşmiş olarak da kullanılır (bk. Clauson, EDPT. s. 774-777; *Manzum Oğuznâme*, not : 7). *ne* kelimesinin birleştiği edatlardan biri de

ma / me kuvvetlendirme edatıdır (Gabain, *ma / me* edatını *yme* < *yim-e* ile ilgili görmektedir, bk. AGr. § 291, 352). Bu şekilde teşekkül eden *neme* kelimesinin Eski Türkçe'den sonra birlikte kullanıldığı *erse* (< *er-se*) ile de birleştiği görülür: *neme + erse* > *nemerse*. Batı Türkçesi dışında kalan yazı dillerinde *neşe*, *nerşe* (< *ne + erse*) ile *neşerse*'nin birlikte kullanıldığı dikkati çeker. Oğuz-Kıpçak Türkçesi'nde de mâhiyeti açık olmayan *neste* (نسته) «nesne» (bk. Kisâî, *Kitâbu Bed'î'd-dünyâ ve Kısâsî'l-enbiyâ*, Ayasofya Ktp. 3354) şekli görülmektedir. Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan *nesne* (< *ne + erse + ne*) kelimesi de aynı şekilde teşekkül etmiştir.

METİNDE ADI GEÇEN SOFİLER

‘Abdu’llāh Ḥayder

Hayatı hakkında bilgi bulamadığımız ‘Abdu’llāh Ḥayder, bildiğimiz kadarı ile Ḥayderiyye tarikatı mensuplarından türk asıllı bir sofidir.

Aḥmed-i Cām

Asıl adı *Ebū Naşr Aḥmed b. Ebi’l-Ḥasan-i Nāmekî*’dir. Lakabı ise çeşitli kaynaklarda *Jende-pīl*, *Zende-pīl* şekillerinde geçer. Horasan sofilerinden olup şeyhu’l-islamlığı ile şöhret yapmıştır. Hayatı ve şeriate bağlılığı ile ilgili menkıbeler *Neşehātü’l-üns*’de uzun uzun anlatılır. H. 441 - 536 / M. 1049 - 1141 yılları arasında yaşamıştır.

Aḥmed-i Kübrā

Adı *Aḥmed b. ‘Ömer*, künyesi *Ebū Cenāb*, lakabı *Kübrā*, nisbesi *Ḥivaķî*’dir. Gençliğinde ilim tahsil ederken yaptığı münakaşalarda hep galip geldiği için *Kübrā* lakabı verilmiştir. Pekçok müritleri vardı, *Mecdü’l-din-i Bağdādî*, *Sadı’l-din-i Ḥamevî*, *Baba Kemāl-i Ḥācendî*, *Seyfü’l-din-i Bāharzî*, *Sultān Bahāü’l-din Veled* gibi. Vecd halinde mubarek bakışları her kime dokunsa, velilik mertebesine ererdi. Bu sebeple kendisine *Velî Terrāş* da derlerdi. H. 618’de Hārezm’de, kâfirlerin şehre saldırışları sırasında şehit edilmiştir.

Cüneyd-i Bağdādî

Künyesi *Ebu’l-Ḳāsim*, lakabı *Ḥazzāz*, *Ḳavārîrî* ve *Züccāc*, nisbesi ise *Bağdādî*’dir. İkinci tabaka sofilerindedir. Bağdad’lı olup aslen Nihavend’li bir âileye mensuptur. *Süfyān-i Şevrî* mezhebinde idi. Tasavvufu dayısı *Serî-i Saḳaḳî*, *Ḥārîş el-Muḥāsibî*, *Ebū Cafer el-Ḥaddād* ve *Muḥammed-i Ḳaşşab* gibi büyük sofilerden öğrenmiştir. Devrinin sofilerinin seyyidi ve imamı olduğu için *Seyyidü’l-tâiḳe* diye anılmıştır. H. 297 / M. 909 veya H. 298 / M. 910 yılında Bağdad’da vefat etmiş ve Şûniziyye kabristanında dayısı *Serî-i Saḳaḳî*’nin yanına defnedilmiştir.

Hasan-i Başrî

Künyesi *Ebu'l-Hasan*, nisbesi *Başrî*'dir. Hicretin ilk asrında yaşayan büyük sofilerdendir. *Vâdi'l-Kurâ'*da yetişmiş, daha sonra Basra'ya gelip yerleşmiştir. Secciyesi, züht ve takvası, ilim ve belâgatı ile büyük bir şöhret kazanmıştır. M. 642-728 yılları arasında yaşamıştır.

Kuḫbu'd-dîn Hayder

Türk asıllı olup *Ahmed-i Yesevî*'nin müridlerindedir. Rivayete göre Türkistan padişahının oğlu imiş. Küçük yaşta kendisine ilahî cezbe ulaşmıştır. Ana ve babası onu hernekadar süluktan alkoymağa çalışmışlarsa da, fayda etmediğini görünce el çekmişlerdir. Bunun üzerine şeyhi *Ahmed-i Yesevî* onu irşat için Horasan vilayetine gönderir. Bir müddet sonra da Türbet ve Zâve'de sakin olur. Hayderiyye tarikatı mensupları kendilerini ona nisbet ederler. Mezarı Türbet'tedir. Rivayete göre Türbet adını, onun türbesinin orada bulunuşundan almıştır.

Loḫmān-i Seraḫsî

Serahs'lıdır ve meşhur sofilerdendir. Başlangıçta mücahede ve riyazetle meşgul imiş. Ona ansızın bir keşf vâki olunca, aklı başından gidip tasavvuf yoluna girmiştir. Bu sebeple kendisine *Loḫmān-i Mecnûn* da denilmektedir. Zamanının *Ebu'l-Fazl b. Hasan-i Seraḫsî* ve *Ebû Sa'îd b. Ebî'l-Ḥayr* gibi meşhur sofileri ile görüşmüştür. *Ebû Sa'îd b. Ebî'l-Ḥayr* onun için «*Lokman Hak Taâlâ'nın âzâdlarındandır, ondan emir ve nehiy sâkıt olmuştur.*» demektedir.

Manşûr-i Hallâc

Adı *Hüseyn İbn el-Manşûr*, künyesi *Ebu'l-Muḡlîs*, lakabı *Hallâc*, nisbesi *Beyzavî*'dir. Üçüncü tabaka sofilerinden olup İran şehirlerinden Beyza'da dünyaya gelmiştir. *Amr b. Osmân-i Mekkî*'nin talebesi olup şeriate aykırı sözleri dolayısıyla H. 309 / M. 922 yılında Bağdad'da asılarak idam edilmiştir.

Serî-i Saḫaḫî

Adı *Serî b. el-Muḡallis*, künyesi *Ebu'l-Hasan*, lakabı *Saḫaḫî*'dir. Birinci tabaka sofilerindedir. Yeğeni *Cüneyd-i Bağdâdî* ile birçok Bağdad sofilerinin üstadıdır. Kendisi ise *Marrûf-i Kerhî*'nin talebesidir. Tevhit ve tasavvufî hallerden bahseden ilk sofilerdendir. Doğum ve ölüm tarihleri belli olmamakla beraber M. 776-871 tarihleri arasında yaşadığı kabul edilebilir. Bir kayda göre H. 257 / M. 871 yılı ramazanında vefat etmiştir. Kabri Bağdad'da Şûniziyye kabristanındadır.

Şaḫîḫ-i Belḫî

Adı *Şaḫîḫ b. İbrâhîm*, künyesi *Ebû 'Alî*, nisbesi *Belḫî*'dir. Birinci tabaka sofilerinden olup Belh meşayihinin önde gelenlerindedir. *Hâtim-i Aşamm*'ın üsta-

dıdır ve *İbrāhīm-i Edhem* ile sohbet tutmuştur. Tevekkülde söz sahibi olup züht ve cömertlikte çok ileri gitmişti.

Şihābu'd-dīn

Adı *Ömer b. Abdillāh*, künyesi *Ebū Hafs*, lakabı *Şihābu'd-dīn*, nisbesi *Suhreverdi*'dir. H. 539 / M. 1145 yılında İran'ın Suhreverd şehrinde doğmuştur. *Ebū Bekr-i Şiddīk* evladından olup tasavvufta amcası *Ebu'n-Necīb-i Suhreverdi*'ye intisap etmiş ve ondan feyz almıştır. Ayrıca *Şeyh Abdül-kādir-i Gīlānī*'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Büyük sofi ve *Şāfiī* ilāhiyatçılardanandır. H. 634 / M. 1234 yılında Bağdad'da vefat etmiştir.

Zu'n-nūn-i Mısrī

Adı *Şevbān b. İbrāhīm*, künyesi *Ebu'l-Feyz*, lakabı *Zu'n-nūn*, nisbesi *Mısrī*'dir. Birinci tabaka sofilerinden olup *İmām Şāfiī*'nin kabrinin bulunduğu *İhmīm* şehrinde doğmuştur. Babası bir habeş idi. H. 245 / M. 859 yılında vefat etmiştir. İlim, vere', hal ve edep bakımından zamanının önde gelenlerindendi.

AÇIKLAMALI SÖZLÜK

A

‹ā b i d (A.) ibadetle meşgul olan, dinî farizaları eksiksiz yerine getiren, dindar; Allah'a kullukta kusuru olmayan
 ‹ā b i d l i k âbid olma, kulluk etme, dindarlık
 ‹a c ā y i b (A. ‹acā'ib) acayip, tuhaf, anlaşılmaz; şaşılacak, hayret edilecek şeyler
 a ç aç
 a. bol- «ac olmak, acıkmak»
 a ç - açmak
 a ç ı ğ acı, dert, keder; darılma, gücenme
 a. bol- «dargın, gücenmiş olmak»
 a ç l ı ğ açlık; K. II, 155'te «Açlığa sabredenleri güzel sevap ile müjdele.» âyetiyle, açlığa sabretmenin nefis terbiyesindeki önemine işaret edilmiştir.
 ā d ā b (A.) edepler; usul ve erkân, yol-yordam
 ‹a d l (A.) adalet; herşeyi yerli yerine koyma, herkesin hakkını verme
 ā f ā t (A.) âfetler; felâketler, belalar
 ā f t ā b - i h a k ı k ā t (F. hakikat A.) hakikat güneşi

ā g ā h (F.) bilgili, haberli, uyanık; vâkıf, ârif
 ā h (F.) ah
 ā ħ ı r (A.) ahır, son
 ā ħ i r e t (A.) âhiret, öbür dünya, ukba, dâr-ı beka
 ā ħ i r ü ' z - z a m ā n (A.) ahır zaman, dünyanın son günü
 a ħ k ā m (A.) hükümler
 a ħ v ā l (A.) haller, durumlar
 a k - akmak
 ‹a k l (A.) akıl; insandaki idrâk kabiliyeti, bilme, anlama ve tefrik etme gücü
 ‹a k l u h ü ş (F. ‹aklı A.) akıl, akıl-fikir
 ‹a.-dın kêt- «aklı başından gitmek, aklını-fikrini kaybetmek, kendinden geçmek»
 a l - almak
 a ‹l ā (A.) en yüce, pek yüksek
 a l a r onlar
 a l d ön, huzûr, nezd, kat
 ‹ā l e m (A.) âlem, dünya, cihan
 ‹a l e y h i ' l - l a ‹ n e (A.) lânet onun üzerine olsun
 ‹a l e y h i ' s - s e l ā m (A.) selâm onun üzerine olsun
 A l l ā h u T a ‹ ā l ā (A.) Allahu Taâlâ, yüce Tanrı
 a l t ı altı (sayı sözü)

altınçı altıncı
 altun altın
 altunluk altınlık
 miñg a. «bin altın değerinde»
 amel (A.) iş, fiil, kâr; niyet
 amel-işâliḥ (F. kelimeler A.)
 iyi, yararlı, uygun amel, iş, hareket
 ammâ (A.) amma, fakat, lâkin, ancak, şu kadar ki, öyle ki
 anda o zaman, o an
 andağ öyle, o şekilde
 aña ona
 anı onu
 anıñ onun
 ara ara
 ârif (A.) ârif, irfan sahibi, anlayan ve tanıyan. Sofilerce irfan Allah vergisi olduğu için ilimden üstündür. İlim akılla, irfan duyguyla ilgilidir. Ârif, Allah'ın şuhud, esmâ ve sıfatlarını idrâk eden, mevhum varlığından geçip Tanrı varlığı ile var olan kişidir.
 ârif bi'llâh (A.) Allah'ı hakkiyle anlamış; mârifeti Allah'a vasıl olan, velilik mertebisine ulaşan, veli
 âriflik âriflik, ârif olma
 arş (A.) arş, dokuzuncu gök; Tanrı'nın kudretinin tecelli yeri ve büyüklüğünden kinaye olarak, dokuzuncu kat gökte tasavvur olunan tahtı
 arzû (F.) arzu, istek
 âşî (A.) âsi, isyan eden, isyankâr
 asmân (F.) asüman, gök, sema
 aş- aşmak, yükselmek
 âşik (A.) âşik
 aşur- aşırnak

at ad, isim
 atlas (A.) atlas; üstü ipek, tersi pamuklu kumaş; ince ipekten dokunmuş bir çeşit kumaş
 ay- demek, söylemek; bildirmek, buyurmak; krş. ayt-, sözle-
 âyet (A.) âyet; Kur'ân-ı Kerim'deki sûrelerde yer alan mânaca birbirine bitişik ibare veya cümlelerin her biri
 ayır- ayırmak
 aynel'l-yakîn (A.) görerek bilme, görerek elde edilen bilgi derecesi. Yakîn'in ikinci derecesidir.
 ayt- demek, söylemek; bildirmek, buyurmak; krş. ay-, sözle-
 aytıl- söylenmek, denilmek
 azâb (A.) azap, eziyet; âhirette günahkârlara, şirk ve küfr ehline verilecek ceza
 «a-ğa giriftâr kııl- «azap vermek, eziyet etmek»
 âzâr (F.) incitme, gücendirme
 â. beş- «incitmek, gücendirmek»
 azze ve celle (A.) aziz ve celil olsun

B

bağır bağır, ciğer
 b.-ı taş- «bağrı taşmak, cûş u hurûşa gelmek, coşmak»
 bağışla- bağışlamak, affetmek, karşılıksız vermek, atâ ve ihsan da bulunmak
 bâğ-i vaşl (F. vaşl A.) vuslat
 bağı, kavuşma bahçesi
 baķ- bakmak
 bar var, mevcut
 bar- varmak, kavuşmak, gitmek, ayrılmak

barçâ: bütün; hep
Bār- **Ḥudāyā** (F.) Eyvulu Tanrı
barlıĝ: varlık, mevcudiyet
başkara'l- (<başkara'al-) idare edebilmek, yol gösterebilmek, hâkim olabilmek
bâñıl (A.) boş, beyhude, yalan, çürük
bâñin (A.) iç; gizli; iç hakikat
bāzār (F.) pazar, çarşı
becāy (F.) yerinde, uygun; layık
 b. **keltür-** «yerine getirmek»
b'ecüz (F.) -den gayrı, -den başka
bed-ter (F.) beter, daha kötü, daha fena
behişt (F.) cennet; krş. cennet
belā (A.) bela, gam, keder, musibet, âfet, felâket. Sofiler «Bela evliyanın libâsıdır.» derler ve belanın insanı Allah'a yaklaştırdığına inanırlar.
belki (F.) belki
bendelik bendelik, kulluk, kölelik
ber- vermek
berg (F.) yaprak
ber-pāy (F.) ayakta, ayak üzerinde
 b. **kıl-** «ayakta tutmak»
beşinçi beşinci
beyān (F.) bildirme, açık söyleme, anlatma
biçāre (F.) çâresiz, zavallı
bi-çigüne (F.) nasilsizlik (Tanrı'nın sıfatlarından)
bi-çün (F.) sebepsiz, sebep sorulmaz, kendisinden sual câiz değildir (Tanrı'nın sıfatlarından)

bid'at (A.) bid'at, dinle ilgili olup Peygamber'den sonra ortaya çıkan dinî şeyler. Bunların iyi olanlarına *bid'at-ı hasene*, kötü olanlarına ve haram sayılanlarına da *bid'at-ı seyyie* denir.
bi-hāl (F. hāl A.) halsiz
 b. **bol-** «halsiz olmak, halsiz düşmek»
bi-hâm'di'llāh (A.) Allah'a hamd olsun
bi-hüş (F.) akılsız, şaşkın, sersem, aklını yitirmiş
 b. **bol-** «aklını yitirmek, kendinden geçmek, şaşkın ve sersemme dönme»
bi-icāzet-i pîr (F. icāzet A.) pîr izni olmadan
bil- bilmek
bilen ile, beraber, birlikte; krş. birle, birlen
bir bir (sayı sözü)
 b. **kişi** «biri, bir kimse»
birle ile, beraber, birlikte; krş. bilen, birlen
birlen ile, birlikte, beraber; krş. bilen, birle
birlik birlik, vahdaniyet
bi-şek (F. šekk A.) şeksiz, şübhesiz
bi-şübhe (F. şübhe A.) şübhesiz
bitil- yazılmak
bizār (F.) bîzar, bıkmış, usanmış, küskün
biždin bizden
bizge bize
bol-bu; krş. bu (A.) bol olmak
boyun boyun

- b. sun- «itaat etmek, emre hazır olmak»
 bu bu; krş. bol
 bular bunlar
 Burāk (A.) Hz. Muhammed'in Mirac'da bindiği binek. Kelime A. *berk* «şimşek» sözüyle ilgilidir. Burak ekseri insan yüzü beyaz bir at şeklinde tasvir edilir.
 burhānu'l-etkiyā (A.) takva sahiplerinin delili, hücceti
 būstān (F.) bağ, bahçe
 butağ budak
 būy (F.) güzel koku
 būlend (F.) yüksek, yüce
 būrehne (F.) çıplak, yalın, açık
 b. bol- «çıplak olmak»
 büt (F.) put, kâfir
 b. bol- «kâfir olmak»

C

- cāhil (A.) cahil
 cān (F.) can, ruh
 cān u dil (F.) can ve gönül
 cāvidāne (F.) edebî, daima kalacak olan, ölümsüz
 cāy (F.) yer
 Cebrā·īl (A.) Cebrâil; Kerûbiyûn denilen dört büyük melekten biri olup peygamberlere emir ve vahiy getirmeğe memurdur; bk. Hazret-i Cebrā·īl
 cemāl (A.) yüz güzelliği, yüz
 cenābet (A.) gusulü gerektiren durum, bu durumda olup da gusl etmemiş kimse
 cennet (A.) cennet; krş. behişt
 cevābi selām (F. kelimeler A.) selām cevabı, karşılığı

- c. al- «selâma karşılık almak»
 cevānmerdlık civanmertlik, cö-
 mertlik
 cevelān (A.) dolaşma, dolanma,
 gezinme, gidip gelme
 c. kıl- «dolaşmak, gezinmek»
 cezbe (A.) cezbe, tarikat ehlinin kendinden geçme hali. Sofiler sâ-
 likin mevhum varlığından ancak cezbe ile kurtulacağını kabul ederler. Sâlik ancak bundan sonra süluku tamamlayıp irşat mevkiine geçer. Cezbe, kulun Allah'a yaklaşmasından doğan bir çeşit istigrak halidir.
 cezbe-i Hāk (F. kelimeler A.) ilahî cezbe
 cezbe-i Hudāvend (F. cezbe A.) ilahî cezbe
 cihān (F.) cihan, dünya, âlem
 cür·a (A.) yudum
 cür·aī (F.) bir yudum
 cüz ü kül (F. kelimeler A.) cüz ve kül, parça ve bütün

Ç

- çendin (F.) pekçok
 çık- çıkmak, ayrılmak, uzaklaşmak
 çom- çimmek, suya dalıp çıkmak, dalmak
 çünānçi (F.) öyle, o şekilde, o sebeple, öyle olduğu gibi, nasıl ki

D

- da·vā (A.) bir mes'ele hakkında belli bir fikir sahibi olma, iddia; hak iddiası; münakaşa
 d. kıl- «iddia etmek, iddiada bulunmak»

d e - demek, söylemek; krş. t e -
 D e c c ā l (A.) kıyametten az önce
 ortaya çıkacak olan ve Hz. İ s â
 tarafından öldürüleceğine inanı-
 lan yalancı şahıs, yalancı Mesîh
 d e m (F.) an, zaman
 d e k gibi
 d e r g ā h (F.) dergâh, tekke; kapı;
 kat. nezd
 d e r m ā n d e (F.) âciz, zavallı, gü-
 süz
 d. bol- «âciz, güçsüz, zavallı ol-
 mak»
 d e r v î ŝ (F.) derviş; maddî varlı-
 ğından geçip gerçek yoluna giren,
 ömrünü ibadet ve riyazetle geçi-
 ren, bir tarikâte bağlanan kişi
 d e r v î ŝ l i k dervişlik; krş. d e r -
 v î ŝ l i k
 d e r v î ŝ l i k dervişlik; krş. d e r -
 v î ŝ l i k
 d e r y ā (F.) derya, deniz
 d e r y ā y ī (F.) bir deniz
 d e r y ā - y i c u m m ā n (F. c u m m ā n
 A.) büyük deniz
 d ı r a ğ t (F.) ağaç
 d ı r a ğ t ī (F.) bir ağaç
 d ī d ā r (F.) yüz, çehre, vech, güzel-
 lik
 d ī d ā r - i H ā k T a ā l ā (F. H ā k
 T a ā l ā A.) Hak Taâlâ'nın didarı
 d i l (F.) gönül, kalb
 d i l - h a s t e (F.) hasta gönüllü,
 gönlü yaralı
 d ō s t (F.) dost
 d u ā (F.) dua
 d ū ğ t e (F.) dikilmiş, dikili
 közi iki dünyadın d. bol- «gözü
 iki dünyaya kapalı olmak, dünya

ve âhiret endişesinde bulunma-
 mak»
 d ū z e ğ (F.) cehennem; krş. t a -
 m u ğ
 d ū n y ā (A.) dünya
 d. -dın bar- «ölmek, dünyadan
 göçmek»

d ū r r ū ğ e v h e r (F.) inci-cevher

E, Ğ

ç - olmak; krş. ç r -
 e b e d ū ' l - ā b ā d (A.) ebediyete
 kadar, ebedî olarak
 e d e b (A.) edep, nefsi zahirde ve
 batında terbiye etme. Edep, şeri-
 at edebi, tarikât edebi, mârifet
 edebi ve hakikat edebi olmak üye-
 re dört türlüdür.
 e f r ū ğ t e (F.) yanmış, tutuşmuş;
 parlamış, ışıklanmış, aydınlanmış
 e. bol- «yanmak, tutuşmak; ay-
 dınlanmak»
 e ğ e r (F.) eğer, şâyet
 e h l - i b i d ' a t (F. kelimeler A.)
 bid'at ehli
 e h l - i d ū n y ā (F. kelimeler A.)
 dünya ehli, dünyaya bağlı, âhi-
 retî düşünmeyen kimseler
 e h l - i m a ğ a b b e t (F. kelimeler
 A.) muhabbet, sevgi ehli
 e h l - i s ū n n e t (F. kelimeler A.)
 Hz. Peygamber ve ashabına amel
 ve itikâtte iktidâ edenler
 e h l - i u ğ b ā (F. kelimeler A.)
 âhiret ehli
 e l e s t (A.) elest; Allah'ın ruhları
 yarattıktan sonra *Elestü bi-rabbi-
 kum?* «Ben sizin rabbiniz değil
 miyim?» diye sorduğu ve ruhların
 da *Belâ.* «Evet.» diye cevap ver-

diği vakit, yaratılışın başlangıcı
 el-ķışşa (A.) hülâsa, hâsılı, sö-
 zün kıyası
 ellig elli (sayı sözü)
 emānet (A.) emanet. K. II, 72'de
 Allah'ın emaneti göklere, yere ve
 dağlara sunduğu, onların korkup
 yüklenmekten kaçındıkları, niha-
 yet insanın yüklendiği, bu yüzden
 de insanın zalim ve cahil olduğu
 bildirilir. Sofilere göre emanet,
 Tanrı'nın bütün sıfatlarına ve ad-
 larına mazhar oluşturmaktır.
 emr (a.) emir, buyruk; iş
 emr-i marūf (F. kelimeler A.)
 şariat bakımından yapılması ge-
 reken işleri terviç etme
 enbiyā (A.) nebîler, peygamberler
 endişe (F.) endişe, düşünce, ves-
 ve, merak, kaygı
 e. kıl- «endişelenmek»
 ır- olmak; krş. ır-
 ır- erimek
 erkān (A.) rükünler, esaslar, kai-
 deler, âdetler
 ervāh (A.) ruhlar
 esrār (A.) sırlar
 eşik eşik; dergâh, bârgâh, âstâne
 eşit- iştirmek
 ır et
 evvel (A.) evvel, önce, ilk
 ey ey (seslenme edatı)
 ırzi sahip, malik; Rab, Tanrı

F

fakîr (A.) fakîr, fakr sahibi
 fakîrlik fakîrlik, fakr yolunda ol-
 ma
 fakr (A.) fakr
 fakr-nāme (F. fakr A.) fakr
 hakkında yazılan risale

fakr u riżā (F. kelimeler A.)
 fakr ve rıza
 fāyide (A. fāide) fayda
 fazla (A.) fazla, ziyade
 fenā (A.) fenâ, yokluk. Sofiler, fe-
 nâ sözü ile yerinen sıfatların yok-
 olmasını kastederler. Yerinen sı-
 fatlardan fāni olan kişide övünü-
 len sıfatlar ortaya çıkar. Bu sıfat-
 lar fiiller, huylar ve hallerdir. Fe-
 nâ üç türüdür: Birincisi kulun
 kendi nefis ve sıfatlarından fenâ
 olup Hakk'ın sıfatları ile kalma-
 sıdır (*fenâ-i ef'âl*). İkincisi kulun
 Hakk'ı bulması ile Hakk'ın sıfat-
 larından da fenâ olmasıdır (*fenâ-i*
sıfât). Üçüncüsü de kulun Hakk'-
 ın varlığı içinde fenâ olması, yani
fenâ f'illah'a ulaşmasıdır (*fenâ-i*
zât).
 f. bol- «fenâ mertebesine er-
 mek»
 fermān (F.) emir, buyruk
 f. bol- «buyurulmak, emredil-
 mek»
 kıl- «buyurmak, emretmek»
 ferzend (F.) oğul, çocuk, evlat
 ferzend-i h'ân-i hâzret-i
 sulţānu'l-enbiyā (F.) nebî-
 lerin sultanı Peygamber Hazret-
 lerinin sofrasının çocuğu
 fesād (A.) fesat, bozukluk
 fi'l (A.) fiil, iş, hareket, davranış
 fitne (A.) fitne, karışıklık; ara boz-
 ma; bela, mihnet, sıkıntı
 fitnelik fitnelik

Ġ

ġanî (A.) zengin
 ġarîb (A.) garip

ğarîblîk gariplik, yurdundan ayrılmış olma. Sofilere göre bu dünyaya gurbettir ve burada bulunan insan gariptir. Asıl yurt Allah katıdır ve ruh bu aslî yurduna dönme iştiağındadır.

ğavvâş (A.) dalgıç
ğayr-i Hâk (F. kelimeler A.)
Hak'tan başka, Hak'tan gayri her şey

ğurbet (A.) gurbet
ğusl (A.) yıkanma

G

gedâyî (F.) dilenci
genc (F.) hazine
gevhêr (F.) gevher, güher, cevher, elmas
gilîm (F.) kaba yün dokuma
giriftâr (F.) tutulmuş, yakalanmış; tutkun, düşkün, dûçar
g. bol- «tutulmak»
kıl- «uğratmak, dûçar etmek»

giriftârlîk tutkunluk
gür (F.) mezar
gülzâr (F.) gül bahçesi

H, H, H

haber (A.) haber
h. ber- «haber vermek, haberdar etmek, bildirmek»

habîb (A.) sevgili
hac (A. hacc) hac
h. kıl- «hac farızasını yerine getirmek»

hadîs-i nebevî (F. kelimeler A.) Hz. Peygamber'in hadisleri. Bunlar üç kısımdır : Hz. Peygamber'in sözlerine *hadîs-i kavli*, fiillerine *hadîs-i fi'li*, bir kimsenin söz ve fiillerine karşılık söylediği

söz veya yaptığı hareketlere de *hadîs-i takrirî* adı verilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in ilham yoluyla Tanrı'dan naklettiği sözlere de *hadîs-i kudsî* denir.

Hâk (A. Hâk) Hak, Tanrı
hâkîr (A.) itibarsız, değersiz, âdi, bayağı
h. kör- «itibarsız, değersiz kabul etmek, değer vermemek»

hâkîkat (A.) hakikat. Sofilere göre hakikat dinin iç yüzüdür, dış yüzü ise şeriatır. Hakikate ulaşan kişi, Tanrı'dan başka varlık bulunmadığını anlar.

hâk'ke'l-yâkîn (A.) insanın kendi nefsinde ispatlanmış bilgi Yakîn'in üçüncü derecesi olup irfan sahiplerine âittir.

hâk-râh (F.) yol toprağı
h. bol- «yol toprağı olmak; alçak gönüllülük göstermek»

Hâk Ta'âlâ (A.) Hak Taâlâ, Yüce Tanrı

hâl (A.) hal, durum. Sofiler bu sözle kulun bir gayret sarfetmeksizin kalbine giren sevinç, hüznün, keder, şevk, heyecan, ferahlık gibi duyguların yarattığı durumu kastederler. Haller Allah vergisi olup kula O'nun bir bağıdır. Hal sahibi halden hale yükselir. Sâlikin ulaştığı neş'eeye de hal denir. Kulun gayreti ile ulaştığı mertebelere ise makam denir.

halk (A.) halk
halvet (A.) yalnız kalma, tenha-ya çekilme; sakin ve sessiz yer

hamr (A.) şarap
hâmûş (F.) susmuş, sessiz

- h. bol- «susmak»
 h v ā r (F.) hor, hakîr, bayağı, aşağı, değersiz, âdi
 h. kör- «değersiz görmek, değer vermemek»
 tut- «değer vermemek»
 h a r ā m (A.) haram
 h v ā r l ı k harlık, hakîrlik
 h. tart- «değer verilmemek, hor görülmek»
 h ā ş ı l (A.) husule gelen, meydana gelen, yerine gelen
 h. bol- «yerine gelmek, tahakkuk etmek»
 kıl- «elde etmek»
 h ā ş u c ā m (F. kelimeler A.) havas ve avam, seçkinler ve sıradan kimseler, halk, herkes. Sofiler benliğinden geçmemiş kişilere *avâm*, benliğinden sıyrılıp hakikat yoluna girenlere de *havâs* derler. Gerçeğe erişen, yani Tanrı'nın varlığında yok olan, başka bir ifadeyle Tanrı'nın varlığı ile var olanlara da *havâssu'l-havâs* adını verirler.
 h a t m - i K u r ā n (F. kelimeler A.) Kur'ân-ı Kerîm tilâvetini itimam ve ikmâl etme, Kur'ân-ı Kerîm'i sonuna kadar okuma
 h. kıl- «Kur'an-ı Kerim'i hatm etmek»
 h a v f (A.) korku. Havf öyle bir haldir ki nefsi kötü şeyleri yapmaktan alıkoyar.
 h a v f u r e c ā (F. kelimeler A.) havf ve recâ
 h a y ā t (A.) hayat
 h a y ā t - i c ā v i d ā n e (F. hayât A.) ebedî hayat

- h a y l (A.) zümre, takım, güruh, topluluk
 h a y r ā n (A.) hayran, hayret makamında bulunan
 h. bol- «hayran olmak»
 h a y r e t (A.) hayret, şaşma, şaşırma, kuluñ *fena fi'llah'*a ulaşmak için aşması gereken makamlardan biri. Hayret, Allah'ın kudret ve hikmetine karşı duyulan öyle bir duygudur ki sofilere göre ifade edilemez.
 h a y r u s e h ā v e t (F. kelimeler A.) hayır ve cömertlik
 h ā z r e t (A.) hazret, huzûr, nezd
 H ā z r e t (A.) Peygamber Efendimiz
 H ā z r e t - i C e b r ā ī l (F. kelimeler A.) Hz. Cebrâîl; bk. C e b r ā ī l
 H ā z r e t - i n e b i y y i n ā (F. kelimeler A.) Peygamber Efendimiz
 H ā z r e t - i R a b b u ' l - c ā l e m - ī n (F. kelimeler A.) Âlemlerin Rabbi olan yüce Tanrı
 H ā z r e t - i R a b b u ' l - c i z z e t (F. kelimeler A.) Yüce Tanrı
 h ā z r e t - i r a b b u ' l - c i z z e t l i k Tanrıda yok olma, fenâ bulma makamı
 H ā z r e t - i R e s ū l (F. kelimeler A.) Hazret-i Resul, Peygamber Efendimiz
 H ā z r e t - i R e s ū l - i E k r e m (F. kelimeler A.) Resul-i Ekrem Hazretleri, Peygamber Efendimiz
 H ā z r e t - i V ā c i b T a ā l ā (F. kelimeler A.) Vâcib Taâlâ Hazretleri, Yüce Tanrı
 h e l ā k e t (A.) mahv olma
 h e l ā l (A.) helâl

h e m (F.) hem
h e m ā n (F.) hemen, derhal, o anda
h e m e (F.) bütün, hep
h e r (F.) her
h e r c ā y ī (F.) hercaî, kararsız
h e r g i z (F.) asla, hiçbir vakit
h e v a v ü h e v e s (F.) geçici arzular, istekler
h ı r k a (A.) hırka, dervişlerin giydikleri uzun, kollu ve yakasız üstlük. Eskiden dervişler helâl kazançlı kimselerden aldıkları bez parçalarını birbirine dikerek hırka yaparlardı. Bu şekilde yapılmış hırkalara *murakka*' denirdi.
h ı y ā n e t (A.) hiyanet, hainlik
h ı z m e t (A.) hizmet
h. kıl- «hizmet etmek, birinin hizmetinde bulunmak»
h i c ā b (A.) perde, örtü, engel. Sofilere göre maddî ve mânevî, yani dünya ve âhirete âit kayıtlar insanı Tanrı'dan ayıran hicaplardır. Sofi bunlara gönül bağlamalı, hepsinin geçici olduğunu bilmelidir.
h i ç (F.) hiç
h i d ā y e t (A.) doğru yola sokma, sevketme, yöneltme
h i d ā y e t - i r a b b ā n ī (F. kelimeler A.) Tanrı'nın hidayeti
h i k m e t (A.) hikmet
h ı l m (A.) insanın yaradılışında bulunan yumuşaklık, sabır ve sükunet
h i m m e t (A.) himmet, gayret, çalışma-çabalama
h i t ā b - i R a b b u ' l - e r b ā b (F. kelimeler A.) Yüce Tanrının hitabı

h ö d - r ā y l ı k kendi reyi ile hareket etme, kendi bildiğine ve kararına göre davranma
h o ş (F.) hoş
h o ş n ü d (F.) hoşnut, memnun
h. bol- «hoşnut, memnun olmak»
h o ş - v a k t (F. vakt A.) vakti hoş, memnun, mutlu
h. bol- «mutlu ve huzurlu olmak»
H ü (A.) O, Tanrı. Bazı sofilere göre *İsm-i a'zam*'dir.
H u d ā (F.) Hüdâ, Tanrı
H u d ā - y i T a ā l ā (F. Ta'ala A.) Yüce Tanrı
h ü r - u k u ş ü r (F. kelimeler A.) hüriler ve kasırlar
h ü r m e t (A.) hürmet, saygı
h u ş ü ſ e n (A.) husûsi olarak, husûsiyle, ayrıca
h ü ſ (F.) akıl
h. - i n a k e l - «kendine gelmek»

I

ı ſ k (A.) aşk. Sofilere göre aşk, *hakikî* «gerçek» ve *mecazî* «geçici» olmak üzere iki türdür. Hakikî aşk Tanrı'ya karşı, mecazî aşk ise herhangi bir şeye karşı duyulan aşktır. Sofiler hakikî aşka bir vasıta, bir köprü olacağı için mecazî aşkı da hoş görürler.

I

i b ā d e t (A.) ibadet, tapma, tapınma
i. kıl- «tapmak, tapınmak»
i b ā h e t (A.) mübah kılma, helâl kılma, bir işin yapılıp yapılmasını serbest kılma

İb-lî-sî (A.) İblîs, Seytân
İc-â-z-e-tü (A.) izin, ruhsat
ic-mâ-i (F. kelimeler A.) şeriat ile ilgili konularda büyük fakihlerin birlik olmaları
İç iç
İç- içmek
İç-re içinde
ih-â-net (A.) ihanet, hainlik, haksızlık, kötülük; hür görmek
 i. kıl- «ihanet etmek, hainlik etmek, haksızlık, kötülük yapmak; hür görmek»
ih-lâ-ş (A.) ihlas, iç temizliği, riya-sızlık
ih-s-ân (A.) ihsan, bağış, bağışlama
ih-tî-y-âr (A.) seçme, seçilme; katlanma
 i. kıl- «seçmek, kabullenmek»
İkr-â-m (A.) hürmet gösterme; ağır-lama; hediye verme
 i. kıl- «ağırlamak»
iki iki (sayı sözü)
iki-n-çi ikinci
il-ge-ri ileri
İl-m (A.) ilim, bilme; bilgi. İlmin *Yakîn*'den farkı mutlak olmayışıdır. *Yakîn* mutlak olarak bilinen, hakkında şübheye düşülmeyen bir bilgidir.
İl-m-i «â-d-â-b» (F. kelimeler A.) «âdâb-ilmî»
İl-m-i «ş-e-r-i-â-t» (F. kelimeler A.) şeriat ilmi
İl-m-e'l-y-a-ķ-in (A.) akla ve delillere dayanan, doğruluğu ispatlanmış bilgi. *Yakîn*'in birinci derecesidir.
İm-ân (A.) iman

i. keltür- «iman getirmek, iman etmek»
in- inmek
İsti-ķ-â-met (A.) doğruluk, doğru hareket etme; doğru yol tutmak
 i. kıl- «doğru hareket etmek, doğru yolda bulunmak; Allah'a gerektiği şekilde kulluk etmek»
iş- iş
 i. kıl- «iş yapmak»
iş-â-ret (A.) işaret
 i. kıl- «işaret etmek»
İ-ti-ķ-â-d (A.) itikat, gönülden tasdik ederek inanma
 i. kıl- «itikat etmek»
İ-y-ân (A.) belli, açık, meydanda
 i. bol- «açık, belli olmak»
İ-z-z-e-t (A.) izzet, ululuk, yücelik; kudret, kuvvet

K

ķ-a-b-â-h-a-t (A.) kabahat, kusur, suç, çirkin hareket, uygunsuz iş
ķ-a-b-ül (A.) kabul
 k. kıl- «kabul etmek»
ķ-a-ķ- kaçmak
ķ-a-d-de-s-a'll-â-h-u «sı-r-re-hu» (A.) Allah onun sırrını takdis etsin
ķ-a-d-de-s-a'll-â-h-u «t-a-ā-l-â-r-ü-h-a-h-u» (A.) Allah onun ruhunu takdis etsin
ķ-a-d-e-m (A.) kadem, ayak
 ķ. koy- «ayak koymak, bir yola girmek, bir şeye başlamak»
ķ-a-ķ- kakmak, çırpmak
ķ-a-l- kalmak
ķ-a-n-â-s-a-t (A.) kanaat
 k. kıl- «kanaat etmek»

k̄anā «atlık, kanaatkâr
 k̄ānāt kanat
 k̄. k̄ak- «kanat çırpma»
 k̄arā kara
 k̄. yüzlüğ «kara yüzlü, mahcup»
 k̄arā- bakmak
 k̄arşu- karşı
 k̄. k̄el- «karşı gelmek, karşılaş-
 mak»
 k̄at kat, huzûr, nezd
 k̄at- katmak
 k̄avl- (A.) söz
 k̄ayt- dönmek, geri dönmek, vaz-
 geçmek
 k̄azā (A.) kazâ, kader hükmü
 k̄ıl- kılmak, yapmak, etmek
 k̄ıla'l- yapabilmek
 k̄ıldur- kıldırmak, yaptırmak
 k̄ırk kırk (sayı sözü)
 k̄iyām- (A.) kalkma, ayağa kalk-
 ma, ayakta durma
 k̄. bol- «namaz kılmak»
 k̄iyāmet (A.) kıyamet
 k̄iyet (A.) kıymet, değer, baha
 k̄ol kol, el
 k̄. ber- «el vermek, el uzatmak»
 k̄. salmasığ «el uzatmama»
 k̄on- konmak
 k̄oy- koymak
 k̄.-a ber- «koyuvermek»
 k̄oyı aşağı
 kudret (A.) kudret, güç, kuvvet;
 Allah'ın ezeli gücü; ehliyet, ka-
 biliyet
 Kur'ân- (A.) Kur'ân-ı Kerîm
 K̄. oku- «Kur'ân-ı Kerîm tilâ-
 vet etmek»
 k̄urb (A.) yakınlık, yakın olma
 kuşūr- (A.) kasırlar, köşkler
 kuṭbu'l- aḳṭāb- (A.) kutupların

kutbu. Kutb «değirmen taşının
 mili, uç» mânasına gelir. Sofilere
 göre âlemde Tanrı iradesini tem-
 sil eden, *Hakikat-i Muhammedi-*
*ye'*ye mazhar olan Tanrı adına
 kâinatta tasarruf sahibi olan zât-
 tır. Kutb her devirde bir kişidir.

K

kâfir (A.) kâfir
 k. bol- «kâfir olmak, küfre düş-
 mek»
 kâmil-i mükemmel (F. ke-
 limeler A.) tam mânasiyle kâmil,
 her bakımdan olgun
 kân (F.) maden ocağı, menba, kay-
 nak
 keç- geçmek
 keçe gece
 k̄el- gelmek
 kelām (A.) kelâm, söz
 kelām-i rabbānî (F. kelime-
 ler A.) Tanrı kelâmı
 kelime (A.) kelime
 kelime-i ḥaḳîḳat (F. kelime-
 ler A.) hakikati ifade eden kelime
 kelime-i şerîat (F. kelime-
 ler A.) şeriatı ifade eden kelime
 kelime-i tarîḳat (F. kelime-
 ler A.) tarikatı ifade eden kelime
 keltür- getirmek
 kemâl-i işḳ (F. kelimeler A.)
 aşk kemâli.
 k̄erek gerek
 kerrema'llāhu ve chehu (A.)
 Allah onun zâtını şerefli kılsın
 ket- gitmek, tükenmek
 kevneyn (A.) cismanî ve ruhanî
 âlem, dünya ve âhiret

k e y - giymek
 k e z - gezmek
 k i (F.) ki (bağlama edatı)
 k i m kimse
 k i m kim (bağlama edatı)
 k i ū i kiūi, kimse
 k ö k gök
 k ö n ğ ü l gönül. Sofiler, Tanrı'nın tecelli yeri olması bakımından gönüle pek değer verirler.
 k ö p çok, pek çok
 k ö r - görmek
 k ö r s e t - göstermek
 k ö r ü n - görünmek
 k ö y - yanmak, tutuşmak
 k . e b e r - «yanıvermek, tutuşuvermek»
 k ö y d ü r - yakmak
 k ö z göz
 k . s a l - «bakmak, seyretmek, göz atmak»
 k ü f r (A.) küfür, Cenab-ı Hakk'a ortak koşma; Tanrı'nın nimetlerini, lütuflarını ve buyruklarını inkâr etme
 k ü f r ü z a l â l e t (F. kelimeler A.) küfür ve dalâlet
 k ü n gün
 k ü n d e k i «her gün»
 k ü n d ü z gündüz

L

l a n e t (A.) lânet
 l i b â s (A.) libas, giyecek, elbise
 l o k m a (A.) lokma

M

m a h a b b e t (A.) muhabbet, sevgi
 m a h l ū k â t (A.) mahluklar, yaratıklar, yaratılmış olanlar
 m a k â m (A.) makam; kulun ken-

di gayret ve sıkıntıya katlanması ile ulaştığı ve onunla vasıflandığı hal, içinde durduğu yer. Kul içinde bulunduğu makamın gereğini yerine getirmeden diğer bir makama geçemez.

m a k â m â t (A.) makamlar
 m a k â m - i a l â (F. kelimeler A.) en yüce makam
 m a k â m - i c e b e r ū t (F. kelimeler A.) ceberût makamı, Tanrı'nın bilgilerinin ve yaratıklarının ideal modellerinin bulunduğu makam
 m a k â m - i f a k r (F. kelimeler A.) fakr makamı
 m a k â m - i h a k i k â t (F. kelimeler A.) hakikat makamı
 m a k â m - i l â h ū t (F. kelimeler A.) lâhût makamı, *ehadiyet* «birlik» makamı. Bu makamda Allah'ın zâtî sıfatları meydana gelmiş, fi'lî sıfatları henüz meydana gelmemiştir.
 m a k â m - i m a r i f e t (F. kelimeler A.) mârifet makamı
 m a k â m - i m e l e k ū t (F. kelimeler A.) melekût makamı, mülk makamına karşılık olarak kabul edilen ruhlar ve nefisler, yani mücerredler makamı
 m a k â m - i m ū c â h e d e (F. kelimeler A.) mücahede makamı
 m a k â m - i n â s ū t (F. kelimeler A.) nâsût makamı, yaratıklar makamı
 m a k â m - i ū ū r i a t (F. kelimeler A.) ū ū riat makamı
 m a k â m - i t a r i k â t (F. kelimeler A.) tarikat makamı

m ā l (A.) mal
 m a ŋ a bana
 m a r ī f e t (A.) mārifet, bir şeyin
 özünün ve sıfatlarının idrāk edil-
 mesi. Tasavvufta mārifet, insanın
 kendisini ve Rabb'ini tanıması ve
 bilmesidir.
 m a ş n ū ā t (A.) yapılmış şeyler
 m ā t a k a d d e m e (A.) öncekiler,
 takaddüm edenler
 m e g e r (F.) meğr
 m e k ā n (A.) mekân, yer, mahal
 M e l i k - i ğ a f f ā r (F. kelimeler
 A.) Allah
 m e l ū n (A.) mel'un, lânetlenmiş
 m e n ben
 m e n i b e n i
 m e n i ŋ benim
 m e r t e b e (A.) mertebe, derece,
 rütbe
 m e s t ü ğ a y r ā n (F. kelimeler
 A.) mest ve hayran
 m. bol- «kendinden geçmek»
 m e ş ā y ı ğ (A.) şeyhler
 m e y v e (F.) meyva
 m i ğ n e t ü r e n c ü b e l ā (F.
 miğnet, belā A.) zahmet, sıkıntı
 ve bela
 m i ğ d ā r (A.) miktar
 m i ŋ bin
 M i r ā c (A.) Mirac, Hz. Muham-
 med'in Receb ayının 27. gecesi
 göğe çıkma hadisesi
 m u ā y e n e (A.) gözle görülmüş
 m u b ā r e k (A.) mubarek
 m u ğ i b (A. muhibb) seven, sevgi
 besleyen, dost
 m. bol- «dost olmak»
 m u ğ t e l i f (A.) muhtelif, çeşitli
 m u n d a ğ böyle, böylece

m u r ā d (A.) murat, maksat, istek
 m u r d ā r (A.) murdar, kirli, pis;
 şeriat hükümlerine göre kesilme-
 miş hayvan
 m u t i e (A.) itaat eden
 m. kııl- «itaat altına almak»
 m ü c ā h e d e (A.) mücahede; nef-
 si geçici isteklerden ve kötülük-
 lardan kurtarmaya, tâat ve ibade-
 te yöneltmeye çalışma, çabalama
 m ü l ā y i m (A.) mülayim, yumuşak
 m. sözle- «yumuşak konuşmak»
 m ü m i n (A.) mü'min, iman etmiş
 olan, müslüman
 m ü n ā f ı k (A.) münafık, nifak so-
 kan, iki yüzlülük eden; Hz. Mu-
 hammed zamanında kâfirlikte de-
 vam ettiği halde kendisini müs-
 lüman gösteren
 m u n k a t i e (A.) kesilen, kesilmiş,
 kesik; arkası gelmeyen, son bulan
 m. bol- «son bulmak, kesilmek»
 m ü n k i r (A.) münkir, inkâr eden
 m. bol- «inkâr edici olmak»
 m ü n k i r (A.) kabirde ölüleri sor-
 guya çekecek olan iki melekten
 biri
 m ü r i d (A.) mürit; kendi iradesin-
 den sıyrılıp Tanrı'nın mutlak ira-
 desine boyun eğen, henüz süluk
 mertebesine ulaşmayan tarikat
 ehli. Müritlik, muhiblik'ten sonra
 gelen bir mertebedir.
 m ü r t e d (A. mürtedd) irtidad eden;
 uzaklaşan, yoldan çıkan; İslam
 dininden dönen
 m. bol- «dinden çıkmış olmak»
 m ü s ā f i r l ı k misafirlik, seferde
 olma

- m. birle bol- «seferde olmak»
 m ü s e l l e m (A.) teslim edilmiş
 doğruluğu herkesçe kabul edilmiş
 m. bol- «doğruluğu herkesçe ka-
 bul edilmiş olmak, uygun düş-
 mek»
 m ü s t a h a k (A. müstahakk) hak
 etmiş, hak kazanmış, layık
 m ü ş a h e d e (A.) bir şeyi gözle
 görme. Tasavvufta müşahede,
 varlığı Tanrı'nın mezhiri olarak
 görme, Hakk'ı bulup kendi varlı-
 ğını tamamiyle yitirme, demektir.
 m ü ş e r r e f (A.) şereflendirilmiş,
 kendisine şeref verilmiş
 m. bol- «şereflendirilmiş olmak»
 m ü y e s s e r (A.) kolaylıkla hasıl
 olan, kolay gelen
 m. bol- «kolaylıkla hasıl olmak,
 elde edilmek»

N

- n ā - m a h r e m (F. mahrem A.) na-
 mahrem, mahrem olmayan, nikâh
 düşmeyen, yabancı
 n a m ā z (F.) namaz
 n. oku- «namaz kılmak»
 n a m ā z - ĩ t e h e c c ü d (F. tehec-
 cüd A.) gece uyumayıp kılınan
 nâfile namaz
 n ā n (F.) ekmek
 n. kıl- «ekmek yapmak»
 n a ş ĩ h a t (A.) nasihat, öğüt
 n a z a r (A.) bakma, bakış
 n. kıl- «bakmak»
 n a z m (A.) nazım
 n e n e (soru kelimesi)
 n e ç ü k nasıl, nice
 n. kim «nasıl ki»

n e f s (A.) nefis, ruh, öz, zât. Sofi-
 ler nefis sözüyle kulun kötü vasıf-
 larını, yerilen huy ve amellerini
 kastederler. Nefsin, arınması ba-
 kımından yedi mertebesi vardır:
 İnsanı kötülüğe yönelten nefis,
 «*nefs-i emmâre*», yaptığı kötülük-
 lardan pişman olan nefis, «*nefs-i*
levvâme», iyilik ilham eden nefis,
 «*nefs-i mülhime*», inancı olgun-
 laştıran nefis, «*nefs-i mutmaine*»,
 Tanrı rızalığını kazanan nefis,
 «*nefs-i raziyye*» ve tamamiyle arı-
 nan nefis ise, «*nefs-i safiyye*» adı-
 nı alır.

n e f s - i ş e y t ā n (F. kelimeler
 A.) şeytanî nefis, kötü istekler

n. haylı «kötü istekler sürüsü»

n e f s ü ş e h e v ā t (F. kelimeler
 A. nefis ve şehevî duygular

n e h y - i m ü n k e r (A. nehy 'ani'l-
 münker) şeriatın yasak ettiği şey-
 lerin yapılmasına engel olma,
 meşru olmayan şeylerden ka-
 çınma

n. kıl- «şeriatın yasak ettiği şey-
 lerden kaçınmak»

n e k ĩ r (A.) kabirde ölüleri suale çe-
 kecek iki melekten biri

n e m e r s e şey

n e t ĩ c e (A.) netice, sonuç

n e z r (A.) adak, adama; bağış

n e z r ü n i y ā z (F. kelimeler A.)
 nezir ve niyaz; bağış ve yardım

n i d ā (A.) nidâ, ses

n i m e t (A.) nimet, iyilik, lütuf, ih-
 san, bağış

n i y ā z (A.) yalvarma, yakarma;
 dua; bazı tarikatlerde küçüğün

büyükçe karşı olan selâm, saygı ve
 duası; ihtiyaç, muhtaçlık; yardım
 n. al- «yardım almak»
 niyyet (A.) niyet, meram
 nūr (A.) nur
 nūrî (F.) nurluluk, parlaklık
 nūr-i fakr (F. kelimeler A.)
 fakr nuru
 nūr-i fikr (F. kelimeler A.) fi-
 kir nuru
 nūr-i Hudā (F. nūr A.) ilahî
 nur
 nūr-i imān (F. kelimeler A.)
 iman nuru
 nūr-i namāz (F. nūr A.) na-
 maz nuru
 nūr-i pāk-cān (F. nūr A.)
 pākcan nuru; temiz ruhluluk nuru
 nūr-i rûze (F. nūr A.) oruç nu-
 ru
 nūr-i şabr (F. kelimeler A.) sa-
 bir nuru
 nūr-i şadaķa (F. kelimeler A.)
 sadaka nuru
 nūr-i şıdķ (F. kelimeler A.) sıdk,
 doğruluk nuru
 nūr-i şükür (F. kelimeler A.) şü-
 kür nuru
 nūr-i zikir (F. kelimeler A.) zi-
 kir nuru
 nūş (F.) içme
 n. kıl- «içmek»

Ö

oķu- okumak, çağırarak
 ol o
 oltur- oturmak
 on on (sayı sözü)
 on beş on beş (sayı sözü)
 on bir on bir (sayı sözü)

o n ğ sağ, sağ taraf
 on iki on iki (sayı sözü)
 on sekiz mi n ğ on sekiz bin
 (sayı sözü)

o. âlem «Eski anlayışa göre, on
 sekiz âlem vardı ve bunun bin
 sayısı ile çarpımı on sekiz bin
 âlemi meydana getirirdi. On
 sekiz âlem şunlardır :

- 1) *Akl-ı küll* «Tanrı'nın aktif
 yaratıcı kudreti»
- 2) *Nefs-i küll* «Akl-ı küll'den
 meydana gelen passif kabi-
 liyet»
- 3) *Ay göğü*
- 4) *Utarid göğü*
- 5) *Merih göğü*
- 6) *Güneş göğü*
- 7) *Zühre göğü* «dokuz gök»
- 8) *Müşteri göğü*
- 9) *Zühal göğü*
- 10) *Burçlar göğü*
- 11) *Atlas göğü*
- 12) *Yel*
- 13) *Ateş*
- 14) *Su*
- 15) *Toprak*
- 17) *Nebat*
- 18) *Hayvan*
- 16) *Maden*

on dört on dört (sayı sözü)

on unç onuncu

on üç on üç (sayı sözü)

orun yer

o. al- «yer almak, yerleşmek»

ot ateş

Ö

ölüm ölüm

öltür- öldürmek

• ö m r (A.) ömür
 ö. kör- «yaşamak»
 ö r g e n - öğrenmek
 ö r g e t - öğretmek
 ö r k ü l - dönmek, dört dolaşmak,
 deveran ve cevelan etmek
 ö z öz, kendi
 ö z g e başka, gayrı, diğer

P

p ā k pāk, temiz
 p ā k i z e (F.) temiz
 p ā r e (F.) parça
 p ā y ā n (F.) son, nihayet; uç, kenar
 p e r h i z (F.) perhiz; dince yasak
 edilen şeylerden tamamıyla uzak
 kalma
 p. kııl- «perhiz yapmak, vazgeç-
 mek»
 p e r v ā n e (F.) pervane, geceleri
 ışık etrafında dönen küçük kele-
 bek
 p e r v ā z (F.) uçma, uçuş
 p. kııl- «uçmak»
 p e s t l i k alçaklık, alçak gönüllü-
 lük, tevazu
 p e s t - l i k ā y (F.) alçak yüzlü, mü-
 tevazi; âciz
 p. bol- «mütevazi olmak»
 p e ş i m ā n (F.) pişman
 p. kııl- «pişman olmak»
 p e ş i m ā n l ı k pişmanlık
 p e y d ā (F.) meydanda, açıkta; ha-
 zır, mevcut
 p. bol- «ortaya çıkmak»
 kıldur- «meydana getirmek,
 ortaya çıkarmak»
 p e y g ā m b e r (F.) peygamber
 p e y r e v l i k arkası sıra gitme, izin-

de olma, uyma

p. kııl- «arkası sıra gitmek, izin-
 de olmak, uymak»
 p i r (F.) pîr, bir tarikatın kurucusu
 veya en ulusu
 p.-ge kol ber- «bir pîre, bir mür-
 şide bağlanmak»
 p i r l i k pîrlik
 p i ş e (F.) san'at, meslek, iş; huy, ta-
 biat, âdet, alışkanlık
 p. kııl- «âdet, alışkanlık haline
 getirmek, bir şeyi âdet edin-
 mek»
 p u ğ t e (F.) pişkin, pişmiş
 p. bol- «pişkin, pişmiş olmak,
 pişmek»
 p ü ş t e (F.) yığın, tepe
 p ü ş t - i g ā v - i m ā h i (F.) bal-
 ık üstündeki deniz öküzünün
 sırtı. Eski bir inanca göre dünya
 bir öküzün boynuzunun üstünde,
 öküz de bir balık üstünde dur-
 maktadır. Balığın denizde bulun-
 duğu, denizin yel üstünde, yelin
 de Tanrı kudreti üstünde durdu-
 ğu kabul edilmektedir.

R

R a b (A. rabb) Rab, Tanrı
 R a b b u ' l - ā l e m i n (A.) âlem-
 lerin Rabb'i, Tanrı
 r ā ħ a t (A.) rahat
 r ā ħ a t - i m e r g (F. rāhat A.)
 ölüm rahatlığı
 r a ħ m e t (A.) rahmet, acıma, esir-
 geme, koruma, bağışlama
 r a ħ m e t u ' l l ā h i ā l e y h i (A.)
 Allah'ın rahmeti üzerine olsun
 r ā s t (F.) doğru

r. sözle- «doğru konuşmak»
 rāstlık doğruluk
 rāzī (A.) razı
 r. bol- «razı olmak»
 rāzīlık razılık
 rāziya'llāhu 'anhu (A.) Allah ondan razı olsun
 recā (.) recâ, gelecekte hasıl olacak iyi bir şeye karşı kalbin ilgisi, ümit beslemesi. Sofilere göre recâ ile temenni arasındaki fark şudur: Temenni insanı gayrete yöneltmediği halde, recâ insanı gayrete yöneltir.
 red (A. redd) geri çevirme, çevrilme, kabul etmeme, edilmeme; tanımama, inkâr etme
 r. bol- «dinden çıkmak»
 r. kıl- «reddedilmek»
 renc (F.) zahmet, eziyet, sıkıntı
 Resûlu'llāh (A.) Allah'ın elçisi, Hz. Muhammed Mustafa
 revā (F.) reva, yakışır, uygun, yerinde
 rızā (A.) rıza, razı olma; kadere boyun eğme ve gönül hoşluğu ile karşılama
 risāle (A.) risale
 rişe (F.) saçak, püskül; ince saçaklı kök
 rivāyet (A.) rivayet
 r. kıl- «rivayet etmek»
 riyā (A.) riya, iki yüzlülük
 riyāyī (F.) riyakâr, iki yüzlü, özüsözü bir olmayan
 riyāzet (A.) riyazet, az yemek, az içmek, az uyumak ve daima ibadetle meşgul olarak nefsi terbiye etme
 r. tart- «riyazet çekmek»

rūze (F.) oruç
 r. tut- «oruç tutmak»
 S

sacādet (A.) saadet, mutluluk
 şabr (A.) sabır; her türlü sıkıntılara katlanma, tahammül etme. Sabır iki kısımdır:
 1) Kulun iradesi dahilinde olan şeylere sabır,
 2) Kulun iradesi dışında olan şeylere sabır.
 Sabrın üç derecesi vardır:
 1) Bela ve alışkanlıklara karşı sabır,
 2) Hakk'ın cezalandırmasından korkarak ma'siyetlere tevbe etmede sabır,
 3) Tâat ve ibadetin nefse verdiği ağırlığa sabır.
 ş. kıl- «sabretmek»
 şābirlik sabırlı olma
 şābirur rızā (F. kelimeler A.) sabır ve rıza
 saç- saçmak
 şāf (A.) saf, arınmış
 şahābe (A.) sahabe
 sākī (A.) sâki, içki sunan
 saqla- saklamak, gizlemek
 sal- salmak, göndermek
 şalla'llāhu 'aleyhi ve selâm (A.) Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun
 salmaslık salmama, uzatmama
 sat- satmak
 savuq soğuk
 köngli s. bol- «gönlü soğuk olmak; isteksiz, ihtirassız olmak»
 sāye (F.) gölge

sebak (A.) ders
sebil-i rāh (F. sebil A.) Hak yolunda sebil etme
 s. kıl- «Hak yolunda sebil etmek»
sehāvet (A.) cömertlik
şekiz sekiz (sayı sözü)
şekizinçi sekizinci
şeksen seksen (sayı sözü)
selām (A.) selām; esenlik
 s. kıl- «selām vermek, selâmlaşmak»
server-i meşâyîh (F. meşâyîh A.) şeyhlerin başı
settârlık örtme, gizleme
sevdâyî (F.) sevdalı
seyrân (A.) gezinme, bakıp seyretme
 s. kıl- «gezinmek, dolaşmak»
seyr-i sülûk (F. kelimeler A.) tarikatte çeşitli mertebeleri kat'etme
Seyyidü'l-mürselîn (A.) Resullerin seyyidi, efendisi, Hz. Muhammed Mustafa
şifāt (A.) sıfatlar, vasıflar. Tanrı sıfatları, zâtına âit sıfatlarla, fiillerine âit sıfatlardır. Sünnîlere göre sıfat, zâtın ne aynıdır, ne gayrıdır. Şifler ise sıfat ile zâtı aynı kabul eder. Mutezile ise Tanrı sıfatlarını kabul etmez. Onlara göre Tanrı'ya sıfat verme, O'nu varlık mertebesine indirir. Sofilere göre sıfat zâtın ayrılmaz ve kâinattaki herşey Tanrı sıfatlarının zuhurudur.
şığ- sığmak, sığınmak
şihâat (A.) sahihlik, doğruluk, sağlamlık; doğru, sahîh

sındır- kırmak, kesmek, koparmak, parçalamak
sır (A. sırr) sır, gizli, gizli şey. Sofilere göre sır müşahede yeridir. Ruh sevgi, kalb ise mârifet yeridir. Sır, ruhtan hafif, ruh ise kalbden üstündür. Sır, her türlü kusur ve noksanlıklardan uzak olan Tanrı ile kul arasında gizli tutulan şeye de denir.
şirâţ (A.) sırat, cehennemün üstünde bulunan kıldan ince, kılıçtan keskin köprü. Mü'minler bu köprüden kolayca geçecekler, kâfirler ise geçemeyip cehenneme düşeceklerdir.
sipāhîlik sipahilik, süvari askerliği
şofî (A.) sofi, tasavvuf ehli. Kelimeyi «yün» mânasına gelen *şuf'*-tan getirenler olduğu gibi, Hz. Peygamber'in mescidinin avlusunda yatan ve *ehl-i şuffa* denilen yoksul sahabenin adından, veya «arı, saf» mânasına gelen *şafā'*-dan getirenler de vardır. Bir başka görüşe göre de kelime «hikmet» mânasına gelen Yunanca *sofos* kelimesinden gelmektedir; mânası ise «hikmet sâhibi» dir. Şam'da ilk tekkeyi kuran ve sofi adıyla anılan ilk kişi *Ebü Hâşim eş-Şofî*'dir (Ölümü: H. 150/M. 767-8).
şofîlik sofilik
soñra sonra
söz söz
sözle- söylemek, konuşmak; krş. ay-, ayt-
su su

sulṭān (A.) sultan; sultanlık
sulṭān lı ğ sultanlık
sulṭān u l e v h i y ā (A.) velile-
rin sultanı

sulṭān u l m e ş ā y i h (A.) şeyh-
lerin sultanı

s u n - sunmak

ş ü r e t (A.) sûret, biçim, görünüş,
kılık. Sofilere göre sûret şeklinde
görünen mânâdır. Bu sebeple sû-
ret geçici, mânâ ise daimidir. Sû-
ret araz (görünüş), mânâ ise cev-
her (öz)'dür. Mânâ Tanrı, sûret
ise kâinatır.

s ü k ü t (A.) sükut, susma
s. kıl- «susmak»

s ü n n e t (A.) sünnet; Hz. Muham-
med'in âdet, söz ve hareketleri
Sünnet, kavli, fi'li ve takriri ol-
mak üzere üç türdür.

S

ş a r ā b (A.) şarap

ş a ş - şaşmak

ş ā y e s t e (F.) uygun, yakışır;

ş. bol- «uygun olmak, «yakış-
mak»

ş e h b ā z - i h i m m e t (F. him-
met A.) himmet doğanı

ş e k ā v e t (A.) bedbahtlık

ş e m s (A.) mum

ş e r ā y i t (A. şerâit) şartlar

ş e r b e t (A.) şerbet

ş e r h (A.) şerh, açıklama

ş e r i ā t (A.) şeriat. «âna cadde,
düz yol» mânasına gelen şeriat,
Tanrı tarafından konulan
emir ve yasaklar ile inanışa âit
usul ve esasları ifade eder. Şeriat

kulluğu gerektirir, hakikat ise
Tanrı'nın herşeye malik ve kadir
olduğunu bilmeyi gerektirir. Şe-
riat hakikatle kuvvetlendirilme-

lidir. Tanrı'nın emir ve yasakla-
rına uymayı gerektirdiği için şe-
riat hakikat, Tanrı'yı bilme de şe-
riatın ortaya koyduğu emir ve ya-
saklara uymakla mümkün olaca-
ğundan hakikat de şeriatır. Sofi-
lere göre şeriat dinin dış yüzü,
hakikat ise dinin iç yüzüdür. Ta-
rikat içe giden mânevî yol, mâri-
fet ise insanın kendisini ve Tanrı'-
sını tanımasıdır. Tasâvuf ehli
şeriat, tarikat, mârifet ve hakika-
te dört kapı adını verirler.

ş e r m e n d e (F.) mahcup, utanmış
ş. bol- «mahcup olmak»

ş e r m e n d e - i ā h i r e t (F. âhi-
ret A.) âhîret mahcubu

ş e v k (A.) şevk, şiddetli arzu, keyif,
neşe

ş e y h (A.) şeyh, bir zümrenin başı,
bir tarikatte irşat mevkiinde olan
kişi

ş e y h l i ğ şeyhlik; krs. şeyhlik
ş e y h l i k şeyhlik; krs. şeyhlik

ş e y t ā n i (F.) şeytanî, şeytanca
ş u n d a ğ su şekilde, şöyle

ş ü b h e (A.) şübhe
ş.-ge. tüş- «şübhelenmek»

ş ü k r (A.) şükür, Tanrı'nın nimet-
lerini alçak gönüllülükle itiraf et-
me. Şükür üç türdür:

1) Dil ile şükür: Kulun Tanrı'nın
nimetlerini dil ile itiraf et-
mesi (âlimlerin şükürü),

2) Beden ve uzuvlarla şükür:

Tanrı'nın emir ve yasaklarına uyma ve hizmette bulunma (âbidlerin şükürü),

3) Kalb ile şükür: Tanrı'ya inanç ve saygıya muhafaza ile inzivaya çekilme (âriflerin şükürü).

ş. kıl- «şükretmek»

T, T

tâ (F.) tâ, kadar, dek
 taâm (A.) yiyecek
 tâat (A.) tâat, ibadet
 tabaka (A.) tabaka, kat
 tâc-i devlet (F. kelimeler A.) devlet tacı, ikbal tacı

tag dağ
 tahammül (A.) tahammül, katlanma
 t. kıl- «tahammül etmek, katlanmak»

tahâret (A.) temizlik, temizlenme
 taht-e's-serâ (A.) toprak altında, yer altında

takvâ (A.) takva, nefsi kötü şeylerden esirgeme, Tanrı'nın emir ve yasaklarına uyma. Takva üç türdür:

- 1) Avamın takvası: Cehennemde ebedî kalmaktan korur,
- 2) Havasın takvası: Cehenneme girmekten korur,
- 3) Ehassın takvası: Cennette derecesini arttırır.

taleb (A.) talep, istek, isteme
 t. kıl- «istemek»

tâlib (A.) tâlip, isteyen
 tamâc (A.) aç gözlülük, doymazlık
 t. kıl- «aç gözlülük ederek bir şeyler dileme»

taâmlik tamahlık
 tamâm (A.) tamam
 tamuğ tamu, cehennem. Kur'an-ı

Kerim'de yedi cehennem zikredilmiştir. Kâfirler günahlarına göre bu cehennemlerden birine gireceklerdir. Bu yedi cehennemin adları şöyledir: *Hutame, Sa'ir, Sakar, Cahîm, Hâviye, Lezâ, Süür*; krş. - d ũ z e h

tanî tanımak
 tap bulmak
 tarîka (A.) yol, meslek, tasavvufi yol

tarîkat (A.) tarikat, yol. Sofilere göre kulu, dinin dış yüzü olan şerriyatten, dinin iç yüzü olan hakikate götüren mânevî yoldur.

tarî çekmek
 taş dış
 taş- taşmak

tay (A. tayy) atlama, üzerinden geçme
 t. kıl- «aşmak»

tayîn (A.) tahsis, verme
 t. bol- «tahsis edilmek, verilme»

tayerân (A.) uçma
 t. kıl- «uçmak»

tayyib (A.) iyi, güzel, hoş
 te- demek; krş. d e -

teçrîd (A.) tecrit, mâsivayı kalb ve zihinden çıkarıp uzaklaştırarak Allah'a kalble bağlanma. Tecridin üç mertebesi vardır:

- 1) Görünüşe âit (sûrî) ilgilerden ve mânevî engellerden tecrit,
- 2) İlahî sevgiyi mâsivâdan tecrit,
- 3) Şuhûd âleminde tecrit.

tefekür (A.) tefekkür, düşünme

tefrîd (A.) tefrit, dünya bağlarından sıyrılıp yalnız Allah'la meşgul olma

tēg- değmek, ulaşmak, erişmek

tēngiz deniz

Tēngri Tanrı

tēr- dermek

terk (A.) terk, bırakma, vazgeçme, koyuverme. Sofilerce terk dört türdür:

- 1) Dünyayı terketme (terk-i dünya),
- 2) Âhireti terketme (terk-i ukba),
- 3) Varlığı terketme,
- 4) Terketme düşüncesini terketme (terk-i terk).

t. kıl- «terketmek, bırakmak»

teslîm (A.) teslim, kendini Allah'ın iradesine terk etme; rıza, tevekkül

tevazü-lik alçak gönüllülük

tevbe (A.) tevbe, kulun suçlarından vazgeçmesi ve pişman olması, Allah'ın hükmüne muhalefetten muvafakata dönmesi. Tevbe iki türdür:

1) İnâbe tevbesi: Tanrı'nın cezalandırmasından korkarak kulun yaptığı tevbe,

2) İsticâbe tevbesi: Kulun Tanrı'nın kereminden utanarak yaptığı tevbe.

t. kıl- «tevbe etmek»

tevekkül (A.) tevekkül, Tanrı'ya güvenip sığınma. Sehl bin Abdillâh'a göre tevekkülün üç alemevi vardır:

1) Tanrı'dan başka hiç kimseden birşey istememe,

2) İstenmeden gelen birşeyi reddetmeme,

3) Mal ve mülkünü hapsedmemeye, yani esirgememe.

til dil

tilâvet (A.) Kur'ân-i Kerîm'i usulüne göre ve güzel sesle okuma

tilâvet-i Qur'ân (F. kelimeler A.) Kur'ân'ı tilâvet etme

tile- dilemek, istemek

tofrağ-şıfat toprak gibi

toğ tok

toğuz dokuz (sayı sözü)

töğüzünçü dokuzuncu

ton elbise

t. key- «elbise giymek»

toy- doymak

t-a ber- «doyuvermek»

toz- eskimek, köhneleşmek

törtünçü dördüncü krş. tör-tünçü

törtünçü dördüncü, krş. törtünçü

tur- durmak

tüt- tutmak

tükel tam, tamamiyle, tamamen, büsbütün

tüken- tükenmek, bitmek, son bulmak, sona ermek

tün gece

tüpsiz dipsiz

türlüg türlü

tüş düş, rüya

tüş- düşmek, inmek

U

uç- uçmak

uğan muktedir, kudretli; Allah

u. ezi «kadir Tanrı»

«uķ bī (A.) ukba, âhîret, öbür dün-
ya

uluğraķ daha büyük, daha yüce
ur- vurmak

uruş- vuruşmak, döğüşmek, kav-
ga etmek

uşbu işte bu, bu, şu

Ü

üçün için

üçünçi üçüncü

ümîd (F.) ümit, umut

ü. tut- «ümitetmek, ümit besle-
mek, ümitli olmak»

ümîdvār (F.) ümitli

ü. bol- «ümitli olmak»

V

vāh (F.) vâh

vahiy (A. vahy) vahiy

vāķif-i esrār (F. kelimeler A.)
sırlara vâķif olan

vāķi (A.) vuku bulan, olan, mey-
dana gelen

vakt (A.) vakit

vaktî (F.) bir vakit

vaşiyetî (F.) bir vasiyet

ve (F.) ve (bağlama edatı)

vehm-i kıyāmet (F. kelimeler
A.) kıyamet korkusu

veyl (A.) vâh, yazık gibi mânâla-
ra gelen bir söz

vird-i evķāt (F. kelimeler A.)
belirli vakitlerde Kur'ân'dan sū-
reler veya dualar okuyarak yapı-
lan ibadet

vüçüd (A.) vücut, varlık, varoluş.
Tasavvüfâ sâlikin mevhum (geçi-

ci) varlığından soyulup hakikî
varlık (Tanrı) ile varolmasıdır.

Y

yā (A.) yâ, ey (seslenme edatı)

yā (F.) ya, veya

yād (F.) anma

yahşî iyi, güzel, hoş

y. kör- «iyi bir gözle bakmak»

yakın yakın

yalgān yalan, sahte

yalguz yalnız

yaman kötü, fena

yamanlıg kötülük

yan yan

yan- dönmek

yānî (A.) yani

yārî yardım, medet

yaş yaş, ömür

yay yay

yazuk günah

ye- yemek

yemek yemek, yiyecek

yene yine

yer yer, yeryüzü

yer ü kök (F. kelimeler T.) yer

ve gök

yet- yetmek, ulaşmak, erişmek, iler-
lemek

yeti yedi (sayı sözü)

y. kat āsmān «yedi kat gök. Eski

astronomiyē göre merkez olan

dünyayı çeviren ilk yedi gök

şunlardır ki her gökte dünya-

ya uzaklığına göre sırasıyla şu

yıldızlar yer almaktadır: Ay,

Utarid, Zühre, Güneş, Merih,

Müşteri, Zühāl. Eski inanışa

göre bu yıldızlar dünyadaki

- iyi ve kötü hadiselerin meydana gelmesinde rol oynarlar. Sekizinci kat gökte burçlar, dokuzuncu kat gökte ise boşluk vardır ve *Felek-i aqlas* adını alır. Bunlar *Akl-ı küll* ile *Nefs-i küll*'ün birleşmesinden meydana gelmişlerdir.
- y. kat yer, y. tabaka zemîn «K. LXV, 12'de yerin de gökler gibi yedi kat, yedi tabaka olduğu bildirilir.»
- y e t i n ç i yedinci
- y e t i ş - yetişmek, ulaşmak, erişmek
- y e t m i ş yetmiş (sayı sözü)
- y e t m i ş ü ç yetmiş üç (sayı sözü)
- y ı l yıl, sene
- y ı l l ı k yıllık
- y o k yok
- y o k a r ı yukarı
- y o l yol
- y. -ğa sal- «yola sokmak, sevk etmek»
- y o l - i fakr (F. yol T., fakr A.) fakr yolu
- y ü r - yürümek, dolaşmak
- y ü r ü ş yürüyüş, davranış, hareket
- y u r u n paça
- y. lokma «bir parça lokma»
- y ü z yüz, çehre
- y ü z l ü g yüzlü
- Z, Z, Z, Z**
- z ā b ı t̄ (A.) zapt eden
- Z ā h i d (A.) zâhit, zühd sahibi.
- Edebiyatta *rind* karşılığı olarak «kaba sofı, ham-ervah, riyakâr» mânalarında kullanılır.
- z. bol- «zâhit olmak, kendini zühde vermek»
- z ā h i d l i k zâhitlik
- z ā h i r (A.) açık, belli, meydanda
- z. kıl- «açık, belli, âşikâr hale getirme»
- z ā r ı (F.) ağlayıp sızlama
- z ā r l ı k zârilik, inleme
- z ā t (A.) zât, kendi, asıl, öz, cevher. Sofilere göre kâinatta bulunan her varlık; Tanrı sıfatlarının zuhuru, sıfatlar da Tanrı zâtının tecellisidir.
- z e k ā t (A.) zekât
- z e m ī n (A.) zemin
- z e r r e - i t a ā m (F. kelimeler A.) bir zerre yiyecek
- z i k ı r (A.) zikir
- z. ayt- «zikir söylemek»
- kıl- «zikretmek»
- z ī r ā (F.) zira, çünkü, bundan dolayı
- z i y ā (A.) ziya, ışık
- z i y ā d e (A.) ziyade, fazla
- z. kör- «fazla görmek, değerli ve üstün tutmak»
- z ü h d. (A.) züht, haram ve şübheli şeylerden mümkün mertebe kaçınma, nefsi koruma. Sofilere göre züht, âhîret rahatlığı için dünya rahatlığını terk etmektir.

1951, İstanbul 1951, İst. Ü. Ed. Fak. Yayınları, no : 1633

KISALTMALAR ve BİBLİYOGRAFYA

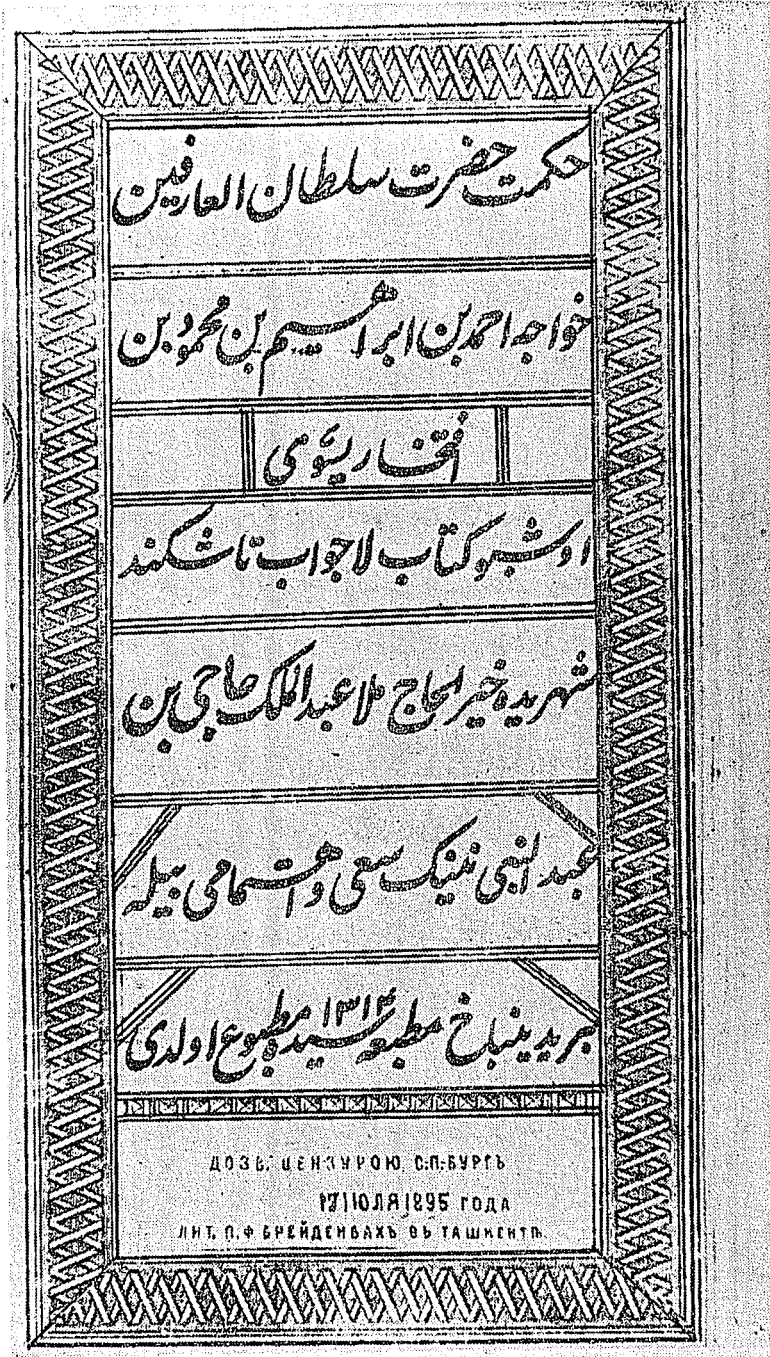
A.	Arapça	Kaç.	Kaçınz ağızı
Alm.	Almanca	Kaz.	Kazakça
Alt.	Altay Türkçesi	Kır.	Kırgızca
Çağ.	Çağatayca	Kom.	Koman Türkçesi
ET.	Eski Türkçe	Küer.	Küer Türkçesi
F.	Farsça	Osm.	Osmanlıca
Fr.	Fransızca	OT.	Orta Türkçe
İng.	İngilizce	T.	Türkçe
K.	Kur'ân-ı Kerim	Tar.	Tarancı Türkçesi
Kar.	Karaim Türkçesi	Tel.	Teleüt Türkçesi
AGr.	A. von Gabain, <i>Alttürkische Grammatik</i> , Leipzig 1950 (2. baskı)		
AH.	Edîb Ahmed b. Mahmud Yüknekî, <i>Atebetü'l-hakayık</i> (Yayımlayan : Reşid Rahmeti Arat, İstanbul 1951, T.D.K. yayınlarından, C. II. 32)		
An. İnd.	W. Bang - A. von Gabain, <i>Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte</i> , Berlin 1931		
Az. T.	Muharrem Ergin, <i>Azeri Türkçesi</i> , İstanbul 1971, İst. Üniv. Ed. Fak. yayınları, no : 1633		
Chag. Man.	János Eckmann, <i>Chagatay Manual</i> , Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 60, Mouton and Co., The Hague, The Netherlands 1966		

- Clauson, EDPT. Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972
- Dîvân. Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk* (Yayınlayan: Besim Atalay, c. I-III, Ankara 1938-1941; Dizin, Ankara 1943)
- Doerfer, TMEN. Gerhard Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, c. I-IV, Wiesbaden 1969-1975
- DS. *Drevnetyurkskih Slovar'*, Akademiya Nauk CCCP, Institut Yazykovnaniya, Leningrad 1969
- El-İdrâk. Abû Hayyân, *Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk* (Yayınlayan: Ahmet Caferoğlu, İstanbul 1931)
- Et-Tuhfetü'z-Zekiyye. *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-lûgat-it-Türkiyye* (Yayınlayan: Besim Atalay, İstanbul 1945, T.D.K. yayınlarından)
- İbnü Mühennâ. *İbnü Mühennâ Lûgati* (Yayınlayan: Aptullah Battal, İstanbul 1934)
- KB. Yûsuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* (Yayınlayan: Reşid Rahmeti Arat, I Metin, İstanbul 1947, Türk Tarih Kurumu yayınlarından)
- Manzum Oğuznâme. Kemal Eraslan, *Manzum Oğuznâme*, TM. c. XVIII, İstanbul 1976, s. 169-236
- M. I. A. von Le Coq, *Türkische Manichaica aus Chotscho I*, Berlin 1912 (Aus den Anfang zu den Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften 1911)
- Nesâyim. Kemal Eraslan, *Alî Şîr Nevâyî, Nesâyimü'l-muhabbe min şemâyimü'l-fütüvve* -Metin ve Dil Husûsiyetleri- İstanbul 1969 (Ed. Fak. Doktora Tezi)
- Ork. Gr. Talat Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic*, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 69, Mouton and Co., The Hague, The Netherlands 1968
- ÖGr. A. von Gabain, *Özbekische Grammatik*, Leipzig und Wien 1945

- Radloff, Wilhelm Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, c. I-IV, Mouton and Co., The Hague, The Netherlands 1960
- Şeyh Süleyman, Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî, *Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmanî*, İstanbul 1298
- TDAY. Belleten. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*
- TDB. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, İst. Üniv. Ed. Fak. yayınları : 785
- TDED. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*
- TM. *Türkiyat Mecmuası*
- TTS. *Tanıklarıyle Tarama Sözlüğü*, c. I-VI, Ankara 1963-1972
- US. Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968, T.D.K. yayınları, Sayı : 250
- Zenker, Wb. Julius Theodor Zenker, *Türkisch-arabisch, persisches Handwörterbuch*, Leipzig 1866

Makale içinde zikredilenler dışında faydalanılan eserler :

- Abdullah Develioğlu, *Gülzar-i Sofiyye* (Kasidei Taiyye Şerhi), İstanbul 1961
- Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre, Risâlet al-Nushiyye ve Divân*, İstanbul 1945 (Açıklamalar kısmı)
- Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*, İstanbul 1977
- A. Mertol Tulum, Sinan Paşa, *T a z a r r u ' n â m e*, İstanbul 1971, MEB. yayınlarından (Notlar ve açıklamalar kısmı)
- El-Kuşeyrî, *Risâle I.* (Çeviren : Tahsin Yazıcı, İstanbul 1966, MEB. yayınlarından, *Şark-İslam klasikleri* : 40)
- Hücvârî (Alî b. Osmân el-Cullâbî el-Hücvârî), *Keşfü'l-mahcûb* (Yayımlayan : Reynold A. Nicholson, London 1976)
- Seyyid Ca'fer-i Seccâdî, *Ferheng-i Lugât ve Istulâhât ve Ta'bîrât-i İrfânî*, Tahran 1350

«Divan-i Hikmet'in Taşkend baskısının kapağı»

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمين في العاقبة للمتقين واصلوة و سلام على رسول محمد وآله وصحبه
 وجميع من اتبع الهدى يسلم بمرساة قطب الاقطاب سمر و مشايخ سلكها
 الاوليا و برهان الاتقياء فرزندخوان حضرت سلطان الانبياء صلي الله عليه
 و سلم حضرت سلطان شيخ خواجه احمد سيدي اندلس ايتوب و بلاد كرمين
 سمرقند و آخر الزمان يقين بولغانده اندلس مشايخ لارميد بولغاي كسيم
 ابي سعيد عليه الفخر الاروين بسبق الكفاي و هم خلق الاله و محبوب الكفاي مؤثر
 لارميد بولغاي لاراول شيخ لارميد لارميد شيخ طمس قيلغاي
 و جلاله فضل الاله بولغاي و اول بيت شيخ كوركاي و علم شيعت
 بولغاي قيلغاي و نامحور لارميد كورسالغاي لارميد بولغاي بولغاي
 نيك كورميد بولغاي و مشايخ شيخ لارميد كوركاي لارميد لارميد
 بولغاي اول لارميد بولغاي لارميد لارميد لارميد لارميد لارميد لارميد
 نيك كورميد بولغاي لاراول حال ده مرديد لارميد نياز انغاي لارميد
 نياز بولغاي و مشايخ لارميد لارميد لارميد لارميد لارميد لارميد

شيخ

شیخ اولدو که نماز استسحی لاغنه و غریب بیچاره لاغنه برکایلا را کر
 اکیب اولدو لاغنه لاهور دارایت همیشه روکیغی بغای اگر تو قیلب
 کیسه لا اول تون توز غونچه حقیقا نماز روزه سیننی قبول قیلمای
 و اگر آنخان نیاز بیغ نال قیلب بیسه حقیقا ای اندونوخ ده تور لوک
 عذاب کفر قیلمای اگر انداغ شیخ غنه برکشیر عقیقا دقیسه کز بو با
 انداغ شیخ لا و طغنی تور اینکفتی سر کالی دین بدتر تور و تشریفه و تقیبه
 حقیقت و معرفت و هر تذروه رایطالبا که حق طلب قیلب تابی او سیکان
 بیک قول بر کیم شیخ عارف با کده اول طریقت و واقف سهر اوله
 حقیقت و کمال کمال بولسه معرفت و دریای ایمان بولسه انداغ بیک قول
 بر کیم کیم شیک سادت بغای اگر در سیر لیت علم غریبه سیر لیت علم غریبه
 اور کتکی اگر طریقت و واقع پیدا بولسه طریقت علم سیر لان یولنه ساکن
 و حقیقت سیرین هر بیک یول کور ساکنی و معرفت و جذب حق پیدا قیلمای
 شیخ ذوالنون مفسر رحمة الله علیه انداغ ایوب و اولدو کیم هر فرقیل
 غریب قیلمای غونچه شیخ لیت و فیر لیت و در لیت لیت اورده انکا قیلمای
 و غنچه کیم کمال انکار و ایره هر حضرت سلطان احمد سوی ایت و بیک
 هر کیم هر لیت و شیخ لیت و غنچه اولدو بولسه فرقیل تا هر نیک غنچه سیر و غنچه
 شیخ اورده انکار و ایره کمال و اگر هر بدالسه و تر و هر کیم در شیل لیک
 و غنچه این قیلمای حق هر نیه بولان سونوب سیر لیت هر لیت بولنه یولنه
 و بال شیلار دین و بدعت شیلار دین هر نیه قیلمای کیمه قیلمای بولنه غنچه
 و کوز و غنچه قیلمای غنچه شیخ لیت و غنچه این قیلمای شیلار تر و هر کیم هر

علم

امیران حقیقه مرتد تر و در اگر تو به قیام دنیا دیدن را سه حقیقت عالم تو غده تور کوب
 غذا بگو که فراتر قیامی ای در شیر که ز اید بولسد یا بد و اگر عابد بولسد و اید
 صورت بولسد که اید در شیر بولسد هر جا بصورت لایق لاری مردار شایلی فون لایق
 مرتد صوتی لایق لاری خود را ی لایق در شیر کمالی طبع یک نیت لاری
 نیت یک طریقه لاری بابت نیت لاری بدعت فعل لاری قباحت نیت لاری
 شقاوت لاری خیانت و نیت لاری جنابت صورت لاری در ریافت لایق
 فقیر لاری قناعت لایق نیت لاری در نیت لاری در نیت لاری در نیت لاری
 اید در لاری نیت لاری بولسد که اید در لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 بولسد بولسد لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 محمد رسول الله که نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 معرفت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 الله الله بعد از محمد رسول الله ساله اید روشن مشایخ ما اقم نیت لاری نیت لاری
 قبول قیام لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 ترک قیام لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 ساله نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 انکا مسلم بولسد لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 قیامت کونیه فرایوز کونیه لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری نیت لاری
 لایق معرفت مرتبه سی اعلی تر و هر کس که میسر بولسد

قدرت

۵

قدرت برلان حقدین بیزکا فرمان بولدی
توب سیز تیگنیز ایچره یلقوز توشتم دوستلا
اول تیگنیز غاوغان ایذیم فرمان قیلدی
بجگه الصحت سلام کچتیم دوستلا
یا شیم بی عمر و کیتی کوک کا اوستوم
بنیم باشتی عقلم شاشتی یرکا توشتم
نفس شیطان خلی هر که کوب اوروشتم
صبر و رضا مقامین ایشتم دوستلا
توقوز یمده تو کال توز دیم تو کانا دیم
اولن ایشیمده اونک یا نیمغ اور کولما دیم
اون بریده اوز نفیسکا ضابط بولدیم
فقر و رضا مقامین کچتیم دوستلا
اون ایکیده برجه ارواح کلوم قیلدی
حورلار قرش کیدیک منک سلام قیلدی
سر شرتین ساتو بولوب منک سوندی
الی آلیب ادب برلان کچتیم دوستلا
اون اوچوده خواص بولوب دریاچودوم
معرفت کوه برینی سر دین تیردیم
شمعیلن کوروب پردانه دیک زوم اوردوم
یهوش بر بولوب عقلم کیتی شتیم دوستلا

اوان تو تونده قوراع صفت خواريق با تيم
 هو هو تو با شيم برلان تو لار تيم
 يسنك آتون يني تيم تيرن بر كا تيم
 اندين سو نكره قات قاييب او ختم دولار
 اوان بشيده در كا هيكا با نيب كيليم
 يازوق برلان هر شين قيلريم آيب كيليم
 تو ب قليب حق بو يون سو نو ب كيليم
 تو ب قليب يازوق لار دين حتم دولار
 جبرئيل و حر كيتوروي حق رسولنه
 آيت كيلري ذكر ايتكين و يب جركلغ
 خضر بايم مني سألدي او شبو يولنه
 اندين سو نكره دريا بولوب باشيم دولار
 شراعت نيك بو ستاينده جولان قيلم
 طرقت نيك كلزار يديران تيلم
 حقيقت نيك بازار يده پيران تيلم
 معرفت نيك ايشكينير حتم دولار
 آنت خمرن هر مغان تو يا بروي
 ايچا برويم معتد ار عجم تو يا بروي
 قل خواجه احمد ايشيم باشيم كو يا بروي
 طالار غم و زكوه سراسر حتم دولار

الفقه

۵

القصة بوقته انبیا لار و عارف لار و عاشق لار بئینک مقامی از خضر و صفا
 حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و سلم بئینک مقام لار تر و عزیز الفقیر و خرمی
 دیدلار و فقیر و بختیگر و کرم ای دین تر و و فقیر و خوار تو مقام کفر تر و و
 پر کیم حضرت نبی صلی الله علیه و سلم ای دین حجت انفرادی من الایمان
 و بعضی انفرادی من کفر ای کفر لوق مرتبه روح مشربی قوت ایمان دین بی
 قوت بر دین اولوخ راق تر و پر کیم حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و سلم
 ای دین حرمته الفقراء المؤمنین عظیم عند الله من حج اموات و حج
 الاثرین و بیایه یلار ای دین پر کیم غفر لار و اگر هم قیلد نیار و چون ای دین
 خدای تعالی بئینک بختیگر کفر ای دین اولور و اگر فقیر و فقیر کورسه و امانت بی
 خدای تعالی چندین عند الله کفر ای دین بول فعل مؤمن لار و بول
 کفر منافق لار و بولغای حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام و اولاد کیم درویش
 یکد مقامی فرق تر و اگر بیایه بول قیلد درویش یکد پاک تر و اگر بیایه
 و اور کاندرد درویش یکد مقام انکار هم تر و و جاهل تر و اول حق مقام فی
 اول مقام شریعت تر و اول مقام طریقت تر و اول مقام معرفت
 تر و اول مقام حقیقت تر و اول اول مقام شریعت تر و اول اول
 کیم تر و کیم حقیقت ای دینک پر کیم یکبار لیفیه و صفایته و ذمیه و کیم کیم
 او قوت تر و او چو چکر زره قوت تر و او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر
 حج قیام تر و او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر
 حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و سلم بئینک مقام لار تر و کیم کیم تر و
 او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر و او قوت تر

تروراون تمام طرفه تروراول توبه ترورکنجه برک قول بهماق ترور
 اوچونچو خوف ترور تو ترورچو رجا ترور بعین حقیقه که در تیبینج میدار بولماق ترور
 پیشینچو رود اوقات مذکبای کیلتروماق ترور اینچو هر نه خدمت بولماق
 ترور ترورچو هر نیکانجه بره سوز لیاق ترور سکو ترور نصیحت اشیک ترور ترور
 ترور بولماق ترور اولوچو ترور بولماق ترور ارون تمام معرفت ده ترور
 اول فایب لیاق ترور کنجه در اول بقول قبول قیماق ترور اوچونچو اینجی کا
 تحمل قیماق ترور ترورچو حلال طیب طلب قیماق ترور پیشینچو معرفت قیماق
 ترور ترورچو شریعت طرفیت مذکبای تو تاق ترور ترورچو دنیا مذکبای قیماق ترور
 سکو ترورچو آخت مذکبای قیماق ترور ترورچو ترورچو وجود مقام مذکبای قیماق ترور ترور
 حقیقت هر ایری بولماق ترور ارون تمام حقیقت ده ترور اول خاک اه
 بولماق کنجه ترورچو ایمان مذکبای و برون اتمه کا قول سال سلیق بلکه فضیلت
 قیماق ترور او زین قیسی بسیل راه قیماق کوشیمی آزار بر مکای ترور ترور
 منکر بولماق ای و بر سکو قیماق هر کیلینج سر ساق لیاق و سیر طبع
 و حقیقت عقاننی بلیک و عمل قیماق شیخ حسن لهری رحمته قدر و است
 قیلور لاه حضرت رسول صلی الله علیه و سلم دین حضرت علی خیر اندر غنه اندلار
 معراج کیچو حقیقه اندیک مذکبای بر لاه حضرت جبرئیل علیه السلام بر او کویور
 بی قوت ایمان دین تور دی تنکر ستر و جل قدره بر لاه عجایب لار مذکور
 حضرت رب العالمین لاه قیلدی حقیقه اچیبی جواب لام آلدی خطاب بک
 الار بابدین مذکبای بسید بر سلین یوقار نظر قیل حضرت رسول اکرم صلی
 الله علیه و سلم نظر قیلدیلار بر سه عجایب صورت لار مذکور دیلار که اندیک
 سیر و کو

بیرون کوک کا سیخ سناںدہ حیران بولدیلار دیوون بولدیلارینده بولارینده
 کیلدیلار و اولیاریا رب اول صورتی بولدیکی کوروم عقل هوشو مینک کتیم
 حضرت رب اعزترین ند اکیلدیکی اول صورت فقیر لوق صورتی صومده و ای محمد کر
 متربلا سنک فقیر و فقیرید و فقیرید بولدیکی اگر دیدار تیللا سنک نایت تاقیل
 ما مینک جیایمه مشرف بولغای سن هر کیم دیدار تیللا سنک نایت تاقیل
 فقیر لوق صورتی کورده ایردی کولدین یکا ایند صیاب لار فقیر لوق صورتی
 کور دیلار کاشنج لار اول صورتی بیانیده مختلف سوزلاب و لاشتر
 علی کرم الله وجهه دیدیلار حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم اول کیم صراج
 دین یا نیک کیلدیلار مبارک کوزلاریده نور کوروم اون سکر مینک عالم
 منکا اول نور دین عیمان بولدی انده ای کیم یا رسول الله بولکون یوز کوروم
 نور کوروم کورده کیلیم زیاد حضرت رسول صلی الله علیه وسلم ایلدیلار بول
 کیم صراج ده رب العالمین حضرتیدہ فقیر لوق صورتی کوروم عشق شرا سینی
 بر جبر عیون قیلیم دیدیلار حضرت علی شرا حدیثه ایلدیلار بول حالده منم کوروم
 قیلیم حضرت رسول صلی الله علیه وسلم عشق شرا بیدین جبر عیون کیم بولدیار
 ای کیم بیجا بولدم و پیشور بولدم نینه هوشو منم کیلیم هر نه حضرت کاشتر
 دمشا بده ایرو منک کاشتر بولدی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم
 ایلدیلار علی فقیر لوق مقامینده اون مقام بار تر و درون نور بار تر و
 درون یول بار تر و درون اورون بار تر و فرق مرتبه بار تر و درون
 اون مقام بار در اول قیامت تر و چنانچه حضرت رسول اکرم صلی الله
 علیه وسلم ایلدیلار القاعه کثر لایقنی یعنی قیامت کجود کیم هر کوروم کاشتر

و مال نیک بدیهی بود تو را و اوم و قیده منقطع بود و کنج تمام فقر را غنچه
 قله قدر او و چون تمام فقر گرفتاری تو در بندگی که تو پنجه تمام فقر را
 ترور ایوب و یک لبشیر ترور مشین تمام فقر حیرت ترور پنجه تمام فقر را
 پنجه تمام فقر خلق ترور سکر پنجه تمام فقر کت ترور تو تو پنجه تمام فقر و خلق
 ترور او تو پنجه تمام فقر حضرت رب اعزت لیکن و روان نور فقر تو اول
 نور صدق که پنجه نور حضرت رسول صلی الله علیه و سلم ایدایا بصیر کبریا نور
 پنجه یعنی بهر شرف نیک که سنج لاریدین ترور او و چون نور سکر ترور تو پنجه نور
 فکر ترور و پنجه نور ذکر ترور پنجه نور نماز ترور پنجه نور زوزه ترور سکر پنجه نور
 ایمان ترور تو تو پنجه نور صدقه ترور او و پنجه نور پاک جان ترور و اول
 فقر ترور اول تو به ترور پنجه بازوق لاریدین قایم بقا ترور او و چون پنجه خلق
 ترور نیک لاریدین تو پنجه حیرت ترور و پنجه تمام حوار لقی و ذاریق ترور
 آنچه حقیق اول نیک و پنجه جان اول لاریدین یا نایق ترور سکر پنجه
 خدایت علی نیک که بر لاریدین بولاق ترور تو تو پنجه فکر ترور او و پنجه خدایا
 بولاق ترور و اول او و اول بار ترور فقر ترور حکمت ترور عدل ترور عقل
 ترور علم ترور رحمت ترور عزت ترور حسان ترور شمار لقی ترور و زینت
 ترور سلیم ترور شیخ شهاب الدین قدس سره ایدایا در و در و در و در و در و در
 قرق شریطه سلیم که کراک انداخ کشتی صوفی و یکبار سلطان احمد کبرا
 ایدایا ترور شیخ اوجیل عمر کو روم قرق لیسافر لقی بر لوبو لوم بی بی هم قییم
 مینک ترور پنجه قرآن قییم همیشه مرتبه حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و سلم بی
 تو شود که روم مبارک از لاریدین قراب ل فرق تمام مذکرا ایدایا در و در و در و در و در و در
 فی السلام

بر لبه لوسخ صوفی هر کجی نماز بجز ترک قیامون خوف و رجا بکجی بوسون و اگر صوفی
 کا ختمین خلق غمنا هر قیاسه او چون اینک لایق کماستند در طعم غمناستغای
 تنگری عجز و جل غمناستند بولغاغای برین صوفی بواندر است لایق بر لبه قدم قویغای
 در راسته روز لاکا هر زبریکه کونکل تیلیک خبر ویر و رینه صوفی لغضه توید و روینا
 قیاسه کران نیا دین روز لاکا سه که استحقاق اینک یادی بران خوشوقت بولگه
 دینه صوفی است لغای بولستحقاق اینک لغای اگر اوله باحق حق کی کورکی
 و اگر صوفی باحق حق کی کورکی و اگر یوقاری باحق حق کی کورکی و اگر ایلیاری
 باحق حق کی کورکی و اگر اوله و رسه حق کی کورکی می مشاهده کور بران وینه
 صوفی لایق این لایق این لغای تا بغای و اگر کور بر لبه یوقاری باحق حق کی
 کورکی و اگر توید باحق حق زمین نه تا تحت اثر ایش کاه و ماهر کورکی
 و هیچ حجاب بولغاغای و اگر حق لایق کور بران باحق مخلوقات و مصنوعات
 دین کیچیب بچون بچگون حق کی کورکی و هر قدر بر سر کونین لغای کورکی تا
 تروریشک و شبهه برین صوفی دنیا و آخرتده اینک استحقاق بر هر جنبه
 نعمت در کورکی کورکی نه صوفی بیکان خدا استحقاق و قیده سودیای بول
 ایریب اقسه کورکی حق نه رضا صوفی بر سر کورکی فرزند لغه و مال لغه کورکی
 بر ما سر کورکی نه صوفی کورکی کورکی تا بغیلا اوله شرطه هم تا بغیلا اوله
 هم تا بغیلا حضرت اجیب تا اینک قریبه تا بغیلا اگر صوفی ایتلی بار
 خدا یا برجه صوفی لایق با شش لایق است اینک صوفی استحقاق اوله قیام غای تو
 صوفی حضرت حق اوله دین ندر ایش تاسه جائی بر کهای منکر و نیکه دین است
 قیام کی قیامت اندیشه قیامی کاجور و قهوه غمناستحقاق تا مالک غمنا کورکی

این صوفی اول بود که بر سر راه ایشان کوهی ساقی بولفس و شهواتین نما
 بود ایلمنی آفات دین صاف بود و در صاف و سببانی پنجمه بود که در یکی
 دنیا دین دوخته بود سرری افروخته بولس بول تهلکانه سکنه مقام بودی
 ایدریش هر بر مقام بر بنیامه مقام لاری ترو را اول حضرت آدم علیه السلام
 و آخر حضرت محمد مصطفی علیه السلام نوزده سلطان ایشان حضرت
 خواج احمد یوز حسن علیه السلام ایدر یکم تیس علم آداب بیلیا کو پنج تیس مقام
 بود نظر قبلیس کیزا کو پنج کریم شیخ فین مقام در عوین قیاس اول همان نبوت
 بولخای شیخ سمری قطره رحمة الله علیه ایدر یکم در فقر تری ایدر بر چکانی
 مکان ترو شیخ اشباح قدس الله تعالی ایدر واحد ایدر فقر تری ایدر ترو
 اول ریانه پایا یوق اینک با نسی کشور که یوق بجز حضرت محمد مصطفی
 علیه السلام سید الطائف حضرت جنید بغدادی ایتور لار فقر برشته ترو
 سید احمد کبر ایتور لار فقر ترو خدا ترو هر یک یکا اول نوزده ضیائی یک
 اینک ضیائی سید کمال عشق تا بار شیخ احمد ایتور فقر تری کاج دولت ترو کریم
 با شیخ کیدر یکی جهانده سلطان بولدی شیخ شقی بلخ رحمة الله علیه ترو
 فقر تری اوت ترو هر یک یک کج نیکو توشتی و چودی آتوم بولدی شیخ احمد
 جام ایتور فقر تری شراب ترو هر کیشی حریج اوس قید تری قیامت غم تری لقای
 بولدی شیخ قطب الدین جید ایتور فقر تری خدانده ایتور هر یک یکا
 یکی جهانده مرادی عالی اولوز خواج عبدالعزیز ایتور فقر تری ایت با
 ترو هر یک یک بول آتبی جاودانه سلطان خیر تری شیخ منصور صلح ایتور فقر
 دیدار حقایق ترو هر یک یک که کوردی کوردی شیخ شمس ایتور فقر تری با

ترو هر کیمیکه تو ندی اول کیشتر و سوس کا پرو از قیلدی تالا مکان فی سیر قیلدی و سوس
 قولامونین ایرور فقر حقتقا اینک باغ و صلیینخ و سوس ترو راول و سوس
 بو تاغ عقل ترو ریشه سیدایت ترو ریشو خیر و سعادت ترو رسیا سیر سعادت
 ترو راینک باغ شوق ترو راینک کیم هر کیمیکه تیکدی عمل صالح حاصل قیلدی
 و هر کیم سیر سیرین پیدی احویات جاودانه نامی و اگر بوی هر کیمیکه سیر
 و حیران بولغای و اگر سایه سیده اورون آله آفتاب حقیقت اینک سوس
 ایدر سیر فقر تیک ادا به بار ترو راول کیشتر و سوس سوس کا سکوت قیلدی و هر اول
 خانوشیر بولاق بی اجازت هر سوز لامان کیشتر کیشتر بولاق خان عام
 اینک خنتمنی قیلدی و نفس از او سوس مان و هو و سوس ترک قیلدی فقر دین کیم
 نیر سیر بولاق فقر غربت ترو راج بولاق ترو راکر آج بولاق اینک طاری
 و ذکر کیم سوس اگر توفیق بولاق سوس اولار سید بولور فقر سوس سوس ترو راول تو به
 ترو رعبادت ترو رجبت ترو رصبر ترو رصبر ترو رصبر ترو رصبر ترو رصبر ترو رصبر
 یق ترو راولی حضرت آدم علیه السلام دین قالدی عابد لیبی حضرت ادریس علیه
 اسلام دین قالدی نکر و محبت حضرت ابراهیم علیه السلام دین قالدی صابر
 یق حضرت ایوب علیه السلام دین رزق لیبی حضرت موسی علیه السلام دین قالدی
 زاهد لیبی حضرت عیسی علیه السلام دین قالدی عارف لیبی حضرت محمد مصطفی
 صلی الله علیه و سلم دین قالدی فقر مرتبه سوس ترو رجو خرد لیبی ترو رسپاهی
 یق ترو رخرقه ترو رصبر ترو رصاعت ترو رتوکل ترو رجو خرد لیبی حضرت
 علی دین قالدی سپاهی حضرت سلیمان علیه السلام دین قالدی غریب لیبی
 حضرت یحیی علیه السلام دین قالدی قناعت لیبی حضرت محمد مصطفی صلی الله

آلتی

علیه

